ROMOVÉ A ŠKOLA

JAROSLAV BALVÍN

MONIKA FARKAŠOVÁ

Stráž pod Ralskem

Hnutí spolupracujících škol R, 2021

ISBN 978-80-86798-21-9

Název: ROMOVÉ A ŠKOLA

Autoři:

Doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.

Ústav pedagogických věd

Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Email: balvin@utb.cz

Mgr. Monika Farkašová

Absolventka Ústavu romologických štúdií

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva

Univerzita Konštantína filozofa v Nitre

Muzeum romského národního obrození v Praze

Email: 1monikafarkašová@gmail.com

Nakladatelství: Hnutí spolupracujích škol R

Rok vydání: 2021

ISBN: 978-80-86798-21-9

Celý název – pro citaci

BALVÍN, Jaroslav a Monika FARKAŠOVÁ. *Romové a škola*. Stráž pod Ralskem: Hnutí spolupracujících škol R, 2021. ISBN 978-80-86798-21-9.

Obsah

MOTTO

ÚVOD

1 VÝCHODISKA K TÉMATU

1.1 Současná situace z hlediska pandemie

1.2 Současné tendence školního vzdělávání a výchovy ve vztahu k Romům

1.3 Současné tendence školního vzdělávání a výchovy ze strany romských aktivit a proromských občanských sdružení (Hnutí spolupracujících škol R

2. SOUČASNÁ SITUACE Z HLEDISKA PEDAGOGIKY A HISTORIE

2.1 Současná situace z hlediska pedagogiky

2.2 Romský žák a vzdělání ve specifických podmínkách sociální exkluze

2.3 Historické pozadí – vybraná historická fakta

3 OSOBNOST A PŘÍSTUP UČITELE K ROMSKÝM ŽÁKŮM JAKO MOTIVAČNÍ ČINITEL

3.1 Učitel a žák jako zápas o osobnost žáka a jeho vývoj (provádějící filozofie)

3. 2 Osobnost učitele romských žáků a její význam pro edukaci romského žáka

3. 3 Příklady učitelů, kteří pomohli romským žákům v jejich rozvoji, pozitivní rozvoj

Závěr

Seznam použité literatury a pramenů

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA ČÍSLO 1: BALVÍN, J.: Romové a sociální pedagogika. Sociální pedagogika - Pedagogická orientace č. 2, 2001.

PŘÍLOHA ČÍSLO 2: Výuka na distanc jako výzva. Jaroslav Balvín a Monika Farkašová

PŘÍLOHA ČÍSLO 3: Příklad osobnosti, která absolvovala slovenské a české školy: VLADO OLÁH. Jaroslav Balvín a Monika Farkašová.

PŘÍLOHA ČÍSLO 4: Osobnosti národnostních menšin v multikulturní výchově. Jaroslav Balvín. Zdroj: B a l v ín , J. Osobnosti národnostních menšin v multikulturní výchově. *Pedagogická orientace* 2004, č. 3, s. 62-67. ISSN 1211-4669.

PŘÍLOHA ČÍSLO 5: JAROSLAV BALVÍN. Personální bibliografie. Z díla jaroslava Balvína.

PŘÍLOHA ČÍSLO 6: Seznam setkání Hnutí R a publikací, které z nich vznikly (setkání a prakticko-teoretické semináře) Hlavní organizátor všech setkání a editor sborníků z těchto setkání: PhDr. Jaroslav Balvín, CSc., předseda Hnutí spolupracujících škol R – HNUTÍ R.

PŘÍLOHA ČÍSLO 7: Jaroslav Balvín Edukace romských dětí Niepełnosprawność nr 12, 114-134 2013 Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej Nr 12/2013 Disability. Discourses of special education No. 12/2013. Jaroslav Balvin Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

PŘÍLOHA ČÍSLO 8: JAROSLAV BALVÍN: Pedagogika a andragogika v interkulturní komunikaci mezi Romy a majoritou. PŘEDNÁŠKA PRO ODBORNOU VEŘEJNOST 10. 10. 2012

MOTTO

*„**Mám rád** dvě věci: pohádky a vzdělané lidi. Pohádky, protože v nich je zlo vždy potrestáno. **A vzdělané lidi, protože bez vzdělání je člověk hluchý, slepý, němý a nemá cit a pochopení k člověku**.“*

Rinaldo Oláh, primáš [1]

[1] TASR. *Rinaldo Oláh, slovenský Paganini.* Teraz.sk. 2019. Online: https://www.teraz.sk/kultura/rinaldo-olah-slovensky-paganini-by-s/371905-clanok.html.

ÚVOD

Úvodem předloženého textu bychom jako autoři chtěli vyjádřit, že považujeme i v současné zdravotně ne příliš příznivé situaci vzdělávání za nesmírně důležitou součást společenského vývoje. Text je vytvořen pro učitele, ředitele, inspektory a další specialisty v oblasti školství.

Téma edukace romských dětí, komunikace s jejich rodiči, edukace v podmínkách exkluze a inkluze je nesmírně náročné a také široké. Avšak je to velmi dobrá příležitost ponořit se do problematiky ještě hlouběji a společně se podílet na optimálním vzdělávání v českých školách.

1. VÝCHODISKA K TÉMATU

(Návrh vybraných otázek zaměřených na sledování úrovně edukace dětí z marginalizovaného prostředí)

V České republice je řada škol, v nichž se vyučují žáci s určitými nedostatky v oblasti sociální. Tyto nedostatky ovlivňují i úroveň výuky ve školách. Specifika žáků, zejména romských, by měla vyžadovat i určité specifické přístupy zaměřené na sledování situace romských žáků ve školách a úroveň vzdělávání, ovlivněného sociální, ekonomickou a národnostní situací žáků vyrůstajících v marginalizovaném prostředí.

Pokusíme se vyčlenit některé otázky, které by měly být v tomto směru sledovány. Je možno je rozdělit na otázky aktuální a dlouhodobé. Ty aktuální vyplývají ze současné situace pandemie, která vede a vedla k zavírání škol a distančnímu vzdělávání. Otázky dlouhodobé by měly být sledovány průběžně ve spolupráci s ministerstvem školství a dlouhodobými koncepcemi multikulturních přístupů ve vztahu k romským komunitám.

Jde o záležitosti citlivé, avšak je potřebné, aby se jimi zabývali učitelé i další školští specialisté, jako například i školní inspekce.

Vzhledem k aktuální celospolečenské zdravotní situaci navrhujeme některé otázky, jejichž použití a výsledky by se mělo vzájemně konzultovat i v širším vzdělávacím systému.

Navrhované otázky ve vztahu k existenci pandemie

1. **Jak se škola vypořádává s opatřeními, která vznikají z rozhodnutí vlády ve vztahu k pandemii?**
2. **Má škola specifické přístupy k romským žákům vzhledem k jejich sociálnímu začlenění do marginalizovaných komunit?**
3. **Má škola v programu distančního vzdělávání zařazen i specifický přístup ke konkrétním situacím sociálním v marginalizovaných komunitách?**
4. **Jakými metodami zajišťují učitelé distanční vzdělávání?**
5. **Vyskytují se nedostatky ve výuce romských žáků vlivem nezajištěné techniky, např. počítačů, nebo vlivem situace v jejich domácím bydlení (např. bydlení romských rodin v ubytovnách apod.)?**

6. **Spolupracuje škola s pedagogickými asistenty a sociálními pedagogy při řešení nedostatků způsobených špatným zázemím romských rodin?**
7. **Spolupracuje škola s některým romským občanským sdružením na zajišťování problémů souvisejících s distančním vzděláváním?**
8. **Zda a jak škola spolupracuje s obecním úřadem při zajišťování distančního vzdělávání?**
9. **Zda a jak škola spolupracuje s komunitními centry při zajišťování distančního vzdělávání?**

Návrhy na sledování otázek vzdělávání romských žáků z hlediska dlouhodobější perspektivy

1. **Zda a jak je ve škole zajištěna výuka humanitních předmětů, zejména v dějepise, občanské výchově, do níž by byla zahrnuta i výuka romské historie, kultury apod.?**
2. **Zda a jakým způsobem učitelé podporují motivaci romských žáků ve vztahu k jejich vzdělávání?**
3. **Zda škola zjišťuje sociální a bytovou situaci romských dětí i jiných z marginalizovaného prostředí, aby dítě mělo podmínky na přípravu k vyučování.**
4. **V případě, že tomu tak není, zajišťuje škola i ve spolupráci s neziskovými organizacemi, dobrovolníky nebo komunitními centry možnosti doučování ve škole nebo jiných prostorách.**
5. **Zda a jak učitelé překonávají v romské komunitě podceňování hodnoty vzdělání, jak v tomto směru spolupracují s rodinami i širší romskou komunitou v konkrétním prostředí školy a obce.**
6. **Zda a jak učitelé a škola zajišťuje komunikaci s rodiči žáků, aby jim vysvětlovali význam vzdělání a přesvědčovali je k doplňujícím aktivitám v učení (kupř. zájmové kroužky, soutěže apod.).**
7. **Zda a jak jsou tyto zájmové kroužky zpřístupněny, např. tím, že budou financovány obecním úřadem nebo organizacemi, sponzory aj.**

8. **Zda a jak učitelé motivují romské žáky k dosahování dobrých výsledků v učení, zda používají systému pochval, podporujících jejich zájem a identitu i ve vztahu k jiným žákům z majority.**
9. **Zda a jak ve spolupráci pedagogů a rodiny se zaměřují učitelé na motivaci k profesnímu životu dítěte podle toho, jaký talent nebo schopnosti žáci mají. K tomu také, jak je využívána spolupráce s neziskovými organizacemi, dobrovolníky a dalšími institucemi.**
10. **Zda a jak jsou používány vzory romských osobností (např. Cinka Panna v hudební výchově, romští spisovatelé v literatuře - Elena Lacková, Tera Fabiánová, Vlado Oláh, romské pohádky apod., romští sportovci, romští učitelé, lékaři, politikové atd.).**
11. **Zda je sledováno začleňování romského dítěte do třídního a školního kolektivu, zda se ve škole nevyskytuje šikana a diskriminace ovlivněná vztahy mezi majoritou a minoritou. V případě, že tomu tak je, zda a jak škola tyto kázeňské projevy řeší.**
12. **Zda a jak škola sleduje docházku romských dětí do školy a v případě nedostatků jak k tomu škola přistupuje.**
13. **Zda a jak se řeší prevence dalších negativních jevů, které se ve škole konkrétně vyskytují (kupř. protidrogová výchova apod.)**
14. **Zda a jak se učitelé zúčastňují nějakých kursů nebo studií o romské kultuře a historii, přičemž toto studium by vedlo k hlubšímu chápání romské kultury a života Romů a lepšímu pochopení situace, v níž je romský žák.**
15. **Zda a jak učitelé používají specifické metody výuky ve vztahu k romským žákům, a jestli pro svoji přípravu na výuku využívají některé odborné publikace, které se zabývají metodami práce s marginalizovanými komunitami.**
16. **Zda a jak škola využívá a naplňuje dokumenty vydávané Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR k integraci, výchově a vzdělávání romských žáků a jiných žáků z národnostních menšin a sociálně vyloučených lokalit.**

Foto Jaroslav Balvín

1.1 SOUČASNÁ SITUACE Z HLEDISKA PANDEMIE

Pandemie Covid-19 přinesla závažné změny do školství i do vztahu k romským žákům ve školách. Vyjadřuje se o tom i výzkum zaměřující se na úroveň komunikace se žáky ve školách v situaci první vlny pandemie ve školách. Agentura pro sociální začleňování realizovala po první vlně pandemie Covid-19 výběrové šetření mezi zástupci škol a mateřských škol ve svých spolupracujících lokalitách. Cílem šetření bylo **zmapovat situaci ohledně spolupráce škol s žáky, kteří žijí ve složitých životních podmínkách, které mohou ztížit jejich přístup k současným formám výuky.**

Z výsledků šetření vyplynulo, že **školám se dařilo být v průběhu nouzového stavu v kontaktu se zhruba 85 % žáků.** Za nejčastější důvody neúčasti na distanční výuce považují zástupci škol nízkou motivaci dětí, nekomunikaci ze strany některých rodin a také chybějící internetové připojení. **Kvůli neúčasti na distanční výuce vznikly mezi školáky závažné rozdíly.** Průměrný podíl žáků, se kterými byly školy v kontaktu, činil 85 % na prvním stupni a 81 % na druhém stupni. S méně než polovinou žáků byly v kontaktu pouze dvě školy na prvním stupni a pět škol na druhém stupni. **Školám se naopak nedařilo být v pravidelném kontaktu se žáky ze sociálně znevýhodněného prostředí, romskými žáky, žáky z ekonomicky slabých rodin a nemotivovanými žáky.**

Mezi důvody, které měly vliv na nízkou úroveň kontaktu se školou, uváděli respondenti nejčastěji nízkou motivaci, nekomunikaci ze strany některých rodičů a nedostupnost

internetového připojení. U žáků druhého stupně uvedlo nízkou motivaci jako příčinu 76 % zástupců škol. **Nízká motivace žáků ke vzdělávání přitom může mít mnoho důvodů. Často je způsobena chybějícími vzory v rodinách a nevyhovujícím bydlením, které dětem neposkytuje dostatečně klidné prostředí pro domácí přípravu.** Tento problém pomáhají jindy řešit například školní kluby a různé formy doučování, které však v dané situaci nebylo možné využít. (Spolupráce škol se žáky, kteří žijí ve složitých životních podmínkách, v čase opatření přijatých v souvislosti s šířením Covid-19. Petr Charvát, Petr Lang, Adam Staveník. e-pedagogium, III/2020). [2]

Hodnocení situace, která vznikla na ZŠ kvůli opatřením přijatým v souvislosti s Covid-19

Autoři položili otázku po rizikovosti této situace:

Jak hodnotíte situaci, která vznikla na Vaší škole kvůli mimořádným opatřením?

Jak hodnotíte situaci, která vznikla na Vaší škole kvůli mimořádným opatřením přijatým v souvislosti s šířením koronaviru Covid-19? Máme na mysli možný dopad této situace na vzdělávání žáků.

Situaci, která vznikla na školách kvůli mimořádným opatřením přijatým v souvislosti s šířením Covid-19, a její možný dopad na vzdělávání žáků, **vnímala většina respondentů**

[2] **Kontakt:**
Mgr. Petr Charvát
Mgr. Petr Lang
Mgr. Adam Staveník
Oddělení výzkumů a evaluace, Odbor pro sociální začleňování (OSZ),
Ministerstvo pro místní rozvoj ČR
e-maily: petr.charvat@mmr.cz, petr.lang@mmr.cz, adam.stavenik@mmr.cz
Mgr. Petr Charvát je absolventem magisterského studijního programu Obecná antropologie, na Fakultě humanitních studií University Karlovy. V současné době působí jako výzkumný pracovník v Oddělení výzkumů a evaluace, Odboru pro sociální začleňování při Ministerstvu pro místní rozvoj ČR, kde se zabývá výzkumem politik sociálního začleňování v kontextu spolupráce Odboru s partnerskými městy a obcemi. Kromě sociální exkluze se zajímá také o témata menšin, migrace a chudoby. Obecně také o aplikaci metod v oblasti kvalitativního výzkumu.
Mgr. Petr Lang je od roku 2019 datovým analytikem a kvantitativně orientovaným výzkumníkem Odboru (Agentury) pro sociální začleňování Ministerstva pro místní rozvoj. V Agentuře se spolupodílel na vzniku Metodiky pro posouzení míry a rozsahu sociálního vyloučení v území. V minulosti se výzkumně zabýval kvalitou života cizinců v Brně, misiemi a pastorací křesťanských církví mezi Romy a participoval při evalulaci sociálních služeb a brněnského projektu Rapid Re-Housing. Absolvoval magisterské studium sociologie na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity.
Mgr. Adam Staveník působí jako výzkumník v projektu Inkluzivní a kvalitní vzdělávání v územích se SVL na Ministerstvu pro místní rozvoj. Vystudoval magisterskou sociologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Výzkumně se věnoval tématům stárnutí na venkově, kriminalizace bezdomovectví a role fotografie v kvalitativním výzkumu.

jako rizikovou (75 %) a z toho 19 % jí označilo jako rozhodně rizikovou. Žádný z respondentů tuto situaci a její dopad neoznačil jako rozhodně bez rizika.

Ti, kteří situaci označovali jako rizikovou, nejčastěji v komentářích k odpovědi mluvili o tom (viz citace níže), že dochází ke zvyšování rozdílů mezi žáky. Někteří z těchto respondentů poukazovali i na absenci režimu u žáků v důsledku přechodu na dálkové vzdělávání, který podle nich potřebují žáci ze sociálně znevýhodněného prostředí, kterým se rodiče v oblasti vzdělávání tolik nevěnují. Dále zástupci škol poukazovali na problémy s dostupností techniky k zajištění dálkového vzdělávání v rodinách. Část respondentů také viděla riziko v neznámosti situace, která nastala a která byla nová pro všechny zúčastněné.

Jde o novou situaci pro všechny, zvládnutí na konkrétních školách, a nová situace i pro rodiny, které se s tím musely vypořádat. Rizika, hlavně u dětí ze znevýhodněného prostředí, byla odsunuta na druhou kolej, protože rodiče řešily existenční potřeby.

Největším problémem bylo, aby rodiny dokázaly participovat se školou (zástupce ZŠ z Ústeckého kraje). **Rozevírají se pomyslné nůžky mezi žáky, kteří mají dobré výchozí podmínky nejen pro vzdělávání na dálku (podpora rodičů, technické vybavení…) a těmi, kteří tyto podmínky dobré nemají (zástupce ZŠ z Libereckého kraje).**

Ve vztahu k romským žákům byla zjištění následující:

Žáci, se kterými se školám nedaří být v pravidelném kontaktu

Graf 6
Kdo jsou žáci, se kterými se Vám nedaří být v pravidelném kontaktu? – 1. stupeň
Q5. Kdo jsou žáci, se kterými se Vám nedaří být v pravidelném kontaktu? – 1. stupeň (N = 75)

Za žáky **1. stupně**, se kterými se školám nedařilo být v pravidelném kontaktu, označovali zástupci škol nejčastěji **žáky ze sociálně znevýhodněného prostředí, romské žáky, žáky z ekonomicky slabých rodin, romské žáky a nemotivované žáky**.

Graf 7
Kdo jsou žáci, se kterými se Vám nedaří být v pravidelném kontaktu? – 2. stupeň
Q5. Kdo jsou žáci, se kterými se Vám nedaří být v pravidelném kontaktu? – 2. stupeň (N = 63)

Za žáky **2. stupně,** se kterými se školám nedařilo být v pravidelném kontaktu, označovali zástupci škol nejčastěji **žáky ze sociálně znevýhodněného prostředí, nemotivované žáky, romské žáky a žáky z ekonomicky slabých rodin**.

Rozdíly mezi žáky, které vznikly během distanční výuky

Graf 1

Jak vnímáte rozdíly z hlediska jejich možného dopadu na vzdělávání v běžné výuce?

Q12. Lze předpokládat, že během distanční výuky vznikly rozdíly mezi žáky, kteří se této formy výuky aktivně účastnili a těmi, kteří se ho neúčastnili vůbec nebo pouze sporadicky. Jak vnímáte tyto rozdíly z hlediska jejich možného dopadu na vzdělávání v běžné výuce?

Podle většiny respondentů (75 %) vznikly během distanční výuky závažné rozdíly ve vztahu k nástupu do škol v září 2020 **mezi žáky**, kteří se jí aktivně účastnili a mezi žáky, kteří se jí neúčastnili vůbec nebo pouze sporadicky. **26 % respondentů tyto rozdíly považovalo za rozhodně závažné**. Tito zástupci škol se v komentářích k odpovědi nejčastěji vyjadřovali tak, že **rozdíly vznikly na základě rozdílné podpory ze strany rodičů žáků**.

Záviselo to na tom, jak to pojaly děti a jak to pojali rodiče. I přesto, že budete mít jako škola super přípravu a distribuci, tak záleží na přístupu příjemců a rodičů dětí (zástupce ZŠ z Ústeckého kraje).

Podle komentářů některých respondentů neúčast na dálkové výuce povede ke ztrátě návyků, k problémům v chování a ke zhoršení studijních výsledků. Když nebude žák půl roku chodit do školy, ztratí motivaci k učení, až v září žáci nastoupí do školy, projeví s e rozdíly v tom, že někteří pracovali, udržovali si povinnost něco dělat, splnit, ti, kteří nepracovali, si jen těžko zvyknou a vznikne řada dalších problémů – chování, špatné známky (zástupce ZŠ z Moravskoslezského kraje).

Naopak **24 % respondentů rozdíly**, které vznikly během distanční výuky, **považovalo za spíše nepodstatné.** Tito zástupci škol je v komentářích k odpovědím považovali za nepodstatné nejčastěji proto, že **podle nich se dálkové výuky neúčastnili žáci, kteří už předtím neprospívali a kteří podle nich už dříve vykazovali nižší zájem o vzdělávání**.

Ve výzkumu názorů ze 75 škol je důležitý postoj k nápravě po Covidu – 19, i když výzkum tehdy počítal s návratem do škol od září 2020. Jak je dnes známo, tento termín se neúměrně posunul přinejmenším o rok, avšak předpoklady, které školy uvádějí

k nápravě škod, platí o to více a mělo by být v zájmu školy a dalších institucí, jako např. školní inspekce sledovat připravenost škol k nápravě:

Podle většiny respondentů (75 %) vznikly během distanční výuky závažné rozdíly ve vztahu k nástupu do škol v září 2020 **mezi žáky**, kteří se jí aktivně účastnili a mezi žáky, kteří se jí neúčastnili vůbec nebo pouze sporadicky. **26 % respondentů tyto rozdíly považovalo za rozhodně závažné**. Tito zástupci škol se v komentářích k odpovědi nejčastěji vyjadřovali tak, že **rozdíly vznikly na základě rozdílné podpory ze strany rodičů žáků**.

Záviselo to na tom, jak to pojaly děti a jak to pojali rodiče. I přesto že budete mít jako škola super přípravu a distribuci, tak záleží na přístupu příjemců a rodičů dětí (zástupce ZŠ z Ústeckého kraje).

Podle komentářů některých respondentů neúčast na dálkové výuce povede ke ztrátě návyků, k problémům v chování a ke zhoršení studijních výsledků. Když nebude žák půl roku chodit do školy, ztratí motivaci k učení, až v září žáci nastoupí do školy, projeví se rozdíly v tom, že někteří pracovali, udržovali si povinnost něco dělat, splnit, ti, kteří nepracovali, si jen těžko zvyknou a vznikne řada dalších problémů – chování, špatné známky (zástupce ZŠ z Moravskoslezského kraje).

Naopak **24 % respondentů rozdíly**, které vznikly během distanční výuky, **považovalo za spíše nepodstatné.** Tito zástupci škol je v komentářích k odpovědím považovali za nepodstatné nejčastěji proto, že **podle nich se dálkové výuky neúčastnili žáci, kteří už předtím neprospívali a kteří podle nich už dříve vykazovali nižší zájem o vzdělávání**.

Situace po roce

Důležité zjištění České školní inspekce je možno najít v článku *Deset tisíc žáků se do online výuky vůbec nezapojilo.* (Novinky ČTK, 17. 3. 2021). Podle těchto údajů se nedaří zapojení všech žáků do výuky na dálku. Loni v dubnu jich podle průzkumu České školní inspekce bylo kolem 10 tisíc, a nyní to má být minimálně podobné. V některých školách se výuky účastní i méně než 70 procent. Jde hlavně o školy v Ústeckém kraji, dále pak v krajích Moravskoslezském, Libereckém, Jihočeském a v Praze. Není divu, že to jsou právě kraje s největší koncentrací romského obyvatelstva. Podle informací ústředního školního inspektora není možné předpokládat, že od minulého jara se nepodařilo a nepodaří snížit počet zúčastněných žáků v online výuce. S tím souvisí i informace, že pětina rodičů

znevýhodněných dětí je bez kontaktu se školou. Důležitý je však plán MŠMT na tříletý cyklus doučování žáků po skončení pandemie, který se nyní začíná vypracovávat. (Novinky ČTK, 17. 3. 2021).

Srovnání se situací na Slovensku

Podobnou situaci ve školství, způsobenou pandemií prožívají i školy na Slovensku. Nakladatelství RAABE nás před několika měsíci požádalo o zpracování návrhů, jak se mají školy stavět k řešení této situace distančního vzdělávání i ve vztahu k romským žákům. V tomto textu uvedeme několik poznámek z tohoto textu, který je v celku uveden v příloze číslo 2:

VÝUKA NA DISTANC JAKO VÝZVA

Jaroslav Balvín a Monika Farkašová

Úvodem

Hledat dobré rady pro možnosti distančního vzdělávání v situaci pandemie a uzavřených škol je potřebné. Avšak v mnoha případech jde o situaci, kdy, jak se říká lidově, je každá rada drahá. Ve vztahu ke druhé vlně ohrožení společnosti covidem – 19 jsou ve velmi tíživé situaci nejenom učitelé, ale i žáci z majoritní společnosti.

Daleko tíživější je situace žáků znevýhodněných, pocházejících z marginalizovaných komunit. Evropský poslanec Peter Pollák, který se stal prvním romským europoslancem, a je v současnosti členem krizového štábu Slovenské republiky, v jednom z rozhovorů v dubnu 2020 konstatoval, že romští žáci v důsledku pandemie obsah vzdělání, který by měli získat, vlivem vysazení docházky do školy, již s největší jistotou propásnou natrvalo. [3]

[3] **Rozhovory ZKH: Peter Pollák, Rómovia a testovanie (video)** Online https://video.sme.sk/c/22384420/rozhovory-zkh-peter-pollak-romovia-a-testovanie-video.html

Srov. také **Peter Pollák: Virus v romských osadách bude zabíjet stejně jako v Itálii. Chceme ochránit životy.** Na Slovensku probíhá testování na onemocnění COVID-19 ve vytipovaných 33 slovenských osadách. Online: https://www.facebook.com/watch/?v=656691264910542.

V situaci první vlny, kdy byly mnohé romské osady dávány do plošné karantény, v počtu 6 200 nakažených nemocí covid – 19, byly důsledky velmi tíživé nejenom z hlediska zdravotních důsledků, ale i dopadů společenských – prohloubení nevraživosti a téměř dehumanizace ve vztahu k Romům, vedoucím až k obviňování Romů jako původce a rozšiřovatele nemoci.

Tyto výsledky staví vládu, samosprávy, mimovládní organizace a také školy do obtížné situace. Vlny pandemie prokazují často i nedostatky, dříve neřešené, které znovu oživující pandemie prohlubuje. K tomu přistupuje v mnoha případech i nevybavenost romských žáků a jejich rodin na komunikaci se školou a učiteli v situaci distančního vzdělávání. I přes tuto svízelnou a složitou situaci **jsou škola a učitelé z hlediska profesionálně etických důvodů povinni se nevzdávat a realizovat co možno nejvíce aktivity k naplnění vzdělávacích, a spolu s tím i výchovných cílů také ve vztahu k dětem nejvíce handicapovaným.**

I přes uvedené obtíže se pokusíme v našem textu ukázat některé možnosti pro realizaci distančního vzdělávání, i při velkém respektu ke zkušenostem učitelů, před kterými se nová situace postavila jako **výzva** přizpůsobit svoji pedagogickou schopnost novým, dosud nevídaným a životy ohrožujícím podmínkám.

Specifika distančního vzdělávání dětí ze znevýhodněného prostředí

Také v České republice, a je to, myslíme si, zřejmé i ve slovenském prostředí, při zdůvodňování zavírání škol kompetentní orgány i někteří poslanci a část veřejnosti, rodičů i učitelů apelují na co nejrychlejší návrat do škol. Avšak podle našeho soudu takový domácí pobyt dítěte mimo školu, navíc doprovázený péčí školy o komunikaci a, i když situací vynucenou, zvýšenou péčí rodičů, nemusí přinášet žáčkovi či studentovi pouze negativní výsledky.

Distanční vzdělávání souvisí i s vytvářením prostředí pro zapojení větší tvořivosti žáka a také jeho samostatnosti při řešení úkolů v nových situacích. A tato situace nemá pouze technické parametry, jak zajistit distanční vzdělávání, ale má velké aspekty výchovné, a to pro většinu stran: nejenom žáky, ale i pro učitele a rodiče. **Je to jakýsi trojúhelník spolupracovníků, kteří v situaci pandemie procházejí zkouškou odpovědnosti jeden za druhého, což má obrovský výchovný význam.**

Bohužel, většinou se volá po co nejrychlejším návratu do školy, s tvrzením, jak nepřítomnost žáka ve škole jej ochudí o vědomosti, které budou nenávratně ztraceny… (Mimoděk si mnozí můžeme vzpomenout na dny nemocí, kdy člověk do školy chodit

nemusel, a přesto mu např. četba dala daleko více a látku poté bezpečně s pomocí učitele dohnal, významný byl i zvýšený kontakt s rodiči, ale i se školou, když spolužáci přinášeli úkoly k řešení, informace, co se ve škole děje apod.).

Tedy volá se někdy po návratu do školy a promarněném vzdělávacím a výchovném čase, a již méně se dbá na rozpracovávání **metod distančního vzdělávání**, které nejsou zcela novou neznámou pevninou, ale již se používají při vzdělávání studentů, např. metody **e-learningu**… (Více v příloze číslo 2).

Významná role pedagogického asistenta

V distančním vzdělávání romských dětí by měli hrát velkou roli pedagogičtí asistenti. Oslovili jsme jednu z romských pedagogických asistentek, absolventku Ústavu romologických štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Mgr. Dominiku Fekete. Ta nám velmi rychle odpověděla ve spolupráci se svými kolegyněmi na otázky, týkající se jedné konkrétní základní školy v obci u Nitry, v níž je ze sta žáků 80 žáků romských. [4] Podle našeho soudu by takovéto výpovědi mohly být prostředkem pro výměnu zkušeností s distančním vzděláváním ve školách v širším měřítku a pomáhaly by zefektivňovat tento způsob výuky a uvádět specifika a konkretizaci situací, v nichž učitelé s žáky a rodiči na distanc pracují.

Příkladem těchto specifických konkrétních vztahů je ve výpovědi u jmenované pedagogické asistentky to, že většina z žáků a rodičů je olašského původu, což vytváří i specifické požadavky ve vztahu k jiným romským komunitám.

Z jejího textu vyplývají důležité informace, které srovnávají situaci ve výuce romských dětí před začátkem pandemie a v době již její druhé vlny. Tyto informace potvrzují to, že děti o vyučování mají velký zájem, na rozdíl od vyjadřování některých kritiků, že Romové nemají dobrý vztah ke vzdělání, a že i v době šíření nového typu koronaviru a uzavření škol potřebují kontakt se školou a učiteli, i když je to v mnohém vztah distanční a je často bez použití moderních komunikačních prostředků. **Důležité je, aby se škola a její učitelé snažili o to, aby se tento vztah spolupráce a pomoci i době velmi nepříznivé, neztratil. A aby skutečně na všechny aktéry, žáky, učitele i rodiče, které je možno chápat jako trojúhelník činitelů, bez nichž to nejde, působil jako výzva.** Myslíme si, že pro závěr našich skromných doporučení pro práci učitelů v procesu distančního vzdělávání se

[4] FEKETE Dominika a kolektiv. 2020. *Ako korona vírus zmenil život romských žiakov.* Osobní výpověď. Nepublikováno. Text upravila a strukturovala Monika Farkašová.

zaměřením na romské žáky může text Dominiky Fekete na závěr působit jako živá voda podněcující k pedagogickému optimismu i v těchto pro všechny nelehkých časech.

Ako korona vírus zmenil život rómskych žiakov

Dominika Fekete a kolektiv

Po našom telefonáte som kontaktovala kolegyne a získala aktuálne informácie, ktoré sú uvedené nižšie v texte. Jedna podstatná nová informácia, ktorá mňa osobne potešila je, že škola a komunitné centrum začali spolupracovať.

Ešte v čase pred korona vírusom sme sa trápili tým, ako zaujať rómskych žiakov aby chodili s radosťou do školy a aby skončili so záškoláctvom. Bolo to náročné, realizovali sme rôzne záujmové krúžky, poobedné vyučovanie, doučovanie, chodili so žiakmi do mesta, do kina, na vianočné trhy a taktiež s nimi varili v školskej kuchynke rôzne dobroty. Všetky tieto aktivity žiakov veľmi bavili a o to lepšie sa nám vyučovalo.

Keď však prišla prvá vlna korona vírusu všetko sa zmenilo. Od žiakov sme chceli aby ostali doma a nikam nechodili, čo bolo najmä pre rómske deti veľmi obtiažné. Tieto deti sú plné energie a radi behajú po vonku, hrajú futbal či sa bicyklujú.
V škole sa zaviedlo **dištančné** vzdelávanie, ktoré však platilo len pre tých žiakov, ktorí mali záujem sa učiť. Neboli to všetci žiaci, ale tí, ktorí skutočne chceli mali na výber buď ***online výučbu***, kde však bol problém s tým, že nie všetci žiaci disponujú **technikou**, ktorá by im umožnila online výučbu. Druhý spôsob výučby bol nasledovný: učitelia sa snažili počas prvej vlny dodržiavať ***učebný plán*** a tak pripravovali žiakom podľa neho ***úlohy***. Tie následne riaditeľ **vytlačil** a poroznášal po **domácnostiach**. Úlohy boli pripravované na jeden týždeň. Vždy, keď riaditeľ odniesol nové úlohy, pozbieral staré, ktoré následne učitelia **ohodnotili.**

Keď sa dva týždne pred koncom školského roka otvorili brány školy, škola sa naplnila žiakmi. Deti boli radi, že sa môžu opäť stretávať, že môžu tráviť čas so svojimi spolužiakmi a so svojimi obľúbenými učiteľmi. Počas týchto dvoch týždňov sa učitelia snažili dobehnúť zameškané. Žiaci počas týchto dvoch týždňov poctivo nosili rúška, umývali si ruky a dezinfikovali si ich. Vyučujúci sa snažili s deťmi čo najviac rozprávať o korona víruse a taktiež o iných vírusoch a hovorili si ako predchádzať vírusom, ako sa brániť pred nákazou.
Počas letných prázdnin korona vírus na Slovensku utíchal a tak si deti mohli prázdniny naplno užiť. Keď sa však začal v septembri školský rok, s ním sa začala aj druhá vlna korona vírusu, ktorá je ešte silnejšia ako tá prvá. Mnohí **žiaci** a aj **rodičia** sa obávajú navštevovať **školu**.

Aktuálne: školy na Slovensku

- Momentálne na Slovensku prebieha **dištančné vzdelávanie** výhradne u žiakov druhého **stupňa základných** škôl a na **stredných** a **vysokých** školách.
- **Materské** školy a **prvý stupeň základných** škôl sú otvorené za podmienok dodržiavania potrebných **opatrení**. A to v prvom rade *nosiť rúško počas celého vyučovania, mimo stravovania, umývať si ruky, dezinfikovať si ruky* (škola zabezpečuje hygienické potreby).

Konkrétny príklad priebehu výučby a komunikácie so žiakmi v základnej škole pri Nitre

- Konkrétne na rómskej škole na ktorej učím, túto navštevuje v priemere 20 žiakov na prvom stupni. Žiaci sedia každý sám v lavici, v jednej **triede** je približne **4 – 5 žiakov**.
- Pre ostatných žiakov sa pripravujú **úlohy a zadania,** ktoré **učitelia vytlačia, dajú** do **obálky** a pracovníci **komunitného** centra ich **rozdávajú deťom.**
- **Online výučba** prebieha u žiakov 7. triedy a u jednej žiačky 5. triedy a dvoch žiakov 9.triedy. Trieda 7. ročníka je jedna z mála tried, kde je viac majoritných žiakov, - tzn. disponujú počítačmi. Na iných školách prebieha online výučba u všetkých žiakov z druhého stupňa ZŠ.

Postoje žiakov

Žiaci sú smutní, že nemôžu chodiť do školy, viacerí každé ráno aj prídu do školy aspoň **odprevadiť** svojich mladších súrodencov. Učiteľky prvého stupňa tvrdia, že teraz chodia **do školy** aj tie deti, ktoré pred korona vírusom nechceli chodievať do školy a často **vymeškávali** a že sa im veľmi **dobre učí**. Deti sa snažia a v škole veľmi poslúchajú a sú **radi**, že môžu **školu** navštevovať a niečo **nové** sa **naučiť**.

Konkrétne odporúčania

- Škole by určite pomohla **materiálna** pomoc, najmä čo sa týka farby (tonerov) do **tlačiarne** a **papierov,** nakoľko žiaci nedisponujú počítačmi a tak sa im úlohy musia vytlačiť a tak osobne odniesť.
- Takisto sú nákladné **obálky**, do ktorých zadania vkladajú.

- Mnohým žiakom by určite pomohlo *online* ***vyučovanie*** už len z toho dôvodu, že by sa aspoň cez **kameru** *videli* nie len so spolužiakmi, ale aj s učiteľmi.
- Škoda, že väčšina týchto žiakov **nemá počítač** a príslušenstvo. Možno ak by bolo toto vyriešené, deťom by sa korona kríza zvládala lepšie. [5]

Foto Jaroslav Balvín

1.2 Současné tendence školního vzdělávání u romských žáků

Jaké cíle by měl současný učitel naplňovat ve svém profesionálním působení?

Cíle, které učitel naplňuje ve své práci, vycházejí z obecných cílů vzdělávacích. Jejich obsah není stálý po všechny časy, ale reflektuje pro budoucnost potřebné aktuální požadavky na rozvoj člověka a společnosti. Stejně tak je tomu i v návrhu nového školského zákona. V něm jsou obecnými vzdělávacími cíli zejména:

1. rozvoj osobnosti jedince přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem, příprava pro osobní a občanský život, celoživotní vzdělávání a pro výkon pracovní činnosti,

[5] FEKETE Dominika a kolektiv. 2020. *Ako korona vírus zmenil život romských žiakov.* Osobní výpověď. Nepublikováno. Text upravila a strukturovala Monika Farkašová.

2. vědomí národní identity a současné evropské sounáležitosti a úcta k ostatním národům, kultuře a hodnotám, kterých bylo ve vývoji lidské společnosti dosaženo,

3. respekt k evropským kulturním tradicím a hodnotám, toleranci, svobodě a zodpovědnosti, uznávání principů demokracie a hodnoty lidských práv.

Vycházíme-li tedy z obsahu učitelské práce a cílů, ke kterým učitel ve své pedagogické práci směřuje, můžeme je na základě samé podstaty a funkce výchovy vymezit jako tři navzájem spolu související cíle, „tři propojené aspekty poslání školy a učitele v současnosti“ (Novotová, 2000, s. 30):
1. Cíl praktický.

2. Cíl kulturní.

3. Cíl humanistický.

I když bychom chtěli upozornit především na potřebu realizovat tyto cíle v prostředí školy s převahou romských žáků, jsme přesvědčeni, že současní čeští učitelé - a v některých případech již i romští učitelé, romští pedagogičtí asistenti a v blízké budoucnosti i učitelé jiných národností - by měli být připravováni na pedagogických fakultách na realizaci takové multikulturní výchovy, která v sobě organicky zahrnuje na jedné straně vysokou hodnotu vlastenectví a úcty k identitě svého národa či národnosti, na druhé straně vysokou schopnost tolerance, znalosti jiných, odlišných kultur a otevřenosti osvojovat si hodnoty těchto kultur a zprostředkovávat je i svým žákům.
Evropa, která aspirovala vždy na jednu z nejkulturnějších oblastí zeměkoule, má dnes velkou možnost, jak vstřebat do sebe různorodé kultury a naučit je nejenom bezkonfliktně existovat vedle sebe, ale také ve vzájemné interakci a vzájemném obohacování. K tomu může i současný učitel přispět vlastním úsilím, k tomu je však také zapotřebí i práce odborníků, pedagogů, institucí, nového školského zákona a také i programů vypisovaných ministerstvem školství. Oproti předchozím zákonům, v nichž byly jednostranně zdůrazňovány principy vlastenectví a hrdosti především na český národ, je v novém návrhu velké novum: významným cílem školy je také multikulturní výchova, respekt k potřebám jiných národností a možnost použití reálných prostředků k uchování a rozvoji jejich identity (národnostní školství). Nejaktuálněji tyto principy multikulturality zaznívají ve vztahu ke vzdělávání

romských žáků v zavedení funkce pedagogického asistenta, v dalším rozvoji přípravných tříd pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí a v možnosti založit třídy i školy s vyučovacím jazykem dané národnostní menšiny, tedy i romské (vymezení podmínek pro národnostní školství). K realizaci těchto úkolů je však nezbytná práce učitele. K tomu je zapotřebí podrobněji rozvinout, co je obsahem jednotlivých cílů učitelské práce.

Praktický cíl učitelova výchovného a vzdělávacího působení

Pedagogická teorie vymezuje praktický cíl učitelova výchovného úsilí jako cílevědomou snahu připravit žáka, studenta, mladého člověka pro plnohodnotný život ve společnosti, pro některé důležité sociální role, které bude vychovávaný zastávat v budoucnosti, v dospělém věku. Z hlediska multikulturního přístupu je však pro učitele nesmírně důležité si při výchově svého svěřence uvědomit historickou, kulturní, národní a národnostní specifiku.

Učitel plní funkci socializační, pomáhá mladému člověku v jeho socializaci, to znamená začlenění do společnosti jako plnohodnotného občana, rovnoprávného s jinými členy společnosti. V praktické pedagogické práci je však potřebné, aby učitel respektoval situaci dítěte, jeho přirozené a původní prostředí, z něhož vyšel. Jak ukazuje systémová pedagogika, širší i užší sociální prostředí je neoddělitelnou součástí vnějších i vnitřních podmínek výchovy, které je třeba respektovat při dosahování výchovných cílů a používání adekvátních výchovných prostředků (srov. Blížkovský, 1997, 58-66).

Jednou z největších výtek, které se snášejí na adresu české školy ze strany představitelů romské inteligence, je, že škola v minulosti nerespektovala specifickou situaci romského žáka. Ani po roce 1990 se tato situace ve školách příliš neměnila, byla příliš zakořeněná. Domníváme se, že jedním z hlavních důvodů byla nedostatečná výchova učitelů ve směru objasňování multikulturní filozofie výchovy a chápání pedagogické práce jako úzce oborové a nesystémové.

Východiskem z této situace by měly být studijní programy s multikulturní tématikou, v nichž by byl zakotven i jasný praktický, socializační cíl současné učitelské práce - vychovávat dítě k občanským i profesionálním rolím, přičemž hodnotovým základem bude kultura komunity, z níž dítě vychází, spojená s respektováním a poznáváním kultur jiných národů a národností. Jak píše specialistka na etickou výchovu na Slovensku profesorka **Anna Klimeková** [6] s použitím Nietzscheovy filozofie výchovy, socializační aspekt výchovy spočívá především v kultivaci lidského smyslu pro skutečnost a upevňování schopnosti člověka postavit se

[6] Viz https://sk.wikipedia.org/wiki/Anna_Klimekov%C3%A1

skutečnosti tváří v tvář (Klimeková, 1999, s. 193). Tajemství výchovy je podle Nietzscheho prosté: „**Skutečná výchova osvobozuje vychovávaného, což ale vyjadřuje dvě stránky věci: odstraňuje z cesty všechno, co brání růstu a rozvoji jeho přirozených dispozic a vloh, co ohrožuje a oslabuje jeho zdravý růst. Ale zároveň mu pomáhá, aby se stal sám sebou, dokázal sám sebe poznat, aby si mohl uvědomit, kam vede jeho cesta, kam směřuje, v čem spočívají jeho předpoklady, vlohy, nadání, dispozice. Aby se dokázal sám správně rozhodnout.**“ (Mokrejš, 1993, s. 65).

(Další pohled na vybrané současné úkoly pedagogiky ve směru k výchově a vzdělávání romských žáků viz příloha číslo 1).

Foto Jaroslav Balvín

1.3 Současné tendence školního vzdělávání a výchovy ve vztahu k Romům a výchovy ze strany romských aktivit a proromských sdružení

Romská sdružení mají v oblasti vzdělávání velký význam nejenom jako obhájci práv Romů, ale i tvůrci programů, které vedou ke zlepšování situace romských žáků a studentů formou programů i příspěvků ke studiu. Tyto organizace se staví i k projevům rasismu a diskriminace, např. v poslední době organizace Romea, která reagovala na údajně rasistický inzerát o občanu Lakatošovi, který dodržuje ve svém bytě prevenci pandemie a zabývá se i jinými kauzami. (Srov. http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci).

Ve vzdělávání má své místo i **Muzeum romské kultury** v Brně. V současné době se symbolicky zrodil v televizi šot o výuce dějepisu, kdy se učitelka snažila o prezentaci historie

Romů a děti v učebnici o tom nalezly prázdnou bílou stránku. Následně učitelka doporučila, aby žáci ze stránky odešly a s nadšením sledovaly výklad dějin Čech a Moravy. Následovala pozvánka do Muzea romské kultury, kde je možno se dozvědět o Romech více. Tento šot vyjadřuje jenom situaci, že romský žák se o svých dějinách skutečně nedoví v principu z oficiálních učebnic nic… A tedy ani český žák. Historie Romů v učebnicích dlouhodobě absentuje… Snahy Ministerstva školství na rozhraní tisíciletí pod vedením magistry **Albíny Tancošové** byly sice velmi významné, ale dlouhodobě se neujaly. (Srov o roli magistry Albíny Tancošové na ministerstvu školství v letech 1997 až 2002 In Balvín, Jaroslav. Mgr. Albína Tancošová in memoriam. http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/jaroslav-balvin-mgr.albina-tancosova-in-memoriamRomea).

Z romských institucí zaujalo v této snaze svoje místo i Muzeum romského národního obrození v Praze, jehož zakladatelem se stal **JUDr. Emil Ščuka**. Toto nové muzeum nejenom mapuje vývoj romského národního obrození, ale zaměřuje se také na vzdělávací aktivity.

Mezi proromskými sdruženími zaujalo velké místo v devadesátých letech ***Hnutí spolupracujících škol R (Hnutí R)***. Během devadesátých let pořádalo setkání učitelů ve školách s převahou romských žáků a vydalo z těchto setkání 20 sborníků, z nichž většina se týkala pedagogiky a vzdělávání romských žáků (např. Romové a pedagogika, Romové a alternativní pedagogika, Romové a jejich učitelé). Přehled bibliografických údajů o této literatuře najdete v příloze číslo 6.

Jednou z nejvýznamnějších organizací se stala po roce 1989, tedy po tzv. sametové revoluci, **Romská občanská iniciativa**. Předseda této strany JUDr. Emil Ščuka je osobnost, která se ze strany romského národa nejvíce zasloužila o hledání formy vzdělávání romských dětí i dospělých. K tomu bylo zapotřebí i vytvořit určitou filozofii, která by tyto tendence prosazovala a zastřešovala. Tento úkol naplňovala tzv. **Deklarace romského národa**, jejímž autorem je **JUDr. Emil Ščuka**. Protože má tato deklarace takový duchovní význam i v oblasti vzdělávání, dovolíme si uvést následující text z připravované publikace Jaroslava Balvína o osobnosti Emila Ščuky:

O pojmu národ a romské národní obrození

> *Já si myslím, že* ***v srdci každého z nás, každého Roma, tato myšlenka národní je dávno, je zakořeněna****. Každý cítí tu souvztažnost a blízkost pojmu národa, každý cítí, že někam patříme, že* ***jsme jiní než jiné národy****, ano, neříkáme to jen my, říkají to i jiní, ostatní, že máme něco společného, co nás k tomu národu řadí.* ***Máme svůj jazyk, svoji kulturu, máme bohatství, které nemusí sloužit jen nám, ale které můžeme rozdávat, aby ostatní kultury, které žijí ve světě, mohly být bohatší.***
>
> **Ščuka, Emil,** 2001, s. 26. Podtrhl JB.

Ústřední otázka, kolem které se někteří odborníci točí, zní, zdali v současné době v podmínkách sjednocované Evropy a globalizujícího se světa je vůbec opodstatněné a možné, aby Romové vystupovali jako národ, a dokonce zdali k jeho deklarování mají právo. Na tyto otázky jednoznačně reagoval politik **Emil Ščuka** svou **Deklarací romského národa**.

Avšak v rozborech některých kulturních antropologů jsou představitelé romského národního obrození označováni za nacionalisty, kteří si neoprávněně budují svoje jméno bez podpory a souhlasu většiny Romů.

Vycházejíce z výzkumů, převážně uskutečněných v romských osadách na Slovensku, tito antropologové absolutizují pohled na romskou národnost jako neschopnou vyšších ambicí, nepřesahujících tradiční romskou kulturu rodiny.

A dokonce na základě svých výzkumů tvrdí, že dosahování vyšších cílů národních podle jejich „zjištění" brání sociální situace romských komunit, která je nazvaná kulturou chudoby, v níž už prý opravdu nezbývá žádné místo k přimknutí se k vyšším duchovním zdrojům národního sebevědomí, emancipace, která je v koncentrované podobě zvána jako **ROMSTVÍ, ROMIPEN**.[7]

[7] Základním nedostatkem těchto tvrzení kulturních antropologů, soustředěných kolem Marka Jakoubka a Tomáše Hirta, je, že se ve svých výzkumech soustředili na situaci romských osad zejména na východním Slovensku (konkrétně Chminianské Jakubovany). A zde je sociální situace opravdu mnohdy špatná. Proto se stává, že *přese všechny emancipační snahy v posledních desetiletích 20. století, přes změny v politickém a národnostním postavení Romů na Slovensku takřka všechny průzkumy… hovoří o krizi romství, o úpadku emancipačních snah Romů. Odborníci hovoří, že „nejvýznamnějším faktorem nepřihlášení se ke své národnosti je krize romské národní a etnické identity, způsobená roky asimilace a vnímáním romství jako pečeti méněcennosti, a to jak ze strany majority, tak i Romů samotných."…* Na východním Slovensku podle těchto zjištění, absolutizujících tuto situaci jako symptom všech Romů a přenášených i na Romy v České republice, *„dochází prý k největší deziluzi o národnostním obrození Romů. Hrozí tam situace vytvoření kultury chudoby jako jediného možného způsobu přizpůsobení se a přežití. Romové se ocitají v dvojnásobném vydědění na okraji společnosti."* (Srov. Cangár, 2003, s. 81).

Avšak celková realita je jiná. Romské národní obrození a emancipace romského národa probíhá jednak objektivně, jako proces uvědomování romských komunit zejména po sametové revoluci, ale i zásluhou romských osobností, mezi nimiž reprezentuje významnou personu **JUDr. Emil Ščuka** jako politik, revolucionář a vizionář. Romské národní obrození má skutečnou analogii v národních obrozeních různých národů v Evropě, a také v národě českém i slovenském. V tomto procesu znamenala mnoho obroda jazyka, kultury, vzdělanosti, duchovních hodnot. A, jak píše **Ján Cangár**, k*e křížení kulturních a společenských hodnot svého národa dochází v rámci Evropy i v romském společenství. Probíhá jakési „romské národní obrození". Je podobné tomu, k jakému došlo v 19. století u mnohých evropských národů, mezi nimi i u Slováků a Čechů.* (Cangár, 2003, s. 78) [8]

Tento proces je specifický, protože Romové jsou národem, žijícím a působícím v různých státech Evropy a světa. Proto má tento proces i mezinárodní rozměr a na rozvoji tohoto směru se aktivně účastní a podílí i **Emil Ščuka**. Ten pochopil proces romského národního obrození jako historický a zákonitý a aktivně se včlenil do rozvíjení mezinárodního procesu romského národního obrození jako důležitého činitele, vedoucího ke konstituování romského národa. Z hlediska mezinárodního bylo důležité založení **Mezinárodní romské unie** na prvním Mezinárodním kongresu Romů v Londýně (8. – 12. dubna 1971). A z hlediska sjednocování Romů jako národa byl důležitý další, 2. kongres (v roce 1978 v Ženevě), kde se stal prezidentem **MUDr. Ján Cibula** ze Slovenska a kde delegáti schválili nový název – Mezinárodní romská unie. A hlavně: **účastníci uznali Indii jako „zemi původu" Romů**.

Pro pojem romský národ a romské národní obrození měl posléze velký význam i fakt, že se k Romům jako svým původním obyvatelům přihlásila v dalším vývoji slovy indické premiérky **Indiry Gándhíové** i pravlast Romů – **Baro Than – Indie**. V roce 1983 (není to symbolické, že v tomto roce už působilo **divadlo Romen Emila Ščuky**?) se v severoindické

Podle našeho soudu se však výzkumy odborníků zaměřují pouze na projevy související s malými čísly přihlášení se Romů ke své národnosti ve volbách. Avšak pouhé tyto ukazatele nemohou být kvantitativním vyjádřením toho, zdali se Romové ve skutečnosti přihlašují či nepřihlašují ke své národnosti či národu. Tento duchovní rozměr je daleko hlubší a má širší, i mezinárodní atributy, nikoliv jen regionální. Z tohoto hlediska je možné vystoupit proti teorii kultury chudoby a ukázat na celou šíři a rozměr emancipace romského národa, která bude určitě zpětně působit proti situaci chudoby a vyčlenění Romů ze společnosti. V tomto procesu má své nezastupitelné místo i činnost **JUDr. Emila Ščuky** a jeho politického, revolučního i vizionářského směřování. V tomto smyslu má význam i výzva Emila Ščuky, aby slovenští Romové, kteří žijí v Čechách, ukazovali svým dětem místa, odkud vzešli, a nestyděli se za to. Doslova píše: „*Já si myslím, že* ***dokud nebudeme schopní otevřeně mluvit o našich kořenech, tak se neposuneme dál. Vždyť se není za co stydět, je to součástí naší historie.***" (Viz Emil Ščuka, 2019, s. 21. Zvýraznil JB.). Tak historie probíhá a její poznání je **silou** dalšího růstu.

[8] *Ku krieseniu kultúrnych a spoločenských hodnôt svojho národa dochádza v rámci Európy aj v rómskom spoločenstve. Prebieha akési „rómske národné obrodenie". Je podobné tomu, k akému došlo v 19. storočí u mnohých európskych národov, medzi nimi aj u Slovákov a Čechov.* (Cangár, 2003, s. 78).

metropoli **Čandígarh** uskutečnilo celosvětové setkání Romů, na kterém delegáty osobně pozdravila indická premiérka **Indira Priyadaršini Gándhíová**. Je přezdívána „**Matkou Indie**“. A přeneseně, podle naší interpretace, je ji možné považovat i za „**Matku Romů**“, když Romové z Indie pocházejí… Její slova jsou výrazným projevem garance, záštity Romů na celém světě jako romského národa, který k Indii patří historicky: *Ve světě žije rozptýlených 15 milionů Romů.* ***Jejich dějiny jsou příběhem žalu a utrpení, ale současně i příběhem vítězství lidského ducha nad protivenstvími.*** *Pronásledování, kterému Romové museli čelit více než tisíc let a které vyvrcholilo šílenstvím Hitlerovy genocidy,* ***činí tento lid příkladem odvahy a vytrvalosti***. ***A tyto vlastnosti jsou spojované s Indií, pravlastí Romů.*** (Cangár, 2003, s. 79. Podtrhl JB). V původním textu zahajovacího projevu Indira Gándhíová říká: *Vítám Romy do Baro Than. S některými z vás jsem se už setkala dříve, ale vidím tu i mnoho nových tváří – a všechny nás sjednocuje duch přátelství. Proč jsem mezi vás přišla? Protože cítím spříznění s romským lidem. Vždycky jsem obdivovala jeho lásku k dobrodružství, blízkost k přírodě, a ze všeho nejvíce jeho nezlomnou odolnost… Indický lid podporuje Romy v rozvíjení a šíření jejich kultury. Ať se stanou příkladem vlastenectví propojeného s internacionalismem. Nechť se stanou příkladem bezpředsudečnosti, schopnosti pochopení pro nepřebernou rozmanitost života, příkladem pro toleranci a touhy žít v harmonii a míru s důvěrou v život… Upre Roma! Roma zindabad! Sastipe.*[9]

Tento proces konstituování romského národa byl potvrzen na 5. romském kongresu v Praze, kdy byl prezidentem Mezinárodní romské unie zvolen **JUDR. EMIL ŠČUKA**.

27. 7. 2000, na 5. kongresu International Romani Union v Praze (25. – 29. července 2000), je Emil Ščuka zvolen prezidentem IRU. Kongres přijal a schválil i dva klíčové dokumenty, které Emil Ščuka vypracoval – ***Deklaraci romského národa a Chartu IRU****. Oba dokumenty jsou revolučním a státoprávním počinem, neboť do té doby Romové usilovali pouze o uznání národnosti. Emil Ščuka prosazoval Deklaraci romského národa na všech úrovních, jak u obyčejných Romů, tak i u premiérů a prezidentů jednotlivých vlád v Evropě. Velkým zadostiučiněním vůči všem kritikům Deklarace bylo uzavření Memoranda vzájemné spolupráce a porozumění mezi Českou republikou a International Romani Union 5. dubna 2001. Česká republika se tím jednoznačně přihlásila k podpoře a uznání romského národa.*[10]

[9] Indira Gándhíová Romům. Zahajovací projev. 2. mezinárodní festival Romů, 29. října 1983, Čandígarh, Indie, pod záštitou Institute of Romani studies Čandígarh, Pandžáb, Indie, předseda W. R. Rishi. In *Romano džaniben* – V – 3/1998, s. 4-8.

[10] Emil Ščuka. 2020. In *Wikipedie*. Online: https://cs.wikipedia.org/wiki/Emil_%C5%A0%C4%8Duka.

Inspirátorem a realizátorem **Deklarace romského národa** byl tedy sám **JUDr. Emil Ščuka**. A jak to vyjádřil na celostátním setkání organizace učitelů romských dětí v Pardubicích, Hnutí spolupracujících škol R (Hnutí R), byla to aktivita samotných Romů, kteří k této deklaraci nepotřebovali souhlas jiných států a národů. V tom se projevil i princip romského národního obrození, podobný a analogický národně osvobozovacím procesům jiných národů v minulosti: ***Každý kongres dával Romům symboly a i od pátého kongresu v létě roku 2000 v Praze se čekalo, že něco nového Romům přinese.*** *Na kongresu bylo hodně nového, zajímavého. Od demokratické volby nových orgánů, parlamentu IRU, prezidia IRU, soudu, máme nové orgány této organizace, které vlastně kopírují orgány státosprávy. Ale* ***to nejdůležitější bylo vyhlášení romského národa****. Hodně lidí se toho leklo, řeklo si: pro Boha, co to znamená? Copak Romové chtějí svůj stát? Co znamená ona deklarace národa? Ty otázky samozřejmě jsou, byly a budou a je na nás, abychom to všude vysvětlovali. Abychom všude vyjasnili, jak to s tím národem vlastně je, jaké jsou cesty, jak to myslíme.*

Víte, jako národ, vyhlášení národa, nemůžeme čekat, že to za nás udělá nějaký stát, nějaká vláda, nějaká organizace, skupina lidí. Toto vyhlášení bylo na nás, na Romech, abychom to učinili. (Ščuka, 2001, s. 24).

Významný podíl, kterým přispěl k deklaraci romského národa jako vskutku revolučního dokumentu v historii Romů, měl **JUDr. EMIL ŠČUKA**. Tento dokument se stal teoretickým i praktickým základem pro zdůvodnění existence procesu romského národního obrození.[11] Prohlášení o romském národu s názvem ***We, the Roma nation*** vešlo ve známost celému světu 1. ledna roku 2001. A můžeme tento text uvést v originále, jak jej do světa vyslal na vědomí sám autor **Emil Ščuka**:

DECLARATION OF A ROMA NATION (IRU)

Monday 1 January 2001, 22:12:22 -0600 (CST)

Dear friends!

This document is of crucial importance for all Roma people. It is a declaration of our will to convince world to consider us as equal nation with our culture, traditions and self-confidence.

On my recent travels, I passed this declaration to Mr. Vaclav Havel, President of Czech Republic, to Mr. Amato, the Prime minister of Italy and to Mr. Kostunica, the Prime minister of Yugoslavia. All of

[11] O pojmu romský národ viz více: ŠČUKA, Emil. 2001. Romský národ a jeho místo v Evropě. In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv 2001. *Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích 7. – 9. prosince 2000.* Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 24-28. ISBN 80-902461-5-X.

them expressed their support to our ideas and our will. I will continue with meeting prime ministers and presidents worldwide, to present our ideas and convince them to support us.

Please pass this document to any organisation or individuality, interested in roma problems, for whom it should be useful.

Thank you for your support.

Emil Scuka
President of an International Romani Union (IRU)
E-mail: <prague_office@romaniunion.org>

WE, THE ROMA NATION

Individuals belonging to the Roma Nation call for a representation of their Nation, which does not want to become a State. We ask for being recognized as a Nation, for the sake of Roma and of non-Roma individuals, who share the need to deal with the nowadays new challenges. We, a Nation of which over half a million persons were exterminated in a fergotten Holocaust, a Nation of individuals too often discriminated, marginalized, victim of intollerance and persecutions, we have a dream, and we are engaged in fulfilling it. We are a Nation, we share the same tradition, the same culture, the same origin, the same language; we are a Nation. We have never looked for creating a Roma State. And we do not want a State today, when the new society and the new economy are concretely and progressively crossing-over the importance and the adequacy of the State as the way how individuals organize themselves.

The will to consubstantiate the concept of a Nation and the one of a State has led and is still leading to tragedies and wars, disasters and massacres. The history of the Roma Nation cuts through such a cohincidence, which is evidently not anymore adequate to the needs of individuals. We, the Roma Nation, offer to the individuals belonging to the other Nations our adequacy to the new world.

We have a dream, the political concrete dream of the rule of law being the rule for each and everybody, in the frame and thanks to a juridical system able to assure democracy, freedom, liberty to each and everybody, being adequate to the changing world, the changing society, the changing economy. We have a dream, the one of the rule of law being a method, and not a value. A pragmatic, concrete, way how individuals agree on rules, institutions, juridical norms, adequate to the new needs. A transnational Nation as the Roma one needs a transnational rule of law: this is evident; we do believe that such a need is shared by any individual, independently of the Nation he or she belongs to.

We do know that a shy debate regarding the adequacy of the State to the changing needs of the global society – a global society which should not be organized exclusively from above – is involving prominent personalities in Europe and in the entire UN Community.

We are also convinced that the request itself of a representation for the Roma Nation is a great help to find an answer to the crucial question regarding the needed reforms of the existing international institutions and rules. Our dream is therefore of great actuality and it is very concrete. It is what we offer the entire world community. The Roma Nation, each and every individual belonging to it look for and need a world where the international Charters on Human Rights are Laws, are perenptory rules, providing exigible rights. Such a will is a need for the Roma; is it so only for Roma?

We are aware that the main carachteristic of the Roma Nation, the one of being a Nation without searching for the establishment of a State, is today a great, adequate resource of freedom and legality for each individual, and of the successfull functioning for the world community.

We have a dream, and we are engaged in the implementation of it: we offer to the humanity a request, the one of having a representation as a Nation, the Nation we are. Giving an answer to such a request would let the entire humanity make a substancial step forward.

We know democracy and freedom to equal the rule of law, which can be assured only through the creation of institutions and juridical rules adequate and constantly adjusted to the necessarly changing needs of individuals.

We are to offer our culture, our tradition, the resource which is in our historic refusal of searching for a state: the most adequate resource of awareness to the nowadays world. That"s why we look for a representation, and new ways of representing individuals apart from their belonging to one or to another nation. Nowadays politics is not adequate to the nowadays needs of individuals in a changing world; and to the needs of all those persons still suffering starvation and violations of their fundamental human rights. And we offer, we propose a question, while proposing and offering a path, a concrete, possible, needed path, on which to start walking together.

We, the Roma Nation, have something to share, right by asking for a representation, respect, implementation of the existing International Charter on Human Rights, so that each individual can look at them as at existing, concrete warranties for her or his today and future.

Balkan Human Rights List
Subscribe: balkanhr-subscribe@egroups.com
Unsubscribe: balkanhr-unsubscribe@egroups.com

Home: Balkan Human Rights Web Pages: http://www.greekhelsinki.gr
The Balkan Human Rights List: http://www.egroups.com/group/balkanhr/fullinfo.html
The Greek Human Rights List: http://www.egroups.com/group/greekhr/fullinfo.html
Dikaiomatika! [monthly human rights review in Greek]:
http://www.egroups.com/group/dikaiomatika/fullinfo.html
http://www.hartford-hwp.com/archives/60/132.html

MY, ROMSKÝ NÁROD

My, příslušníci romského národa, máme sen, konkrétní politický sen týkající se všech Romů a Neromů, kteří s námi sdílejí potřebu čelit výzvám nové doby.

My, národ, který ztratil půl milionu svých příslušníků při dnes už dávno zapomenutém holocaustu, národ, jehož příslušníci se příliš často stávali oběťmi diskriminace, netolerance a které společnost buď přehlížela, nebo perzekuovala, my máme sen a ten chceme naplnit.

Jsme národem, máme stejnou tradici, stejnou kulturu, jsme stejného původu, hovoříme stejným jazykem. Nikdy jsme neusilovali o vytvoření romského státu a nechceme to dělat ani dnes, o to víc, že nová společnost a nová ekonomika přispívají ke snížení významu státu v tradičním smyslu slova – jako subjektu, který by měl organizovat své občany.

Úsilí spojit pojmy národ a stát do jednoho vždy vedlo a ustavičně vede k tragédiím v podobě válek, katastrof a masakrů. Historie romského národa měla vždy odstup od takového spojení, které se teď ukazuje jako nezodpovídající potřebám občanů.

My, romský národ, nabízíme příslušníkům ostatních národů svou připravenost na tento nový svět.

Máme sen, konkrétní politický sen, v němž zákony platí pro každého a pro všechny, a to díky právnímu systému, který je schopen zabezpečit demokracii, svobodu pro každého občana, a který je schopen pružně reagovat na změny ve společnosti a v ekonomice i na globální změny.

Máme sen, že zákon nebude „hodnotou“, ale metodou – pragmatickou, konkrétní metodou, díky níž se občané shodnou na pravidlech, právních institucích a normách, které by zodpovídaly nově vzniklým potřebám. Je zřejmé, že „nadnárodní“ národ, jakým jsou Romové, potřebuje nadnárodní zákon. My věříme, že tuto potřebu s námi sdílí každý člověk, bez ohledu na to, jaké je národnosti.

Jsme národ a nehledáme žádný jiný způsob sebeurčení než ten, který si najde každý jednotlivec sám a to v souladu s platnými zákony.

Víme, že do nesmělé debaty na téma, jestli funkce státu zodpovídá měnícím se potřebám globální společnosti – která by neměla být organizovaná jen shora – se zapojuje řada významných osobností z evropských i ostatních členských zemí OSN.

Stejně tak jsme přesvědčeni, že samotná žádost o reprezentaci romského národa pomůže najít odpověď na klíčovou otázku dotýkající se potřeby reformovat současné mezinárodní instituce a právo.

Náš sen je tedy velmi aktuální a zároveň velmi konkrétní. To je to, co chceme nabídnout celému světovému společenství, počínajíc Evropou, tedy kontinentem, na němž žije největší část romské populace a kde se výše popsaný proces a debata týkají obrovského množství obyvatel.

Máme sen, konkrétní politický sen o světě, v němž mezinárodní zákony a deklarace lidských práv představují skutečný právní rámec, který zaručuje možnost uplatňovat svoje práva. To je snem všech Romů – a možná nejen jich.

Uvědomujeme si, že hlavní rys romského národa, tedy fakt, že tento národ se nechystá podepřít svou národní identitu založením vlastního státu, může být v dnešní době zdrojem inspirace pro svobodu a právní cítění každého člověka a významně přispět k úspěšnému fungování globálního společenství.

Máme sen, o jehož naplnění se snažíme: jako národ se obracíme na lidstvo se žádostí, abychom se mohli prezentovat jako národ, kterým jsme. Pozitivní reakce na tuto žádost posune celé lidstvo o značný krok vpřed.

Víme, že demokracie a svoboda musí být vždy založené na jasném právním rámci, který je možné zabezpečit jen vytvořením příslušných institucí a zákonů, které budou zodpovídat potřebám jednotlivce a které budou průběžně aktualizované tak, jak se budou potřeby těchto jednotlivců měnit.

Chceme nabídnout svou kulturu, svoje tradice, jejichž zdroj spočívá, kromě jiného, v historickém odmítnutí hledání vlastního státu, což pro dnešní svět představuje velmi aktuální téma. I proto se snažíme najít vlastní reprezentaci a další nové způsoby, jak reprezentovat jednotlivce, bez toho, aby byl zařazovaný do té či jiné národnosti.

Dnešní politika ne vždy odpovídá aktuálním potřebám lidí ve světě, který se ustavičně mění: potřebám lidí, které trpí hladem, lidí, jejichž základní lidská práva jsou porušovaná. A my nabízíme konkrétní, možnou a velmi potřebnou cestu, po níž bychom se mohli společně vydat.

Ale i lidé romské národnosti mají o co žádat – pro Romy i Neromy: to je důvod, proč chceme, aby byl mezi současnými oficiálně uznávanými zeměmi zastoupen i romský národ.

Emil Ščuka, prezident IRU.

(Romano nevo ľil, roč. X, č. 448-454, 2000. Deklarácia romského národa prijatá na 5. kongrese IRU. Ščuka, Emil. My, romský národ. We, the Roma Nation)

Poslední den svého jednání, 5. Kongresu IRU (International Romani Union) 28. července 2000, přijal kongres **Chartu IRU**. Její preambule začínala slovy: ***„My, příslušníci romského národa, členové IRU, jsme odhodláni chránit budoucnost romských generací před nevraživostí a nenávistí, které mnohokrát v našich životech přinesly romskému lidu nevyslovitelné těžkosti, utrpení a válečnou genocidu, a bránit lidská práva, čest a hodnoty lidského života… Abychom dosáhli těchto cílů, jsme povinni usilovat o toleranci mezi sebou, o život v míru, ve svobodě a ve velké rodině, sjednotit naše síly, udržet a rozvíjet romský národ…“***

Foto Jaroslav Balvín

2. SOUČASNÁ SITUACE Z HLEDISKA PEDAGOGIKY A HISTORIE

2.1 Současná situace z hlediska pedagogiky

Pokud má učitel romské žáky ve třídě, měl by znát alespoň základní informace o této národnostní menšině. Ale to patří i k informační výbavě na vysokých školách pedagogického charakteru. Nestačí bezprostřední informace z terénu, bezprostřední informace získané z chování žáka, ale je zapotřebí i širší základ, znalost o romské komunitě, národnosti a národu. Není také možný nějaký stručný návod, jak se k romským žákům chovat. Vyžaduje to aktivitu učitelů samotných. Jako příklad můžeme použít slova autorky knihy *Jdeme dlouhou cestou autorky* **Eriky Manuš:** *Jde o soubor informací o romské kultuře, a každý čtenář, a také učitel, si má vybrat, jak jsou pro něj a pro jeho pedagogickou činnost i ve vztahu k romským žákům důležité. Pro učitele je to velmi vhodný materiál o romské kultuře, ale záleží to i na jejich vlastní iniciativě, jak se k informacím dostat.* To by mělo být podle našeho soudu i obsahem zjišťování ze strany vedení škol i jiných školských institucí, např. České školní inspekce, jaký mají učitelé rozhled v oblasti romské kultury, ale i v kulturách jiných národů.

K pochopení situace romského žáka je potřebné vymezení některých pojmů, které odrážejí pedagogickou situaci každého žáka ve třídě a škole:

Sociokulturní prostředí

Pojem sociokulturní Andragogický slovník takto: *„**Vývoj a životní dráha každého jednotlivce jsou ve velké míře determinovány prostředím, které je obklopuje v dětství, mládí i dospělosti.** V každém prostředí jsou vedle fyzických a materiálních podmínek (např. typ bydlení, velikost obce aj.) důležité podmínky označované jako sociokulturní. Jsou to zejména socioekonomický status rodin, profese rodičů, úroveň vzdělání rodičů a vrstevnické skupiny, kulturní vybavenost rodiny či domácnosti (např. počet knih). Výzkumy spolehlivě prokazují, že faktory sociokulturního prostředí výrazně působí na socializaci dětí od narození, na jejich řečový a komunikační rozvoj, na vzdělávací výsledky ve škole, na volbu vzdělávací dráhy a volbu povolání.“*[12] Z této definice vyplývá, že **prostředí má zásadní vliv na výchovně vzdělávací proces.**

[12] Průcha, Veteška, 2014

Kulturní vzorce / kulturní standardy

„Jedná se o ***ustálené hodnoty, postoje, normy chování, způsoby komunikace a jiné charakteristiky, které jsou příznačné pro příslušníky určité etnické skupiny či národa. Přenášejí se z generace na generaci, jsou uchovávány také prostřednictvím školního vzdělávání a působením médií.*** *Z andragogického hlediska jsou kulturní vzorce velmi důležité zejména pro přípravu lidí k výkonu určitých profesí, v nichž dochází ke styku s příslušníky jiných kulturních společenství (např. pracovníci mezinárodního obchodu, diplomati, učitelé cizinců aj.).* ***Znalost kulturních vzorců je potřebná pro úspěšnou komunikaci a vyjednávání s partnery pocházejícími z jiných kulturních prostředí****. V České republice jsou nejdůkladněji popsány a objasněny kulturní standardy Němců jako nejvýznamnějších partnerů pro Čechy v ekonomickém aspektu.“* (Průcha, Veteška, 2014).

Interkulturní komunikace

„Termín (angl. intercultural communication, česky též ***mezikulturní komunikace) označuje procesy interakce a sdělování probíhající v nejrůznějších typech situací, při nichž jsou komunikujícími partnery příslušníci jazykově a/nebo kulturně odlišných etnik, národů, rasových či náboženských společenství.*** *Tato komunikace je determinována specifičnostmi jazyků, kultur, mentalit a hodnotových systémů komunikujících partnerů. Zároveň termín označuje i oblast teorie, která se zkoumáním těchto procesů zabývá. Procesy interkulturní komunikace se staly předmětem zájmu během posledních několika desetiletí, kdy začala být rozpoznávána a analyzována role kulturních specifičností v ekonomické sféře. Vznikaly koncepce interkulturního managementu, interkulturního marketingu, interkulturního vyjednávání aj. Vedle těchto na praxi zaměřených koncepcí se rozvíjí vědecká disciplína interkulturní psychologie s výzkumným zaměřením, ale rovněž s aplikacemi pro praxi.“* (Průcha, Veteška, 2014)

Romové, Cikáni

Pro učitele romských žáků je také významná širší a hlubší znalost definice, vymezení pojmu Romové. A to i ve vztahu k dřívějšímu pojmenování, které dala Romům evropská kultura: Cikáni. Název Romové vychází z původního označení etnika v pravlasti Indii: Dómové. Pro lepší uchopení cíleně použijeme celou kompletní definici tohoto etnika ze sociologického

slovníku. Tato definice zahrnuje i definici z roku 1952. Jako nutnost se jeví brát v potaz kontext doby, tj. roky 1950-1960.

„Romové, čes. též Cikáni (lidový výraz dnes chápaný pejorativně) – příslušníci etnika árijského původu, hovořícího jazykem blízkým sanskrtu. Jazyk R. není standardizován do podoby spisovného jazyka a prakticky neexistuje ani krásná či odborná literatura psaná v tomto jazyce.[13] *Romština není nikde úředním jazykem a jen v omezené míře je jazykem vyučovacím. Tradiční označení R. v různých zemích (Cikáni, Zigeuner, Gipsy, Gitanos, Bohémien aj.) vzniklo na základě mylných dohadů o původu R. Nejen v Čechách a na Slovensku bývá spojováno s negativně vnímanými projevy zaostalé části této etnické skupiny (v jednom slovníku z r. 1952 je uvedeno: cikán – příslušník potulného národa, symbol lživosti, zlodějskosti, toulavosti, přeneseně taškář, lhář, podvodník, tulák; slov. „cigániť" znamená lhát). Již z těchto důvodů je vhodnější používat sebeoznačení této skupiny (Rom, romský, romština apod.). Na III. kongresu Mezinárodní unie Romů r. 1983 bylo toto označení přijato pro všechny skupiny Romů. Romské etnikum není homogenním celkem. Např. na čes. území žijí 3 jeho podskupiny: 1. slovenští R.; 2. maďarští R. (jsou nejpočetnější a tradičně usedlí); 3. olašští R. (do r. 1958 kočovní, odlišní etnograficky i antropol.). Většina tzv. čes. a moravských R. byla vyvražděna za 2. svět. války a skupinu něm. R. (Sintů) zastupuje na čes. území pouze několik rodin. R. do Čech přišli ze sev. Indie v 9.–11. st., ale ve větším počtu se objevili až počátkem 15. st. Jejich způsob života budil často nelibost okolní společnosti svou odlišností. Nedlouho po svém příchodu začali být R. pronásledováni a perzekvováni. To vedlo k jejich izolaci a u části z nich k parazitnímu způsobu života (věštění, hadačství, drobné krádeže). Část R. se v průběhu let usazovala (většinou se však neasimilovala), část dále kočovala. Ve 20. st. v některých, zvl. tzv. social. zemích byli R. víceméně násilně usazováni, jinde, zvl. v zemích záp. Evropy, dodnes kočují.*

Situace dnes

Dnes se R. na mezinár. úrovni jeví jako etnikum, jehož jazyk a kultura jsou ohroženy. Zvl. zájem o romskou otázku projevuje Indie jako pravlast R. Podle odhadů žije ve světě asi 5 mil. R., z toho v Evropě asi 2 mil. Jejich soc.-ekon. postavení je většinou na nižší úrovni než u ostatního obyv. Až na výjimky nejsou asimilováni, mají charakter víceméně izolovaných menšin, projevují ale nadnár. soudržnost. ***Předsudky vůči R. mnohdy (i v českých zemích)***

[13] Poznámka JB: to platilo dříve. Ale od doby rozvoje tzv. romského národního obrození a zejména od roku 1989 se rozvíjela tvorba romských autorů nebývalým tempem, zejména pod vlivem romistky Mileny Hübschmannové.

nabývají charakteru rasismu. *V některých zemích mají R. statut národnosti nebo malého národa (např. ve státech bývalého SSSR, v bývalé Jugoslávii i v některých záp. státech), jinde nejsou po této stránce uznáváni ani vykazováni (např. v Bulharsku, Rumunsku). Při posledním sčítání lidu v r. 1991 měli Romové možnost přihlásit se k romské národnosti. Využilo ji 33 489 Romů v ČR, což je asi desetina odhadovaného počtu Romů na území naší republiky.* ***Na teor. úrovni dlouhá léta probíhají diskuse o tom, zda R. jsou etnikem, národem či národností.*** *Zvláštnosti R. se projevují v jejich demogr. struktuře, populačním vývoji, v systému hodnot a norem, v životním stylu.* ***Specif. je struktura a funkce romské rodiny. Pod tímto pojmem je vždy míněna širší rodina – „velkorodina“.*** *Rodinné a rodové vztahy (viz rod) mají pro R. stále velký význam. Pro romskou nukleární rodinu je typický vysoký počet dětí, nižší věk při začátku reprodukce, vyšší stabilita rodiny, nízký počet rozvodů a přetrvávající patriarchální a částečně patrilokální vztahy v rodině (viz patriarchát, patrilokalita).*

Odlišnosti tohoto minoritního etnika od majoritní společnosti

Od ostatního obyv. se R. výrazně odlišují: a) převahou ekon. činných osob v nekvalifikovaných děl. profesích, b) ***velmi nízkou vzdělanostní úrovní s mizivým zastoupením středoškolského a vysokoškolského vzdělání****, c) demografickým mládím populace, způsobeným vyšší úrovní plodnosti, d) nižší nadějí na dožití (na čes. území se koncem 80. l. 20. st. pohybovala na úrovni ostatního obyv. z 30. l. 20. st., resp. na současné úrovni rozvojových zemí), e) horším zdravotním stavem populace (zejm. vyšším výskytem invalidity a kojenecké úmrtnosti), f) nižší ekon. aktivitou mužů i žen, která je zčásti způsobena jinak definovaným životním stylem, standardem a aspiracemi, zčásti obtížnějším zapojením do pracovního procesu většinové populace díky bariérám vzdělanostním, kvalifikačním a kult.* ***Romskou problematikou se zabývá svým způsobem řada oborů: lingvistika, historie, etnografie a etnologie, s-gie, demografie. Formuje se i specif. věd. disciplína romistika.*** *Tradiční s-gickou výzk. oblastí jsou soc. podmínky života R. a jejich životní styl, schopnost asimilace apod.* ***Nověji se zdůrazňuje problém jejich sebeurčení, polit. aktivity. V postkomunistických čes. a slov. zemích se problém R. vyhrotil i polit. a tzv. romská otázka se stala značně aktuální.*** *“* [14]

Jistě je řada tvrzení v této charakteristice Romů k diskusi, ať ze strany „odpíračů nepřizpůsobivých“ či ze strany té výrazně menší části naší společnosti, která se snaží etniku

[14] Štěchová In: VSgS – Sociologická encyklopedie [online].

pomoci. Že pomoc potřebuje (zatím o ni kromě konkrétní pomoci hmotné nejeví valnějšího zájmu), je nasnadě. Řešení problému by (nejen materiálně) výrazně pomohlo i společnosti většinové.

Zde musíme poznamenat, že **rozdílnost kulturních vzorců většinového etnika (jistá rozdílnost mezi Čechy, Moravany a Slezany není v tomto případě podstatná) a Romů je hlavní příčinou problémů koexistence. A nepochybně to platí i v jiných státech.**

Romský jazyk

Součástí kulturního vzorce je jazyk. Pro potřebu zkoumání vztahu k romskému žákovi musíme zdůraznit podstatný fakt: romština sice nějakým způsobem existuje, nepochybně patří mezi jazyky živé, ale v požadavcích současné potřeby komunikace je nedostatečná. I mluvená řeč Romů je plná např. slovakismů a bohemismů, kterými rodilí mluvčí ony mezery vyplňují, aniž by si to uvědomovali. A češtinu nezvládají vůbec, případně minimálně, ale vždycky nedostatečně. Tento moment musíme považovat za obrovskou překážku v interkulturní komunikaci. Pokud ji nepřekonáme, nemusíme se snažit o nic dalšího, a zůstat u stereotypního vyplácení sociálních dávek a pozorování, jak se rodí další generace, která neviděla své rodiče kloudně pracovat.

Pohled teoretický: Romové

Nejohroženějším, nejpostiženějším a nejsledovanějším vyloučeným etnikem v České republice jsou bezesporu Romové.
Jak předkládá Kajanová (2009, s. 8): *„Etnikum je historicky vzniklá skupina lidí, kteří mají společný historický původ, rasový typ, jazyk, materiální a duchovní kulturu, mentalitu a tradice a obývají společné území. Dá se také srovnat s pojmem kmen. Pojem pochází z řeckého ethnos, tedy lid.“*
V této souvislosti se objevují otázky, na které je třeba si odpovědět. Koho můžeme považovat za člena skupiny? Jak se jednotlivé osoby se skupinou identifikují, jak se odlišují od majority či ostatních minorit? Názory se v odpovědích na tyto otázky různí, a je tedy nesnadné získat přesná data o velikosti národnostních či etnických menšin. V tomto případě můžeme pouze odhadovat. Při zjednodušení situace můžeme říci, že za Roma můžeme považovat toho, kdo

se za Roma sám považuje, či je za něj považován významnou částí svého okolí. Nehraje roli, zda se daný jedinec k této národnosti aktivně hlásí nebo hlásil např. při sčítání lidu.

Romové dle Kajanové (2009) představují výraznou etnickou skupinu. Jsou diferencováni nejen podle jednotlivých zemí, kde se usadili a podle rozdílnosti prostředí, kde žijí, příslušnosti k jednotlivým skupinám, ale stále více i podle svého sociálního postavení, sociální stratifikace a způsobu kvality života. *„**Za Roma považujeme takového jedince, který se za Roma sám považuje, aniž by se nutně k této příslušnosti za všech okolností (např. při sčítání lidu) hlásil**, a/nebo je za Roma považován významnou částí svého okolí na základě skutečných či domnělých (antropologických, kulturních nebo sociálních) indikátorů. Toto vymezení pojmu „Rom“ může být vnímáno jako politicky nekorektní, zdůrazňuje však skutečnost, že právě připsané romství je jednou z hlavních příčin sociálního vylučování řady obyvatel zkoumaných lokalit.“*

*(*Ministerstvo práce a sociálních věcí. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti* [online]. Praha, 2006 [cit. 2019-08-08]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/3043/Analyza_romskych_lokalit.pdf.)

V rámci obyvatel České republiky je romská menšina po menšině slovenské druhou nejpočetnější minoritou. Svou převažující částí je však menšinou stále v mnoha směrech nejproblematičtější, pokud jde o cestu společenské integrace a vzájemného soužití v rámci majoritní společnosti.

Většina romského etnika, jak uvádí Kajanová (2009), má společný indický původ, v podstatě i společný jazyk (i když v řadě jazykových skupin a podskupin), podobný historický vývoj, kulturu, tradice a hodnotové orientace. Tato specifika je spojují do jednoho etnického celku v rámci Evropy a celého světa, kde žijí. Netvoří však celek jednolitý a homogenní.

V České republice se nachází několik skupin a podskupin Romů, k nimž patří a s nimiž se identifikují. Mezi nejznámější patří:

- Slovenští Romové – žijí v České republice v převažujícím procentu, přišli migrací po 2. světové válce ze Slovenska.

- Maďarští Romové – přišli taktéž migrací ze Slovenska, někteří ale i z Maďarska, odlišují se dialektem maďarské romštiny.

- Čeští a moravští Cikáni/Romové – žili v Čechách a na Moravě již několik staletí, byli řemeslníci, kováři, košíkáři. V období nacismu byli stejně jako židé posíláni do pracovních, koncentračních táborů.

- Němečtí Cikáni – Sintové – žijí na území České republiky v malém počtu, udržují však svůj jazyk a svou identitu.
- Olašští Romové – do jejich násilného usazení byli především kočující. Do současnosti udržují i svůj společenský systém, tradice, jazyk. Představují deset procent všech romských obyvatel žijících u nás.

Foto Jaroslav Balvín

2.2 Romský žák a vzdělání ve specifických podmínkách sociální exkluze

Důležitým tématem pro vedení a učitele škol včetně České školní inspekce je podle našeho soudu zkoumání, jaké jsou důsledky života romských rodin v sociálně znevýhodněném prostředí. Tímto tématem se zabývá ve své disertační práci, úspěšně v roce 2021 obhájené, **mgr. Kateřina Čtvrtečková, PhD.**:

Školní připravenost dětí z romských rodin není dostačující a to především vlivem sociokulturního prostředí jejich rodin, sociálně znevýhodněného prostředí. Rodiny, ve kterých tyto děti vyrůstají, jsou ohroženy sociálním vyloučením, ať již z důvodů sociálních či v důsledku souběhu znevýhodnění sociálního a kulturního. **Jedná se o rodinné prostředí s nízkým kulturním a sociálním postavením, ohrožené sociálně patologickými jevy, často méně podnětné prostředí pro rozvoj kognitivního a morálního potenciálu dětí.**

„Žáci ze sociálně vyloučeného a kulturně odlišného prostředí ve vysoké míře nezískávají plnohodnotné základní vzdělání, natož vzdělání střední. Někteří končí (či tam rovnou začínají) v paralelním systému vzdělávání na praktických či speciálních školách pro žáky s mentálním postižením, bez jakékoliv reálné šance na návrat do hlavního proudu, nebo na přijetí na střední školu.“

(Agentura pro sociální začleňování: *Vzdělávání* [online]. 2018 [cit. 2019-08-02]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/).

Výzkumem bylo zjištěno (Bittnerová, 2009), že není v kompetenci romských rodin ze sociálně vyloučených lokalit zajistit přípravu dětí na školu. Je to způsobeno především jazykovou kompetencí těchto romských rodin, protože většina z nich mluví etnolektem češtiny (některé i romsky). Čeština používaná v těchto rodinách není gramaticky a sémanticky správná. Tímto výzkumem bylo také zjištěno, že **velký vliv na školní připravenost dítěte má školní zralost, která je podmíněna psychickými předpoklady dítěte, ale také rodinnou výchovou a sociokulturním kontextem rodiny. V romských rodinách neprobíhá příprava na nástup do školy, není realizována psychosociální příprava na nástup do školy. Tuto úlohu sehrává včasná péče, která má silně aktivizující funkci.**

(ZORMANOVÁ, Lucie. RVP: Metodický portál, zkušenosti a inspirace učitelů. *Romské děti ze sociálně vyloučených lokalit předškolního věku a jejich příprava na školu* [online]. MŠMT, 2005 [cit. 2019-08-02]. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/k/p/20139/ROMSKE-DETI-ZE-SOCIALNE-VYLOUCENYCH-LOKALIT-PREDSKOLNIHO-VEKU--A-JEJICH-PRIPRAVA-NA-SKOLU.html/).

Další charakteristiky těchto rodin podávají ve svých textech Říčan, 1998, MŠMT, 2005, Balvín a kol., 1996):

- mezi romskými rodinami existují rozdíly, které jsou způsobeny asimilací a mírou asimilace dané rodiny. Také způsob výchovy dětí je v každé rodině rozdílný,
- vztah rodiny k institucionálnímu vzdělávání je negativní či vlažný, rodina dítě nepodporuje, není schopna či nechce ho podporovat ve školních aktivitách a přípravě na školu,
- výchova, které se romským dětem dostává v rodinách, není kvalitní přípravou na školní docházku. Rodiče dětem nečtou, nerozvíjejí jemnou motoriku, jejich výtvarné nadání. Děti nepracují v dostatečné míře s omalovánkami, pastelkami a dalšími výtvarnými pomůckami, ale ani s tužkou. Mnohdy chybí také didaktické hračky, jako jsou stavebnice, puzzle,
- výchovu v mnoha romských rodinách lze označit jako výchovu benevolentní, což představuje při nástupu do běžné majoritní školy problém,
- rodina neřeší vývojové problémy dítěte, nejsou kupříkladu řešeny logopedické vady,
- rodina dostatečně nezajišťuje materiální potřeby dětí. Častým a velmi vážným problémem romských rodin jsou nevyhovující, nehygienické bytové podmínky a životospráva,
- romské děti jsou výchovně vedeny k vyjadřování vlastního názoru a vstupování do rozhovoru, což v majoritní škole představuje problém,
- v rámci komunikace v rodině je užíván romský etnolekt češtiny (jazyková varianta češtiny, jejíž strukturní specifika jsou způsobena vlivy romštiny a slovenštiny) či romština,
- u mnoha romských dětí se projevuje „absence dětského světa“, děti žijí problémy dospělých.

Romské děti v mnoha rodinách také mají daleko dříve přístup k alkoholu, cigaretám, sledují televizní programy určené dospělým, někdy jsou dokonce naváděny k trestným činům, či přestupkům.

(ZORMANOVÁ, Lucie. RVP: Metodický portál, zkušenosti a inspirace učitelů. *Romské děti ze sociálně vyloučených lokalit předškolního věku a jejich příprava na školu* [online]. MŠMT, 2005 [cit. 2019-08-02]. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/k/p/20139/ROMSKE-DETI-ZE-SOCIALNE-VYLOUCENYCH-LOKALIT-PREDSKOLNIHO-VEKU--A-JEJICH-PRIPRAVA-NA-SKOLU.html/).

Škola má i v této situaci možnosti, jak vést romské dítě k překonání negativních vlivů. Úspěšné zařazení žáků ze sociálně znevýhodňujícího prostředí do hlavního proudu vzdělávání jim může pomoci pokračovat ve studiu na střední škole a pomůže zvýšit jejich konkurenceschopnost na trhu práce. I tyto situace je možné a potřebné ze strany

vedení škol i učitelů, jakož i školní inspekce ve školách sledovat a doporučovat dobré příklady k následování.

Foto Jaroslav Balvín

2.3 Historické pozadí – vybraná historická fakta

První romská škola

Psal se rok 1926. V Užhorodě na Podkarpatské Rusi byla otevřena první „cikánská škola“. Jedním z podnětů k jejímu otevření byl i dopis Jana Daniela z Petrova (okr. Hodonín) z roku 1923: *„Vážený pane President, neračte naši prosbu oslyšet a zastaňte se našeho nešťastného národa, který je každým opovrhován, posuzován, a dokonce i zvířetem nazýván. Proto s největší jistotou obracíme se na Vás, neboť nemáme žádného, kdo by se o nás jen trochu zajímal a obzvláště těch malých dětí cikánských, které nemají žádné výchovy a jsou tělesně i duševně zakrnělé a proč? Protože do školy choditi nemohou“* [15]

Zákon o potulných cikánech z roku 1927

Za zmínku stojí Zákon č. 117/1927 Sb. z. a n. "O POTULNÝCH CIKÁNECH" ze dne 14. července 1927, který podle §12 umožňoval odebírání dětí pro „nemožnost poskytování

[15] Horváthová, 2002, s. 40

náležité péče“. Do roku 1942 žila větší (bezproblémová) část Romů v relativním poklidu. V prosinci 1942, na základě výnosu Heinricha Himmlera o deportacích cikánů a cikánských míšenců, začala deportace romské populace do koncentračního tábora Auschwitz-Birkenau, a to až do roku 1944. Většina z nich pobyt v koncentračních táborech nepřežila. Domů (do Čech) se po válce vraceli již jen jednotlivci.

Změna ústavy v roce 1948

V roce 1948 se změnou ústavy stávají Romové rovnoprávnými členy společnosti, nicméně nelze opomenout, že stále platil zákon č. 117/1927, který umožňoval odebrat dítě (z důvodu nemožnosti poskytování náležité péče). A to až do roku 1950.[16] I když zákonem č. 88/1950 došlo k pasivní derogaci zákona č. 117/1927, platil zákon č. 265/1949, konkrétně § 62, ve kterém se uvádí: *„Vyžaduje-li to zájem dítěte, zakáže soud rodičům zbaveným moci rodičovské s dítětem se stýkat.“*[17]

Změna v roce 1952 o sociálně právní ochraně dětí

Od roku 1952 byla zákonem definována sociálně právní ochrana dětí a od roku 1955 opatření č.58/1955, konkrétně částka 33/1955, §1: *„Dětem, o něž není dostatečně postaráno jinak, zejména kolektivní péčí, mohou výkonné orgány okresních národních výborů poskytnout dětský příspěvek (dále jen "příspěvek") až do výše 140 Kčs měsíčně.“*[18]

[16] Tamtéž, s. 51.
[17] 265/1949 Sb. Zákon o právu rodinném.
[18] 58/1955 Sb. Zákonné opatření předsednictva Národního shromáždění o dětských příspěvcích a o ochranné výchově.

Foto: jedno z dětí. Jaroslav Balvín s romskými dětmi

3 OSOBNOST A PŘÍSTUP UČITELE K ROMSKÝM ŽÁKŮM JAKO MOTIVAČNÍ ČINITEL

3.1 Učitel a žák jako zápas o osobnost žáka a jeho vývoj

Vztah učitele a žáka patří v pedagogice k těm základním východiskům úspěšnosti vzdělávacího a výchovného procesu. Ve filozofii výchovy uvádí český filozof **Jan Patočka**, že v tomto procesu se jedná o **zápas učitele a žáka**. Není to ale zápas kdo z koho, ale zápas o něco, zápas o duši žáka. Stejně, jako tento výchovný předpoklad platí obecně, stejně tak platí i ve vztahu učitele k romskému žákovi. Úspěšné osobnosti v romském národě (Viz o romských osobnostech v publikacích fotografa **Wyatta** s názvem **Roma rising** – Romské obrození) se shodují při vyjadřování o tomto vztahu jednoduchou, ale symbolicky významnou větou: *Měl jsem štěstí na dobrého učitele.*

Ačkoliv jsou výsledky zkoumání pedagogického procesu ve vztahu učitel a romský žák ne vždy teoreticky využívány pro praxi, přesto jsou významné a je jich celá řada. Důležité je také to, že do objasňování tohoto procesu se zapojují i romští vědci, jako je profesor psycholingvistiky, bulharský Rom **Hristo Kjučukov**, který pracoval na Ústavu

romologických štúdií UKF v Nitre a nyní pracuje na univerzitách v Berlíně a v Polsku [19] a docent **Martin Kaleja** na Opavské univerzitě. [20] Od října roku 2021 se k těmto osobnostem připojil i docent PhDr. **Ivan Rác**, PhD. ze slovenské Nitry, který se nově a úspěšně habilitoval.

O pedagogice ve vztahu k romskému žákovi bychom mohli psát nejen celou další knihu, ale spíše více knih. A to vedle nebo spolu s dalšími autory v rámci Evropy i světa, např. romský vědec profesor **Ian Hancock** z USA. [21] Avšak pro přiblížení k této otázce, která by měla dle našeho soudu být i důležitým cílem zjišťování úrovně výuky romských žáků ze strany školy, jsme vybrali text o aktivitách **JUDr. Emila Ščuky** z připravované publikace **Jaroslava Balvína** o Emilu Ščukovi ve vztahu ke vzdělávání v českých školách a vytvoření školy pro romské studenty, který jakoby v kostce objasňuje tyto otázky přehledně a s velkou otevřeností:

EMIL ŠČUKA A VZDĚLÁVACÍ AKTIVITY

> ***Touha po vědění není závislá na školách**, v některých případech je tomu dokonce naopak. **Formální vzdělávací instituce mohou touhu po vědění uhasit.***
>
> **Ščuka, Emil, 2019, s. 311.** Podtrhl JB.

V každém procesu národního obrození znamená nesmírně mnoho vzdělávání a výchova dětí. Bylo tomu tak v národním obrození českého národa, slovenského národa i národů jiných. A nejinak se věci mají i v romském národním obrození. Proto se také vzdělávací aktivity a jejich podpora ve vztahu k Romům staly důležitou součástí programu nové politické strany, Romské občanské iniciativy, při přípravě jejího programu i jejího založení 10. března roku 1990, ale i v jejích doporučováních k zakládání místních organizací ROI v regionech a obcích. Ve zcela

[19] Srovnej o něm např. https://en.wikipedia.org/wiki/Hristo_Kyuchukov.

[20] Srovnej o něm např. https://www.slu.cz/fvp/cz/ppv/kontakty/osobni-stranky/doc-phdr-et-phdr-martin-kaleja-ph-d/.

[21] Srovnej https://en.wikipedia.org/wiki/Ian_Hancock.

konkrétních, srozumitelných a návodných instrukcích pro zakladatele ROI ve městech a vesnicích s názvem *Jak se zakládá Romská občanská iniciativa* nevynechává autor těchto instrukcí **Emil Ščuka** ani vzdělávací rozměr této nové politické činnosti. V bodě číslo 12 uvádí doslovný návod, jak pomoci dětem ve školách: *Zvolte si ve výboru školskou komisi a pomáhejte dětem ve školách. Dohlížejte, aby nechodily za školu, promluvte si s rodiči a s učiteli těchto dětí.*[22]

Ve své politické činnosti na domácí a poté i na mezinárodní úrovni srovnává Emil Ščuka často jako východisko národní emancipace Romů východní a západní Evropu v přístupu Romů ke vzdělávání. K tomu mu sloužilo i poznávání při cestách do různých zemí Evropy v roli prezidenta prostřednictvím **Mezinárodní romské unie** (International Romani Union – IRU). Říká k tomu, že *IRU není jen pro východní Evropu, ale i pro západní Evropu. My se dneska dostáváme do západní Evropy a vidíme, že tam takovéto programy nefungují vůbec.* ***Tam musíte středoškoláky, vysokoškoláky hledat lupou. Prostě nejsou. Není zájem Romů samotných?*** *Když se ptám kompetentních lidí, proč tomu tak je, odpovídají: Víte, u nás mají Romové svobodu, svobodu kočování, to je jejich svobodný život.*

A já se musím kolikrát ptát a odpovídat, zdali v této době, v této situaci, je to ještě svoboda, nebo je to ještě nutnost. (Ščuka, 2001, s. 27. Podtrhl JB.). V tomto směru se mnozí Romové vzdělání bránili. Jak bylo těžké prosazovat edukaci romských dětí v Norsku, kde se konalo důležité čtyřdenní přípravné setkání prezidia IRU pro přípravu V. kongresu v Praze v červenci roku 2021, ukazuje Ščukův záznam jedné vážné události:

Paní **Raja Bielberg**, jedna z nejvýznamnějších romských zpěvaček, a její dcera **Nataša Bielberg** *byly pověřeny norskou vládou, aby se staraly o školní docházku romských dětí v Oslu a okolí. To opravdu nebyl jednoduchý úkol, neboť většina Romů uváděla, že jsou kočující, a zajištění souvislé školní docházky – jemně řečeno – nepatřilo mezi jejich priority.*

Během jednání prezidia IRU, které probíhalo v hotelu, najednou vrazilo do místnosti komando pěti Romů, jeden z nich měl v ruce pistoli, přiložil Raje hlaveň ke spánku a křičel:

„Zastřelím tě, ty děvko! Ničíš nám naše děti, ničíš naši generaci, naše zvyky, naši krev! Zaprodala ses gádžům, vládě! Všechno jenom kvůli hříšným penězům!“ Přestože jsem byl v šoku stejně jako ostatní, dostal jsem ze sebe:

[22] ŠČUKA, Emil. 1990. *Jak se zakládá Romská občanská iniciativa.* Soukromý archiv Emila Ščuky / archiv ROI.

„Pánové, co to má znamenat? My tady máme zasedání.“ To už se vzpamatoval i ***Viktor Famulson*** *a začal jim v romštině domlouvat, ale oni pokračovali ve stejném duchu.*

„My víme, že máte zasedání. Chtěli jsme, abyste viděli a slyšeli, jaká je to děvka! Prodala vládě naše romství. Fuj! Zaslouží si zastřelit!“ Až po výzvě, aby ihned opustili budovu, se sebrali a odešli.

Myslím, že tento teatrální výkon byl hlavní cíl. Ve skutečnosti Raju zastřelit nechtěli, ale starou Romkou to notně zatřáslo.

„Tak to mám za to, že se celý život starám o Romy, aby chudáci děti uměly alespoň číst a psát a nedopadly jako jejich rodiče a prarodiče. Ti umějí jen dělat podvody, nic víc,“ plakala a nám jí bylo upřímně líto. (Ščuka, 2019, s. 291-292. Zvýraznil JB).

Idea Romské univerzity

V předchozím textu jsme dost obsáhle popsali slovy **Emila Ščuky** šokující výjev, který vyjadřuje podle našeho soudu i objektivní rozpor mezi způsobem výchovy a vzdělávání v romské komunitě a v majoritní společnosti. **Emil Ščuka a přední představitelé IRU (Internacional Romani Union – Mezinárodní romská unie) si však jsou plně vědomi, že absence dobrého vzdělávání zůstává pro Romy v současném světě neudržitelnou.**

I z tohoto důvodu Emil Ščuka vystupoval vždy jako zastánce tzv. **afirmativní akce**, která byla typická v USA jako prostředek vyrovnávání rozdílů mezi majoritou a afroamerickou menšinou a u nás se vžila v poněkud nešťastném termínu **pozitivní diskriminace**, řešícím vztah mezi Romy a neromy prostřednictvím státní podpory vzdělávání. Ve svých vystoupeních a diskusích **Emil Ščuka odmítal „houfné“ přemísťování romských dětí do zvláštních škol jako výraz podceňování jejich duševních schopností absolvovat školy základní.**

Když stát nevyvinul náležitou vyrovnávací aktivitu, Emil Ščuka založil romskou střední školu sociálně – právní v Kolíně a dalších městech, kde romští studenti prokázali jednoznačně fakt, že se obejdou i bez zvláštních škol, v nichž se po určitou dobu v 70. a 80. letech učilo téměř 80 procent romských dětí.

Proto si **Emil Ščuka** vytýčil jako jeden z cílů vzdělávací politiky Mezinárodní romské unie vybudování **Romské univerzity**. Sám se o tom cíli nebo zatím spíše vizi vyjadřuje následujícími slovy:

Víte, my nechápeme romskou univerzitu jako školu, kam budou chodit jenom Romové. ***My chápeme romskou univerzitu jako vědeckou instituci, která bude rozvíjet romství****, vzdělanost, romskou kulturu, tradice, a na tuto instituci budou mít otevřené dveře všichni, kdo se chtějí tímto zabývat, kdo chtějí pomáhat rozvíjet ty vlastnosti, o kterých jsem mluvil…* (Ščuka, Emil, 2001, s. 26-27. Podtrhl JB.).

Obecná podstata vzdělávání, společná u různorodých minorit

> „*Vzdělání je právo každého člověka, které má velký význam a potenciál. Principy svobody, demokracie a udržitelného rozvoje jsou postaveny na vzdělání, není nic důležitějšího, žádná jiná mise, kromě vzdělání pro všechny*."
>
> **Kofi Annan, 1998**

Otázkami prosazování rovnocenného vzdělávání romských dětí se současně spolu s **Emilem Ščukou** hluboce zabývala i **Milena Hübschmannová**. Jak bylo jejím zvykem, získávala informace i u jiných minorit, než jsou Romové, a v zájmu tohoto poznání v roce 1992 strávila dva měsíce v Kanadě. Jak píše ve svém článku pro romský týdeník *Romano kurko*, s Romy se tam sice nesetkala, ale ověřila si, že osud všech etnických menšin s antropologickým typem a sociokulturním systémem odlišným od dominantních majorit má mnoho společného. Proto se zajímala o situaci indiánů a setkala se s různými osobnostmi indiánského etnoemancipačního hnutí.

V tomto směru ji doslova nadchl odžibwejský indián, vedoucí oddělení pro záležitosti původního obyvatelstva na ministerstvu školství v Ottawě. *Pan* ***Mc Harvey*** *připravuje projekt pro výuku indiánských dětí, která by respektovala jejich etnokulturní svébytnost.* ***Ohromilo mě, do jakých podrobností se obecný model „soužití etnické menšiny a dominantní většiny" shoduje jak u Romů mezi „gádži" (konkrétně Čechy nebo Slováky), tak u Odživbwejů,***

Mohawků, Čipewajů, Inuitů a dalších mezi „bílými“ Kanaďany. *Rozhovor s panem Mc Harveyem je zredigovaný přepis a překlad magnetofonového záznamu.* ***Připadá mi, že téměř každá z jeho vět by měla být podtržena jako přesné vystižení bezvýchodné situace – a zároveň jako pozitivní cesta, jak z této situace přece jen najít východisko.***

MH: *Slyšela jsem, že indiánské děti nedosahují v průměru stejného vzdělání jako ostatní kanadské děti. Proč?*

Mc Harvey: *Protože jsou vystaveny vzdělávacímu systému, který vyhovuje dominantní populaci. Indiáni, Inuité a vůbec původní obyvatelé Kanady mají – či spíše měli – svůj vlastní systém předávání informací mládeži a ten se liší od způsobu, jakým informace předává škola.*

Bohužel, etnocentrický, nadřazený přístup dominantní společnosti k minoritám, etnocentrická výchova, etnocentrické vzdělávání narušily všechno, co ve společenství indiánů fungovalo jako pozitivní, integrační, etický a humanizující faktor. Pokřivily nazírání indiánů na sebe samé, jejich „selfimage“. Indiáni dnes považují svoji kulturu a jazyk za bezcenné. Proč? Protože k tomu byli vedeni etnocentrickou školou, která veškeré indiánské hodnoty ne-li přímo znevažovala, tedy ignorovala. A ignorovat něco, jako by to neexistovalo, je možná nebezpečnější znevážení než zjevný útok nebo posměch. Hlavní plán mého projektu je tedy vytvořit takový školský systém, který by změnil zkreslené sebenazírání a nízké sebehodnocení indiánských dětí. (Hübschmannová, 1993, s. 1).[23] Toto zjištění a prezentace Mileny Hübschmannové v roce 1992, v současné době podtržené nálezy dětských hrobů v zařízeních, která měla děti indiánů „převychovat“ a asimilovat, dávají tomuto zjištění novou a drastickou aktuálnost.

Skutečně vystihují podobnost se situací ve vzdělávání romských dětí, jak se vyskytovala v Československu na začátku devadesátých let, po sametové revoluci. Naštěstí ne zcela bez těch drastických souvislostí jako v Kanadě.

Návrhy na řešení otázek edukace Romů byla zařazena i do programu romské politické strany **JUDr. Emila Ščuky**. Ze strany státu byla teprve postupně a velmi liknavě realizována přibližně od roku 1996, od doby vytvoření tzv. **Bratinkovy zprávy**, v níž každý resort, každé ministerstvo, včetně ministerstva školství, měly vymezené úkoly k řešení alespoň těch nejnaléhavějších situací.

[23] HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1993. Aby děti Odžibwejů, Mohawků, Inuitů…Romů dosáhly stejného vzdělání jako ostatní. In *Romano kurko*. 1993, 3 (13), s. 1.

Z historie výchovy a vzdělávání Romů v České republice a ve Slovenské republice

Nejenom Emil Ščuka si uvědomoval složitost změny v situaci, kdy romské děti učí převážně učitelé z majoritní společnosti. Proto považoval za důležité vzdělávání dospělých, hlavně učitelů. To se v současné době neobejde bez seznamování s různými světovými kulturami. Romové nejsou v tomto směru výjimkou. Spíše naopak. Vzdělávání dospělých ohledně romských komunit je potřebné i s ohledem na různé regiony, neboť obecné informace se neobejdou bez jejich konkretizace v praxi jak z hlediska historického, tak s ohledem na konkrétní prostor a prostředí, ve kterém se odehrává komunikace mezi Romy, majoritní veřejností a přítomnými sociálními, kulturními a politickými institucemi.

Chceme-li odpovědět na otázky naší současnosti, měli bychom se obrátit κ historii. Neboť tam leží odpovědi. A i na to, na co se obyčejní lidé často ptají, proč romský národ nedosahuje v současnosti parametrů našeho „civilizovaného světa“? Proč velká většina romských dětí chodila do zvláštních škol, které jsou určeny pro mentálně a fyzicky handicapované děti, a nikoliv do škol základních? Proč výsledky ve výuce jsou stále viditelně nižší než u běžné populace dětí majoritní společnosti? (Balvín, 2013 a, s. 114).

Pro získávání odpovědí na tyto otázky je potřebná realizace edukace dospělých jako pokračování edukace v základním a středním školství. Ta se odehrává při formálním vzdělávání na vysokých školách a rovněž při vzdělávání prostřednictvím občanského sektoru a zejména v institucích jednotlivých regionů. Přehledy o vzdělávání i kulturních aktivitách jednotlivých národnostních menšin, včetně romské, podávají každoročně vládní analýzy ve zprávách o situaci národnostních menšin v České republice (Srov. Zpráva o situaci národnostních menšin v ČR za rok 2016).[24]

Při analýze skutečného stavu vzdělávání dospělých by se jevilo takto nastíněné zajištění systému edukace Romů v regionech jako ideální, avšak ne ve všech situacích je funkční. Často je fungování systému edukace zintenzivněno teprve až po zjitřených konfliktních událostech v regionech, jako byly např. nepokoje v severních Čechách v letech 2011–2012, nebo události v romských osadách spojených s Lidovou stranou Naše Slovensko Mariána Kotleby. I přes těžkosti je třeba, aby vzdělávání dospělých, v němž bude otázka Romů do

[24] *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2016.* Úřad vlády ČR Sekretariát Rady vlády pro národnostní menšiny. ISBN 978-80-7440-183-1. Online: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/dokumenty/dokumenty-rady/zprava_2016_tiskarna_definitivni.pdf.

Srov. také: *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2019.* Úřad vlády ČR. ISBN 978-80-7440-256-2. Online: https://www.vlada.cz/assets/ppov/rnm/aktuality/Zprava-o-situaci-narodnostnich-mensin-v-Ceske-republice-za-rok-2019.pdf.

edukačního systému organickým způsobem začleněna, bylo realizováno dnes i do budoucna, samozřejmě na úrovni celostátní stejně jako regionální.

Protože významnou cílovou skupinou ve vzdělávání dospělých, jak se uvádí v kolektivní monografii s názvem *Analýza vzdělávacích potřeb dospělých*, pod vedením **Viery Prusákové**, jsou učitelé a vzdělavatelé dospělých. (Prusáková a kol., 2010).

V následujícím textu uvedeme alespoň stručně školy a teorie, jak se vyvíjely ve vztahu k romským dětem a k jejich edukaci. Chtěli bychom tím ukázat, že snažení **JUDr. Emila Ščuky** stran změn přístupů ke vzdělávání romských žáků a studentů nestojí na vratkých základech, nýbrž že má svůj historický vývoj a posloupnost.

1926 – Romská škola v Užhorodu

Protože romské děti byly ve školách odmítány, v době 1. republiky se ujala myšlenka založení první cikánské školy na území Podkarpatské Rusi v tehdejším Československu. **Byl to vlastně první evropský projekt, který ukázal, že romské děti jsou vzdělavatelné stejně jako jiné.** (Nováková, 1995).[25]

1933 – Kniha Františka Štampacha s názvem Dítě nad propastí

Výrazným speciálně pedagogickým prostředkem ve vztahu κ handicapovanému dítěti, k dítěti se speciálními výchovně vzdělávacími potřebami, je inkluze. Potřebu začleňování dítěte do prostředí školy, v němž bude respektováno nejenom z nutnosti, ale také z potřeby prostředí, do kterého je začleňováno, vyjádřil zakladatel romologie **František Štampach**, který se zabýval studiem Romů (dobově Cikánů) v bývalé Československé republice z nejširších aspektů. Z hlediska pedagogického je významná jeho kniha z roku 1933 s názvem **Dítě nad propastí**. Zde vymezuje i dítě cikánské jako dítě „ohrožené". ***Neshledává však důvody v jeho mentální nedostatečnosti, zaostalosti, ale především v sociálních a historických podmínkách. Přerušit dlouhodobý kruh neúspěšnosti romského dítěte podle Františka Štampacha může a musí sociálně pedagogická práce a ochota učitele a ostatních žáků i majoritních rodičů romské dítě přijmout, respektovat jeho sociální a historickou situaci a úměrně tomu je začleňovat do společnosti jako rovnoprávného občana.*** (Balvín, 2013 a, s. 118-119).

[25] NOVÁKOVÁ, Marie. Cikánská škola v Užhorodu. *Dizertační práce* vypracovaná v roce 1938, k obhajobě předložená po roce 1945. In *Romano džaniben* – časopis romistických studií – II – 3/1995. (Mírně zkráceno). Online: https://www.dzaniben.cz/files/dc61166e6b02b9b599c37f4bc009a92e.pdf.

Škola míru Miroslava Dědiče v Květušíně na Šumavě

Významným projektem, který prokázal schopnost romských dětí absolvovat školu základní a nikoliv zvláštní, byla realizace výuky romských dětí učitelem **Miroslavem Dědičem** ve škole a posléze internátu v ***Květušíně na Šumavě***. Bez zajímavosti není, že jeho žákem byl i budoucí šéfredaktor prvních romských novin od sametové revoluce s názvem *Romano kurko* **Mikuláš Smoleň**. Tyto noviny prosazovaly koncepce Romské občanské iniciativy **Emila Ščuky** i v oblasti vzdělávání romských dětí. Zde také Miroslav Dědič publikoval a staral se, podobně jako ve škole, o zdárný vývoj romských dětí a jejich začleňování do společnosti: *Úkolem Romů, kteří stojí vzdělanostně a kulturně výš… je učit své soukmenovce rozlišovat, co je a co není v romském společenství životné, co Romy šlechtí a co je před veřejností poškozuje.*

Skutečný projev etnické odlišnosti si zaslouží obdivu a úctu, ale každý projev nekulturnosti si zaslouží odsouzení. Kdo především musí tyto skutečnosti zvažovat a vyvozovat z nich důsledky, jsou Romové a Romové s vyšším sociálním a kulturním standardem zvlášť. (Miroslav Dědič, 1993, s. 1)[26]

Vzdělávání a pozitivní diskriminace

Svým politickým vystupováním v devadesátých letech se stal **JUDr. Emil Ščuka** na veřejnosti velmi známým. Byl zván i do pořadů diskusních, ve kterých obhajoval opatření k zmírňování napětí ve společnosti v důsledku útoků skinheads na Romy v první polovině devadesátých let, dále opatření v různých oblastech v druhé polovině devadesátých let, ke kterým vláda musela přistupovat zejména po vydání tzv. **Bratinkovy zprávy**. V oblasti školství se pro mnohé občany stala důležitým tématem otázka, proč vlastně zvýhodňovat Romy tzv. pozitivní diskriminací, proč nenechávat romské děti ve zvláštních školách, když „přece jim je tam tak dobře“, mají zde zvláštní péči (např. v následujícím pořadu vysoko hodnotil práci učitelů ve zvláštních školách ing. Karel Holomek, psychologické důvody přeřazování romských dětí zdůvodňoval profesor Pavel Říčan) apod. Proto, aby obhajoval své názory na tyto záležitosti, byl **Emil Ščuka** zván do různých pořadů, což se událo i v případě

[26] DĚDIČ, Miroslav. Co jsou a co nejsou typické etnické znaky ROMSKÉHO SPOLEČENSTVÍ. In *Romano kurko*. 1993, 3 (13), s. 1. O Miroslavu Dědičovi a jeho vzdělávacím systému srov. také: BALVÍN, Jaroslav. 2015. *Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti: Miroslav Dědič a Přemysl Pitter*. Praha: Radix, ISBN 978-80-87573-13-6.

tzv. televizní Arény, realizované 7. ledna 1998. V těchto pořadech Emil Ščuka obhajoval své názory jako zástupce romského národa a průkopník potřebných opatření, i když, jak sám přiznává, byl často „sám voják v poli“. To ale rozhodně neznamenalo, že by jeho názory na změny neměly svůj objektivní základ a pravdivost. Jako výraznou ukázku jeho zásadovosti uvádíme část vystoupení Emila Ščuky v diskusi s jinými odborníky v **Aréně 1**: [27]

ARENA1. NÁZEV POŘADU: Aréna
DATUM VYSÍLÁNÍ: 7. 1. 1998
KANÁL: ČT1
ÚČASTNÍCI:
VŽ = Václav Žmolík, moderátor;
JM = Jaroslava Moserová, místopředsedkyně Senátu PČR, senátorka za ODA;
PŘ = Pavel Říčan, psycholog, Psychologický ústav AV ČR;
KH = Karel Holomek, ředitel romské sekce Helsinského občanského shromáždění v Brně, předseda Společnosti Romů na Moravě;
MS = Martin Schmarcz, redaktor *MF Dnes*;
JŠ = Jindřich Šídlo, redaktor týdeníku *Respekt*;
EŠ = Emil Ščuka, předseda Romské občanské iniciativy;

VŽ: Dobrý večer, vážení televizní diváci, právě začíná Aréna, tentokrát o pozitivní diskriminaci. Tento pojem znamená jisté zvýhodnění určité menšiny ve společnosti za účelem odstranění diskriminace této menšiny třeba při přijímání na školy nebo přijímání do zaměstnání třeba určitými kvótami. Konkrétní zkušenosti s pozitivní diskriminací mají třeba ve Spojených státech, kde pozitivní diskriminaci uplatňují od šedesátých let ve vztahu k černošské, nebo jak tam říkají, afroamerické menšině.[28] U nás se v poslední době objevily návrhy uplatnit určité prvky pozitivní diskriminace ve vztahu k Romům. A tak to téma dnešní Arény zní takto: **Pozitivní diskriminace u nás: ano, či ne.**

[27] ARENA 1. Název pořadu: Aréna. Datum vysílání: 7. 1. 1998, Kanál: ČT1. Stopáž: 46 min. Korpus DIALOG. The DIALOG Corpus. Dialogy. Org. CMS: Drupal. Org. (c) 2008-2015 ÚJČ AV ČR, v. v. i. Správa stránek: Patricie Kubáčková (ÚJČ AV ČR) & Petr Kaderka (ÚJČ AV ČR) Počítačové zpracování řeči: Nino Peterek (ÚFAL MFF UK). Online: http://ujc.dialogy.cz/?q=cs/node/250.

[28] Poznámka JB, autora: K upřesnění je však na rozdíl od moderátora říci, že v USA se tento přístup nejmenuje pozitivní diskriminace, ale afirmativní akce, což znamená podpůrná akce. Termín pozitivní diskriminace je výrazně českým jazykovým a obsahovým výtvorem, který podle našeho soudu i řady jiných odborníků spojuje nespojitelné pojmy a ovlivňuje veřejnost tím, že podporou Romů jsou naopak znevýhodňováni členové majority oproti Romům… Tento názor vyjádřil v pořadu i redaktor *Mladé fronty dnes* **Martin Schmarcz**: ***„Diskriminace je strašné zlo. Protože popírá rovnost lidí v jejich přirozených právech. Termín pozitivní diskriminace je podle mého protimluv.“*** (Schmarcz, 1998. Aréna 1. Zvýraznil JB.).

Já vám přeji dobrý večer a pevné nervy u Arény. V publiku tentokrát vítám studenty a pedagogy ze soukromé ekonomické školy v Táborské ulici v Benešově, která poskytuje nadstandardní středoškolské vzdělání v ekonomických oborech, se zdůrazněním znalostí cizích jazyků, výpočetní techniky a ekonomických disciplín. Ale dnes večer se tady ale bude vyučovat nejspíše politologie. (Potlesk publika).

VŽ: A teď kdo přijal naše pozvání do oponentury. Za prvním pultíkem místopředsedkyně Senátu a senátorka za Občanskou demokratickou alianci, docentka doktorka **Jaroslava Moserová**, doktorka věd, která říká: JM: Já nevěřím na kvóty, ale věřím v cílevědomé a důsledné odbourávání předsudků.

VŽ: Dále je tu psycholog z psychologického ústavu Akademie věd České republiky, který se také věnoval problematice Romů, docent doktor **Pavel Říčan**. A ten soudí toto: PŘ: Přátelé. Ať se nám to líbí nebo nelíbí, jsme zodpovědni za své Romy.

VŽ: Naším třetím oponentem je ředitel romské sekce Helsinského občanského shromáždění v Brně a předseda Společnosti Romů na Moravě inženýr **Karel Holomek**, který oponuje tímto názorem: KH: Já si myslím, že každý by měl ve společnosti dostat stejnou šanci. Teď jen zbývá to přivést na start všechny, kteří ještě tu šanci nedostali, ale taky připravit je na to, aby v tom závodě nebyli outsidery.

VŽ: A s čím přichází kolega redaktor deníku *Mladá fronta dnes* Martin Schmarcz, prosím:
MS: Dobrý večer. Diskriminace je strašné zlo. Protože popírá rovnost lidí v jejich přirozených právech. **Termín pozitivní diskriminace je podle mého protimluv.**

VŽ: A také náš pátý oponent je novinářem. Redaktor týdeníku *Respekt* Jindřich Šídlo. Váš názor na pozitivní diskriminaci, pane kolego? JŠ: Je to hlavně velký experiment. Dobrý večer.

VŽ: Nu a **horké křeslo dnešní arény patří, jak jsme slíbili, předsedovi Romské občanské iniciativy, doktoru Emilu Ščukovi**. Dobrý večer, pane doktore.

EŠ: Dobrý večer. Lačho ďives.

VŽ: Prosím, horké křeslo je vaše, v tom potlesku zazněl romský pozdrav, pokud se nepletu.

EŠ: Ano, lačho ďives, romanes.

VŽ: A? Měli bychom se všichni určitě učit takovéhle věci. Všichni žijeme s Romy v této společnosti. Nuže, v tomto okamžiku máte tři minuty na to, abyste vysvětlil svůj názor na pozitivní diskriminaci. **Proč si myslíte, že: určité uplatnění jistých prvků pozitivní diskriminace by u nás v České republice mohlo být pozitivní?** Prosím.

EMIL ŠČUKA:

Romové patří do skupiny indoevropských národů. Do Evropy přišli před sedmi sty lety. Až do druhé světové války v podstatě téměř všichni Romové byli negramotní. **Negramotnost se začala odstraňovat po druhé světové válce, docela úspěšný start to byl, bohužel se zabrzdil v šedesátých letech, kdy byly zřizovány zvláštní školy.** V roce devatenáct set sedmdesát sedm **Charta konstatovala v programu o Romech, že v roce sedmdesát jedna až dvacet procent romských dětí navštěvuje zvláštní školy. Považovala to za nebezpečný a výstražný jev.** Po dvaceti letech máme

dnes, v našem školství, čtyřikrát více romských dětí ve zvláštních školách. **Čím to je? Já se domnívám, že to je naprostou absencí všech koncepcí týkajících se školství, které měly být zřízeny na ministerstvu školství a které měla vláda a tento stát přijmout. Nestalo se tak. Tudíž Romové se dostali na periferii společnosti a setrvávají tam do současné doby.**

Pak se nám vyčítá to, co se veřejnosti nelíbí na nás. Veškeré negativní jevy. Ale myslíme si, že **hlavním viníkem je především nedostatek a absence vzdělání**. My to vzdělání nemáme. My nemáme vybudovanou střední vrstvu. My nemáme zastoupení v podstatě nikde ve státní správě, protože na to nemáme vzdělání. Samozřejmě, jestliže se tedy bude argumentovat tím, že máme ale rovnost přístupu ke vzdělání, já musím oponovat tím, že tato **rovnost je pouze deklarovaná v ústavě a v listině základních práv a svobod. Ten přístup k té rovnosti je omezen právě tím stupněm zvláštních škol.** A to je vlastně to, co se nám nelíbí a co chceme změnit. A chceme, aby to zvýhodňování se týkalo především školství. Víte, jako není dobrá vláda zřejmě ta, která řeší jakýkoliv problém jenom tím, že si něco nebo někoho zaplatí. **Nám se ani ty sociální podpory, sociální dávky moc nelíbí. Protože to demotivuje člověka.** My v podstatě ztrácíme iluze o zaměstnání, o práci, o všem. **My spíše potřebujeme, aby tento stát z peněz daňových poplatníků investoval do vzdělání.** A domnívám se, že veřejnost pak přijme i tuto výhodu za svou, protože bude vědět, že jednou se to společnosti vrátí. Vzdělání, které investuje do nás, se pak může samozřejmě pro celou společnost nějakým způsobem vyplatit. **Takže já dávám spíše takovou otázku. Myslíte si, že pokud budeme investovat do vzdělání, pokud budeme mít zvýhodnění ve vzdělání a tím pádem i ve státní správě, že je to zvýhodnění jenom pro Romy? Nebo je to zvýhodnění pro nás pro všechny, pro celou společnost?**

VŽ: Děkuji, pane doktore. To byla jenom řečnická otázka, předpokládám? Tady zaznívá takový potlesk, trošku, publika.

VŽ: Ta otázka, na které jsme se dohodli, pro televizní diváky do ankety, samozřejmě platí. Toto byla jen řečnická otázka, na závěr Vašeho úvodního proslovu. Nuže, vážení televizní diváci, pan doktor **Emil Ščuka**, předseda Romské občanské iniciativy, vás přesvědčoval a bude nadále přesvědčovat o tom, že v zájmu odstranění diskriminace je třeba Romy po určitou dobu a v určitých situacích zvýhodňovat. A my se do toho pustíme. Dámo a pánové, kdo prosím začne. Paní senátorka?

JM (Jaroslava Moserová): Tak třeba já. Bude to obtížné, protože my si jeden druhého navzájem vážíme. Takže nevím, jak se pohádáme…

Celou zajímavou diskusi lze najít na internetových stránkách, které zde pod čarou uvádíme. Zde uvedeme jen zdůvodnění psychologa **Pavla Říčana**, se kterým **Emil Ščuka** zásadně nesouhlasil. A tím je důvod posílání Romů do zvláštních škol. I takový expert jako

Pavel Říčan, autor knihy *S Romy žít budeme, jde o to jak*, argumentoval pojmem nízkého inteligenčního předpokladu u romských dětí pro získávání vzdělávání v základních školách.

Ještě s daleko silnějšími „vědeckými argumenty" na obhajobu toho, proč jsou Romové ve společnosti prý právem a z psychologických důvodů znevýhodňováni, vystupuje ve svých publikacích psycholog **Petr Bakalář**.

Ve své práci *Filozofie výchovy a vzdělávání romského žáka se Jaroslav Balvín* zabýval i kritikou názorů Petra Bakaláře, který kromě své práce *Psychologie Romů* (2004) napsal i knihu s názvem *Tabu v sociálních vědách* (Praha, Votobia, 2003).[29] Uvedeme práce *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka* (2008) výňatek z kritických argumentů proti této Bakalářově teorii, zdůvodňující rasové a genové rozdíly, které, myslím, mohou zcela zřetelně podpořit i obhajobu **Emila Ščuky** tzv. pozitivní diskriminace, kterou se zabýval v pořadu Aréna:

„Vřazení této podkapitoly je poněkud specifické. Na poměrně rozsáhlé ploše se v ní zabývám polemikou s názory více sociologickými a antropologickými než pedagogickými. Jsem ale přesvědčen, že tato polemika je nezbytná, neboť názory kritizovaných autorů zasahují negativně i oblast pedagogické práce s romskými žáky. **I při výchově a vzdělávání romských žáků a při používání adekvátních metod v jejich výuce je třeba brát v úvahu sociální podmínky jako jednu z rozhodujících podmínek edukace.** Hlavními faktory, které ovlivňují situaci člověka a jeho vztah ke světu, tedy i úroveň jeho edukace, schopnosti vyrovnat se s prostředím, jsou, jak říká antropolog R. F. Murphy, „místo pobytu, socioekonomická třída, rasová diskriminace a kulturní deprivace". **I když systémová pedagogika je základem pro zjišťování úrovně výchovy a vzdělávání a odhalování různých determinant edukace, přesto se stále rodí a obrozují teorie o vrozené dědičnosti, genetické vybavenosti, o rozdílnosti ras, které jsou prý podle nositelů těchto teorií determinantami ovlivňujícími schopnosti žáků nejvíce, dlouhodobě a fatálně.** V poslední době se objevily v České republice knihy Petra Bakaláře, které aplikují dílo amerického psychologa **Arthura Jensena** na zkoumání Židů a Romů a svojí pseudometodologií zkoumání „mentální odlišnosti ras" zasahují i do pedagogické sféry, do otázky podstaty a smyslu vyrovnávacích postupů i hledání optimálních výukových metod pro romské žáky. Antropolog **Robert Francis Murphy** [30] k těmto teoriím doslova říká: „Podle rasistických

[29] Celou kritiku názorů Petra Bakaláře viz: BALVÍN, Jaroslav. 2008. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka.* Kapitola 1.2 Rozbor některých názorů z oblasti sociálních věd. Tabu, mýty a pedagogika, Praha: Radix, 2008, s. 39-51. ISBN 978-80-86031-83-5.

[30] Viz https://cs.wikipedia.org/wiki/Robert_F._Murphy_(antropolog).

postojů jsou Italové od narození chlípní, Židé od přírody chamtiví, černoši mají vrozený cit pro rytmus a Němci jsou přirozeně nadřazeni snad všem ostatním. Ačkoliv většina těchto fantasmagorií byla odsouzena k zapomnění, mají přesto jakousi zvláštní schopnost vstát jako Lazar z mrtvých… Myšlenka o dědičné mentální odlišnosti ras naposledy ožila v díle psychologa **Arthura Jensena** [31], který na základě výsledků inteligenčních testů prohlásil, že černoši mají nižší vrozené předpoklady k abstraktnímu uvažování než běloši. Výsledky Jensenovy práce podaly zdánlivě důvěryhodné důkazy odpůrcům speciálních vzdělávacích programů a dalších iniciativ snažících se o zlepšení údělu černých Američanů.

A jelikož zcela analogicky označil český psycholog Petr Bakalář Romy podobné negroidům se srovnatelnými nižšími předpoklady (sám si to zdůvodnil původem Romů z jižní Indie – zatímco prokazatelná zjištění uvádějí pravlast Romů z Indie severní, Pandžábu a Rádžastánu…), které je určují již předem a fatálně k nižší kategorii společnosti s menšími možnostmi v jejich vzdělávání: Znamená to v době, kdy se pedagogové snaží též o rozvoj speciálních vzdělávacích programů pro romské žáky ve školách, abychom se s jeho knihami, prosazujícími novodobou „fantasmagorii o nerovnosti ras“, s pomocí sociálních věd, pedagogiky, romistiky, sociální a kulturní antropologie vyrovnali. Je to potřebné i vzhledem k prosazování multikulturní a interkulturní výchovy a vzdělávání. **Neboť jestliže hovoříme o multikulturním a interkulturním přístupu k žákům, vyžaduje to vycházet z filozofie rovnosti ras a národů, z respektování odlišných kultur jako přirozené součásti vývoje lidstva. Romský žák není určen geneticky, ale celou řadou sociálních, kulturních, etnoidentifikačních faktorů.** (Viz **František Štampach** již v knize Dítě nad propastí, vydané v roce 1993). [32] Ve vztahu k výchově a vzdělávání romských žáků je pro učitele informace o těchto určeních velmi důležitá, neboť souvisí se základním přístupem k filozofii výchovy romského žáka. Tento přístup spočívá v respektování žákova romství, jeho původní kultury, jeho základních identifikačních faktorů.

Důkazy o tom, že rasové přístupy nemohou být z vědeckého hlediska pravdivé, podali zakladatelé antropologie **Charles Darwin, Franz Boas a Allan Wilson**. Americký antropolog **Franz Boas** prosadil v průběhu první poloviny 20. století terénní výzkum cizích kultur založený na zúčastněném pozorování a respektující hodnoty studovaných domorodců.

[31] Viz https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Jensen.

[32] ŠTAMPACH, František, 1933. *Dítě nad propastí. Dítě toulavé, tulácké a cikánské, jeho záchrana, výchova a výučba*, Nakladatelství Marie Lábkové, Plzeň, 1933.

Oprostil tím vědu o člověku od nánosu etnocentrismu. Revoluci v antropologii prakticky dokončil americký molekulární antropolog **Allan Wilson**. Svými výzkumy zbavil vědu o člověku předsudku o genetické odlišnosti lidských populací, čímž zasadil smrtelnou ránu rasismu. „Zjištění, že na molekulární úrovni není možné v rámci lidského společenství identifikovat žádné oddělené skupiny, otevřelo novou kapitolu fyzické antropologie. Odvěká snaha klasifikovat lidský rod na rasy na základě geografického rozšíření a fenotypových znaků, jakými jsou barva pleti, struktura vlasů, tvar lebky a anatomické proporce těla, se ukázala absurdní. Dějiny fyzické antropologie jsou přitom příběhem o víře v existenci relevantních kritérií, která takovou klasifikaci umožňují. Bohužel, snaha vědců diferencovat lidstvo na rasy (plemena) často sloužila budování rasové ideologie. Jistě bychom o vědeckých a pseudovědeckých dokazováních o rozdílnosti ras a jejich genofondu mohli pokračovat dále, např. o klasickém zneužití antropometrie k ospravedlnění rasové stratifikace **Samuelem Georgem Mortonem**, který se pokoušel dokázat tyto rozdíly sbíráním a měřením lebek a jehož teorii podrobil přezkoumání v roce 1997 americký evoluční biolog **Stephen Jay Gould**. Označil Mortonovu teorii za „slátaninu podvodů a manipulaci s daty s jasným cílem potvrdit předem dané přesvědčení“. Kdyby se uvedené spory objevovaly na úrovni, která nezasahuje do praktického života, kdyby nevyužívali vědci typu Petra Bakaláře tuto antropometrii k dokazování rozdílů mezi majoritou a Romy u nás, kdyby tyto důkazy nezasahovaly do pedagogických procesů, bylo by možné si jich nevšímat. Avšak Bakalářovy názory jsou vědecky nepodložené, vyvrácené i na půdě sociální a kulturní antropologie. **A protože se snaží zcela nezakrytě i o kritiku smyslu pedagogických vyrovnávacích postupů, které směřují k emancipaci romského národa, což je i v zájmu majoritní společnosti, je potřebné se se snahami odhalovat „tabu v sociálních vědách“ stále vyrovnávat. To je v současné době jak úkolem multikulturní pedagogiky, tak didaktických přístupů učitelů ve vlastní práci s romskými žáky ve vyučovacím procesu.“**

Sociálněprávní akademie a škola

Emil Ščuka usiloval o založení střední romské školy už v roce 1990, kdy v programu Romské občanské iniciativy byla i koncepce vzdělávání. Avšak v důsledku jiných činností, ohrožování a zabíjení Romů skinheady i dalších sociálních obtíží stejně jako nekonání vládou to nebylo možné. Teprve v druhé části devadesátých let přišla chvíle, kdy, jak píše Emil Ščuka, společně s kolegy z **Nadace Rajka Djuriče** jsme na podzim roku 1996 předběhli

vývoj se svým vzdělávacím programem, jenž měl vychovat romské poradce pro úřady a romské pedagogické asistenty pro základní školy. Na úspěch tohoto programu mohla navázat i Sociálně právní akademie. Na to mohl být Emil Ščuka opravdu velmi hrdý.

1. září byla nádherná slavnostní imatrikulace prvních studentů první Romské střední školy sociální v České republice. Konala se na kolínské radnici za účasti paní starostky Majerové, z dalších hostů nemůžu zapomenout na prezidenta Mezinárodní unie Romů doktora Rajko Djuriče, který dodal celé slavnosti potřebný lesk, na Milenu Hübschmannovou, která celý život zasvětila emancipaci Romů, a mohl bych jmenovat spoustu dalších osobností, které už tehdy pochopily, že ***1. září 1998 odstartovala nová etapa nejen v oblasti vzdělávání Romů, ale i jejich národního obrození****.*

Během dvaceti let existence školy ji absolvovalo několik stovek Romů, z nichž někteří pokračovali v dalším studiu a dosáhli vysokoškolského vzdělání. Na to jsem osobně hrdý. (Ščuka, 2019, s. 244).

Tak byla vytvořena i bez státu základna, na kterou v současné době navázaly i přes finanční a institucionální překážky další odbočky této školy v různých městech České republiky. Mohli bychom rozebírat důvody úspěšného rozvoje tohoto geniálního projektu potvrzujícho správnost obhajoby tzv. pozitivní diskriminace **Emilem Ščukou** a vyvracejícího teorie, podobné dílu Patra Bakaláře. Avšak myslíme si, že k potvrzení správnosti tohoto kroku mohou sloužit slova jednoho z úspěšných absolventů školy, **Davida Tišera**, v symbolicky znějícím článku v *Romano džaniben* s názvem *Studentem i učitelem v Romské střední škole sociální*: *Jako Roma mě pochopitelně velice zajímala naše řeč a historie. Díky zmíněným dvěma středoškolským předmětům jsem nabíral zpět ztracené sebevědomí a hrdost a začal jsem být na Romy pyšný. (Než jsem nastoupil do této školy, byl jsem pyšný jen na svou rodinu.) Byla to právě romská škola, která mi otevřela oči a napomohla tomu, že dnes studuji romistiku na FF UK.*[33]

[33] TIŠER, David. Studentem i učitelem v Romské střední škole sociální. *Romano džaniben – časopis tomistických studií* / jevend 2007, s. 59-62. O zajímavých metodách poznávání romských kořenů studenty školy píše **Emil Ščuka** pozoruhodně i v 23. kapitole jeho memoárové knihy. (Ščuka, 2019, s. 256-258).

3. 2 Učitel romských žáků

Otázkami souvisejícími s rolí učitele romských žáků, respektive žáků, v jejichž třídě jsou také romští žáci, se zabývá řada textů řady autorů. Z nich vybereme knihu s názvem *Osobnosť učiteľa Rómov.* [34]

Sborník s názvem ***Osobnosť učitela Rómov*** ukazuje, že romistická a romologická pracoviště, která vznikla na vysokých školách po roce 1990, se nezabývala úzce jenom romskou kulturou a jazykem, ale i vzděláváním romských žáků ve školách. Důležitou součástí tohoto zájmu byla i osobnost učitele, který má ve své třídě a škole romské žáky.

Každý autor ve sborníku vychází z obecných zásad pedagogiky, ale aplikuje je na vztah učitel –romský žák. Pokud chceme podstatu tohoto vztahu podchytit, není možno vycházet pouze z bezprostřední zkušenosti, ale je třeba zajít i do zobecněných souvislostí, tedy do teorie. K tomu by bylo třeba jmenovaný materiál prostudovat a poté i prodiskutovat. Jako podnět a inspiraci vybereme některé výroky specialistů, kteří se konference zúčastnili a své příspěvky publikovali:

- *V zájmu úspěšnosti svého působení romský učitel musí být v podstatně užším kontaktu s komunitou, ve které působí, v porovnání s učiteli ostat ních etnik…Učitel v romské komunitě není jen poskytovatelem vzdělání dětem, ale i vychovatelem. Musí počítat s tím, že nestačí působit jen na děti, které vyučuje, ale na celé jejich okolí a zejména jejich rodiny.* [35]
- *…Učitel může a má být TEN, KTERÝ MILUJE KAŽDÉHO, bez rozdílu pohlaví, věku, barvy pleti, náboženství a národnosti…* [36]

---

[34] *Osobnosť učiteľa Rómov. Zborník referátov z 3. medzinárodnej konferencie konanej dňa 28. Novembra 2002 v Nitre.* 2002. Zostavil Mgr. Rastislav Rosinský, PhD. Katedra rómskej kultúry FSV UKF Nitra. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa Fakulta sociálnych vied. · ISBN 80-8050-590-X.

[35] ŠRAMOVÁ, Blandina. 2002. Osobnosť romského učitel. In *Osobnosť učiteľa Rómov. Zborník referátov z 3. medzinárodnej konferencie konanej dňa 28. Novembra 2002 v Nitre.* 2002. Zostavil Mgr. Rastislav Rosinský, PhD. Katedra rómskej kultúry FSV UKF Nitra. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa Fakulta sociálnych vied, s. 45. ISBN 80-8050-590-X.

[36] LENGYELFALUSI, Tomáš. 2002. In *Osobnosť učiteľa Rómov. Zborník referátov z 3. medzinárodnej konferencie konanej dňa 28. Novembra 2002 v Nitre.* 2002. Zostavil Mgr. Rastislav Rosinský, PhD. Katedra rómskej kultúry FSV UKF Nitra. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa Fakulta sociálnych vied, s. 47. · ISBN 80-8050-590-X.

- *Neoddělitelnou součástí multikulturní dimenze výchovy je i mravní moudrost a humanistický étos učitele... Mravně moudrý učitel nejenom chápe nezbytnost vytváření multikulturních vztahů mezi lidmi různých národností, ale na základě svého vnitřního emocionálně-psychologického rozhodnutí realizuje cíle a principy interkulturní výchovy v praktickém životě. Takový učitel se snaží o otevřenou práci s romskými dětmi ve škole i ve volném čase a zároveň ovlivňuje veřejnost neromských dětí ve směru vzájemné participace.* [37]

3. 3 Příklady učitelů, kteří pomohli romským žákům v jejich pozitivním rozvoji

Uvádět učitele, povětšinou české nebo slovenské, kteří pomohli romským žákům v jejich pozitivním rozvoji, by podle mého soudu vyžadovalo tisícistránkové publikace. Ale přeci jenom, uvádět některé příklady symbolické, není na škodu.

Začněme například u paní vychovatelky **Anežky Dědičové**, manželky významného sociálního pedagoga **PhDr. Miroslava Dědiče**. Ta ve filmu Miroslav Dědič odpověděla na otázku, proč si myslí, že měla dobrý vztah k romským dětem, odpověděla: ***Já nevím. Prostě jsem je měla ráda…*** [38]

V tomtéž nalézáme rovněž řadu reakcí **Miroslava Dědiče**, který akcentoval vždy potřebu kladného vztahu k žákovi, který u romských žáků velmi fungoval a na základě něhož vyrostli z jeho žáků řádní lidé. [39]

Velmi zajímavé je sledovat výpovědi romských spisovatelek a spisovatelů. Zakladatelka romsky psané literatury **Tera Fabiánové** ve své knížce s názvem *Jak jsem chodila do školy* popsala sebe jako situaci romského žáka v poslední lavici. Byla v romské osadě v letech meziválečných vybrána jako žačka do místní školy. Nadšeně přišla skoro první a sedla si do první lavice. Ale po příchodu učitelky byla odkázána do lavice poslední, protože na tomto

[37] HUPKOVÁ, Marianna, KOLDEOVÁ, Lujza. 2002. Osobnosť učitel z pohľadu multikultúrnej výchovy. In *Osobnosť učiteľa Rómov. Zborník referátov z 3. medzinárodnej konferencie konanej dňa 28. Novembra 2002 v Nitre.* 2002. Zostavil Mgr. Rastislav Rosinský, PhD. Katedra rómskej kultúry FSV UKF Nitra. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa Fakulta sociálnych vied, s. 61. ISBN 80-8050-590-X.

[38] Viz Kastlová, Martina a Balvín, Jaroslav. Sociální pedagog Miroslav Dědič. Praha: Hnutí R, 2017 Film – 1. díl. In: www.jaroslavbalvin.eu.

[39] Srov. jeho knihu *Pedagogická poema*, 2006. Praha, nebo film **Dušana Kleina** s názvem *Kdo se bojí, utíká*, který vznikl na základě knihy **Josefa Pohla** s názvem *Na cikánské stezce*.

místě seděl chlapec místního sedláka. Avšak i malá Tera se dočkala svého dobrého učitele. Byl to ten, který s romskými dětmi nacvičil pěkné pásmo písní a tanců a předvedl je užaslým rodičům a dětem, kteří nevěřili, co se v romských dětech může skrývat. A po koncertě jim učitel řekl: Vidíte, jak se můžete v životě upatnit… Zřejmě i na základě tohoto vědomí, které jí vštípil dobrý slovenský učitel, se stala první romsky píšící spisovatelkou.

Jinou romskou spisovatelkou, která popisuje ve své kniza s názvem *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou* tzv. syndrom žáka v poslední lavici byla **Elena Lacková**. Popisuje situaci, kdy se jí doma ptala maminka (polského původu, otec byl romský muzikant), co dělá ve škole. Odpověď byla prostá: *Vaříme halušky…* A na další otázku zneklidněné maminky odpověděla: *No, z papíru, sedíme v poslední lavici, paní učitelka si nás nevšímá , a tak si hrajeme…* Maminka si to nenechala líbit, vběhla do školy a na základě jejích námitek učitelka malou Elenku včlenila do lavic a postupně se z ní stala dobrá žákyně, jejíž slohové práce četla paní učitelka často jako vzor…

ZÁVĚR

Předložený text je určen jako teoreticko praktický základ pro učitele, ředitele škol a další specialisty v oblasti školství. Jde o hlubší informace o edukaci romských žáků, o pedagogických souvislostech spojených s širšími informacemi o kultuře, historii, romologii a romistice. Cílem je, aby učitelé a další specialisté získali základnu pro hlubší pochopení situace romského žáka v zájmu lepší úrovně jeho výchovy a vzdělávání v českých školách.

Symbolické je, že jeden z předních znalců romské kultury v Československé republice **František Štampach**, který vydal v roce 1933 knihu o romském dítěti s názvem ***Dítě nad propastí*** byl zároveň ministerským inspektorem. V tomto směru bychom si přáli, jako autoři textu, aby nejenom učitelé, ale i čeští školní inspektoři přijali předkládaný text s porozuměním a jako základ pro vzájemnou diskusi o edukaci romského žáka v českých školách.

LITERATURA A PRAMENY

Agentura pro sociální začleňování: *Vzdělávání* [online]. 2018 [cit. 2019-08-02]. Dostupné z: https://www.socialni-zaclenovani.cz/.

ARENA 1. Název pořadu: Aréna. Datum vysílání: 7. 1. 1998, Kanál: ČT1. Stopáž: 46 min. Korpus DIALOG. The DIALOG Corpus. Dialogy. Org. CMS: Drupal. Org. (c) 2008-

2015 ÚJČ AV ČR, v. v. i. Správa stránek: Patricie Kubáčková (ÚJČ AV ČR) & Petr Kaderka (ÚJČ AV ČR).Počítačové zpracování řeči: Nino Peterek (ÚFAL MFF UK). Online: http://ujc.dialogy.cz/?q=cs/node/250.

BALVÍN, Jaroslav a kol. 1999. *Romové a jejich učitelé*. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999. 143 s.

BALVÍN, Jaroslav. 2008. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka.* Kapitola 1.2 Rozbor některých názorů z oblasti sociálních věd. Tabu, mýty a pedagogika, Praha: Radix, 2008, s. 39-51. ISBN 978-80-86031-83-5.

BALVÍN, Jaroslav. *Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti: Miroslav Dědič a Přemysl Pitter*. Praha: Radix, spol. s r.o., 2015. ISBN 978-80-87573-13-6.

BALVÍN, Jaroslav. *Mgr. Albína Tancošová in memoriam*. http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/jaroslav-balvin-mgr.albina-tancosova-in-memoriamRomea).

BALVÍN, Jaroslav: Dušan Klein in memoriam a jeho filmy s romskou tematikou. In http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/jaroslav-balvin-dusan-klein-in-memoriam-a-jeho-filmy-s-romskou-tematikou

DĚDIČ, Miroslav. *Květušínská poema.* 2., upr. vyd. Praha: Občanské sdružení RomPraha, 2006. ISBN 80-260-5866-6.

DĚDIČ., Miroslav. *Než roztály ledy/Bevor das Eis auftaute*. Praha: Kulturní sdružení občanů německé národnosti ČR/Kulturverband der Bürger deutscher Nationalität der ČR, 2002.

DĚDIČ, Miroslav. *Ohlédnutí*. Praha: Slovenský literární klub v ČR, 2005. ISBN 80-903581-1-X.

HATÁR, Ctibor. *Sociálna pedagogika, sociálna andragogika a sociálna práca: teoretické, profesijné a vzťahové reflexie*. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Česká andragogická společnost, 2009. Česká a slovenská andragogika. ISBN 978-80-87306-01-7.

HORVÁTHOVÁ, Jana. *Kapitoly z dějin Romů*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. ISBN 807106615X.

HUPKOVÁ, Marianna, KOLDEOVÁ, Lujza. 2002. Osobnosť učitel z pohľadu multikultúrnej výchovy. In *Osobnosť učiteľa Rómov. Zborník referátov z 3. medzinárodnej konferencie konanej dňa 28. Novembra 2002 v Nitre.* 2002. Zostavil Mgr. Rastislav Rosinský, PhD.

Katedra rómskej kultúry FSV UKF Nitra. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa Fakulta sociálnych vied, s. 56-63. ISBN 80-8050-590-X.

HÜBSCHMANNOVÁ, Milena. 1993. Aby děti Odžibwejů, Mohawků, Inuitů…Romů dosáhly stejného vzdělání jako ostatní. In *Romano kurko*. 1993, 3 (13), s. 1.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Metodické doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže*: MŠMT č. j.: 21291/2010-28 [online]. 2010 [cit. 2019-11-28]. Dostupné z: http://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/metodicke-dokumenty-doporuceni-a-pokyny.

Osobnosť učiteľa Rómov. Zborník referátov z 3. medzinárodnej konferencie konanej dňa 28. Novembra 2002 v Nitre. 2002. Zostavil Mgr. Rastislav Rosinský, PhD. Katedra rómskej kultúry FSV UKF Nitra. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa Fakulta sociálnych vied. ISBN 80-8050-590-X.

PRŮCHA, Jan. *Multikulturní výchova: příručka (nejen) pro učitele*. 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Triton, 2011. ISBN 978-80-7387-502-2.

PRŮCHA, Jan a Jaroslav VETEŠKA. *Andragogický slovník.* 2., aktualiz. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2014. ISBN 978-80-247-4748-4.

Rómovia 30 rokov po. Dostupné na internetu: https://www.academia.edu/42650284/R%C3%B3movia_30_rokov_po_?email_work_card=view-paper.

SMOLÍK, Arnošt. *Vzdělávání pro práci s dětmi a rodinami ohroženými sociálním vyloučením* [online]. [cit. 2019-07-31]. Dostupné z: https://www.kr-ustecky.cz/assets/File.ashx?id_org=450018&id_dokumenty=1676680.

Spolupráce škol se žáky, kteří žijí ve složitých životních podmínkách, v čase opatření přijatých v souvislosti s šířením Covid-19. Výběrové šetření v základních a mateřských školách ve spolupracujících lokalitách Asociace pro sociální začleňování. Petr Charvát, Petr Lang, Adam Staveník. E – pedagogium, III/2020.

TIŠER, David. Studentem i učitelem v Romské střední škole sociální. *Romano džaniben – časopis romistických studií* / jevend 2007, s. 59-62.

ŠČUKA, Emil. 2001. Romský národ a jeho místo v Evropě. In BALVÍN, Jaroslav a kolektiv 2001. *Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích 7. – 9. prosince 2000.* Ústí nad Labem: Hnutí R, s. 24-28. ISBN 80-902461-5-X.

ŠČUKA, Emil. 2019. *Cikánský baron jsem já.* Praha: Muzeum romského národního obrození.
ŠTAMPACH, František, 1933. *Dítě nad propastí. Dítě toulavé, tulácké a cikánské, jeho záchrana, výchova a výučba*, Nakladatelství Marie Lábkové, Plzeň, 1933.

ŠTĚCHOVÁ, Markéta. *Romové.* In: VSgS – Sociologická encyklopedie [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., 2020 [cit. 18.01.2021]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Romov%C3%A9.

ZORMANOVÁ, Lucie. RVP: Metodický portál, zkušenosti a inspirace učitelů. *Romské děti ze sociálně vyloučených lokalit předškolního věku a jejich příprava na školu* [online]. MŠMT, 2005 [cit. 2019-08-02]. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/k/p/20139/ROMSKE-DETI-ZE-SOCIALNE-VYLOUCENYCH-LOKALIT-PREDSKOLNIHO-VEKU--A-JEJICH-PRIPRAVA-NA-SKOLU.html/.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA ČÍSLO 1

Balvín, J.: Romové a sociální pedagogika. Sociální pedagogika - Pedagogická orientace č. 2, 2001

Romové a sociální pedagogika

Jaroslav Balvín

Foto Jaroslav Balvín ze Střední praktické školy na východním Slovensku, 2008

Úvod k semináři

Současné potřeby výchovy a vzdělávání romských žáků vytvářejí i požadavky na sledování výchovy ve směru sociální pedagogiky. Na toto téma je soustředěno i 18. setkání Hnutí R, které se koná v rámci semináře *Rómovia a sociálna pedagogika* aplikovaná do podmínek mateřských a základních škol, organizovaného Ministerstvem školství SR. Jako předseda Hnutí R vyjadřuji maximální uspokojení, že se setkání na toto téma koná na Slovensku. Obě strany se mohou vzájemně o mnohém poučit.

Jaké cíle by měl současný učitel naplňovat ve svém profesionálním působení

Cíle, které učitel naplňuje ve své práci, vycházejí z obecných cílů vzdělávacích. Jejich obsah není stálý po všechny časy, ale reflektuje pro budoucnost potřebné aktuální požadavky na rozvoj člověka a společnosti. Stejně tak je tomu i v návrhu nového školského zákona. V něm jsou obecnými vzdělávacími cíli zejména:

1. rozvoj osobnosti jedince přiměřeně jeho věku, individuálním předpokladům a možnostem, příprava pro osobní a občanský život, celoživotní vzdělávání a pro výkon pracovní činnosti,

2. vědomí národní identity a současné evropské sounáležitosti a úcta k ostatním národům, kultuře a hodnotám, kterých bylo ve vývoji lidské společnosti dosaženo,

3. respekt k evropským kulturním tradicím a hodnotám, toleranci, svobodě a zodpovědnosti, uznávání principů demokracie a hodnoty lidských práv.

Vycházíme-li tedy z obsahu učitelské práce a cílů, ke kterým učitel ve své pedagogické práci směřuje, můžeme je na základě samé podstaty a funkce výchovy vymezit jako tři navzájem spolu související cíle, „tři propojené aspekty poslání školy a učitele v současnosti“ (Novotová, 2000, s. 30):

1. Cíl praktický.

2. Cíl kulturní.

3. Cíl humanistický.

I když bych chtěl upozornit především na potřebu realizovat tyto cíle v prostředí školy s převahou romských žáků, jsem přesvědčen, že současní čeští učitelé - a v některých případech již i romští učitelé, romští pedagogičtí asistenti a v blízké budoucnosti i učitelé jiných národností - by měli být připravováni na pedagogických fakultách na realizaci takové multikulturní výchovy, která v sobě organicky zahrnuje na jedné straně vysokou hodnotu vlastenectví a úcty k identitě svého národa či národnosti, na druhé straně vysokou schopnost tolerance, znalosti jiných, odlišných kultur a otevřenosti osvojovat si hodnoty těchto kultur a zprostředkovávat je i svým žákům.

Evropa, která aspirovala vždy na jednu z nejkulturnějších oblastí zeměkoule, má dnes velkou možnost, jak vstřebat do sebe různorodé kultury a naučit je nejenom bezkonfliktně existovat vedle sebe, ale také ve vzájemné interakci a obohacování. K tomu může i současný učitel přispět vlastním úsilím, k tomu je však také zapotřebí i práce odborníků, pedagogů, institucí,

nového školského zákona a také i programů vypisovaných ministerstvem školství. Oproti předchozím zákonům, v nichž byly jednostranně zdůrazňovány principy vlastenectví a hrdosti především na český národ, je v novém návrhu velké novum: významným cílem školy je také multikulturní výchova, respekt k potřebám jiných národností a možnost použití reálných prostředků k uchování a rozvoji jejich identity (národnostní školství). Nejaktuálněji tyto principy multikulturality zaznívají ve vztahu ke vzdělávání romských žáků v zavedení funkce pedagogického asistenta, v dalším rozvoji přípravných tříd pro děti ze sociokulturně znevýhodňujícího prostředí a v možnosti založit třídy i školy s vyučovacím jazykem dané národnostní menšiny, tedy i romské (vymezení podmínek pro národnostní školství). K realizaci těchto úkolů je však nezbytná práce učitele. K tomu je zapotřebí podrobněji rozvinout, co je obsahem jednotlivých cílů učitelské práce.

Praktický cíl učitelova výchovného a vzdělávacího působení

Pedagogická teorie vymezuje praktický cíl učitelova výchovného úsilí jako cílevědomou snahu připravit žáka, studenta, mladého člověka pro plnohodnotný život ve společnosti, pro některé důležité sociální role, které bude vychovávaný zastávat v budoucnosti, v dospělém věku. Z hlediska multikulturního přístupu je však pro učitele nesmírně důležité si při výchově svého svěřence uvědomit historickou, kulturní, národní a národnostní specifiku.

Učitel plní funkci socializační, pomáhá mladému člověku v jeho socializaci, to znamená začlenění do společnosti jako plnohodnotného občana, rovnoprávného s jinými členy společnosti. V praktické pedagogické práci je však potřebné, aby učitel respektoval situaci dítěte, jeho přirozené a původní prostředí, z něhož vyšel. Jak ukazuje systémová pedagogika, širší i užší sociální prostředí je neoddělitelnou součástí vnějších i vnitřních podmínek výchovy, které je třeba respektovat při dosahování výchovných cílů a používání adekvátních výchovných prostředků (srov. Blížkovský, 1997, 58-66).

Jednou z největších výtek, které se snášejí na adresu české školy ze strany představitelů romské inteligence, je, že škola v minulosti nerespektovala specifickou situaci romského žáka. Ani po roce 1990 se tato situace ve školách příliš neměnila, byla příliš zakořeněná. Domnívám se, že jedním z hlavních důvodů byla nedostatečná výchova učitelů ve směru objasňování multikulturní filozofie výchovy a chápání pedagogické práce jako úzce oborové a nesystémové. Východiskem z této situace by měly být studijní programy s multikulturní tématikou, v nichž by byl zakotven i jasný praktický, socializační cíl současné učitelské práce - vychovávat dítě k občanským i profesionálním rolím, přičemž hodnotovým základem bude kultura komunity, z níž dítě vychází, spojená s respektováním a poznáváním kultur jiných

národů a národností. Jak píše specialistka na etickou výchovu na Slovensku Anna Klimeková [40] s použitím Nietzscheovy filozofie výchovy, socializační aspekt výchovy spočívá především v kultivaci lidského smyslu pro skutečnost a upevňování schopnosti člověka postavit se skutečnosti tváří v tvář (Klimeková, 1999, s. 193). Tajemství výchovy je podle Nietzscheho prosté: „**Skutečná výchova osvobozuje vychovávaného, což ale vyjadřuje dvě stránky věci: odstraňuje z cesty všechno, co brání růstu a rozvoji jeho přirozených dispozic a vloh, co ohrožuje a oslabuje jeho zdravý růst. Ale zároveň mu pomáhá, aby se stal sám sebou, dokázal sám sebe poznat, aby si mohl uvědomit, kam vede jeho cesta, kam směřuje, v čem spočívají jeho předpoklady, vlohy, nadání, dispozice. Aby se dokázal sám správně rozhodnout.**“ (Mokrejš, 1993, s. 65)

V pedagogické praxi můžeme při uskutečňování praktického cíle výchovy spolu s učiteli romských žáků interpretovat předchozí filozofii výchovy tak, že pro socializaci romského žáka je potřebné:

1. odstraňovat bariéry, které mu brání plně se rozvinout, což je především pomoc při překonávání jazykových problémů, využití romštiny pro dorozumívání ve škole, ale zároveň zdokonalování češtiny jako zprostředkovacího jazyka pro příjem obsahu vzdělávání;
2. s pedagogickým taktem pomáhat romským dětem překonávat zaběhané kulturní, hygienické a sociální návyky, které romskou komunitu oslabují a degradují v očích širší veřejnosti. K tomu mohou sloužit především programy zdravého životního stylu, programy volnočasových aktivit;
3. napomáhat k překonávání veřejného mínění a zaběhaných stereotypů, které jsou výrazně ovlivněny tendencemi k rasismu a nacionalismu. K tomu může napomoci nejenom obsah a metody výchovy, ale především zásadní humanistický postoj učitele, vycházející z jeho univerzitního vzdělání o světě jako celku, v němž i každá jeho část má originální a neopakovatelnou hodnotu, jejíž ztrátu si lidstvo nemůže v zájmu svého dalšího zdravého vývoje dovolit;
4. odstraňovat monopol jedné kultury a vytvářet informační základnu o kulturách odlišných;
5. měnit vědomí učitele ve smyslu zájmu o různorodé kultury, o poznávání jejich pozitivních hodnot, o způsoby komunikace mezi nimi a o metody, jak tyto souvislosti může učitel sdělovat dětem v procesu vzdělávání a výchovy.

[40] Viz https://sk.wikipedia.org/wiki/Anna_Klimekov%C3%A1

Cíl kulturní — předávání kulturního dědictví novým generacím

Domnívám se, že dosud největším nedostatkem v oblasti předávání poznatků učiteli bylo vštěpování dojmu, že učitel má být pro své žáky zprostředkovatelem jedné, obecně platné kultury, jejíž základ spočíval samozřejmě na kultuře dominantního, majoritního národa. V současnosti je překonávána idea absolutní převahy kultur velkých národů, z níž se odvíjely tendence k asimilaci jednotlivých národností. Pro budoucího „multikulturního učitele“ mají tedy svoji aktuální hodnotu především poznatky o různých kulturách, mezi nimiž hraje svoji podstatnou roli i kultura romská. Kromě této skutečnosti, kterou odráží pojem multikulturalita, má pro učitele svoji hodnotu i poznání vztahů mezi jednotlivými kulturami a způsobů, jak spolu tyto kultury mohou komunikovat a vést dialog při dodržování vzájemného respektu, přičemž se mohou navzájem obohacovat. Tento proces je zachycen v pojmu interkulturalita. Předávání poznatků o multikulturních a interkulturních procesech, spojených s formováním vědomí etické a axiologické potřebnosti tyto procesy rozvíjet ve vědomí učitele a následně i jeho žáků v zájmu humanizace a demokratizace společnosti, nazýváme multikulturní a interkulturní výchovou. [41] Významná je i Průchova kniha Interkulturní psychologie. [42]

To, že učitel působí v roli zprostředkovatele kulturního dědictví, se dá poměrně snadno vyslovit jako jeden z profesionálních požadavků, avšak znamená to pro něho uvědomit si i specifiku tohoto předávání. Ta je dána lidskou dimenzí, duší dítěte, která tyto hodnoty vstřebává jinak než například dospělý člověk při odborné přednášce nebo při studiu umění v galeriích apod. Je zřejmé, že pro učitele bude vnitřně nejjednodušší předávání informací o

---

[41] V objasňování procesů multikulturní a interkulturní výchovy má velké slovo u nás pedagog Jan Průcha, např. v knize *Interkulturní psychologie*. Ve vztahu k učitelům je výmluvná poznámka pod jeho knihami pod jménem WEIL: *Na poli pedagogiky udělal neskutečně velké množství práce. Bohužel většina našich učitelů na ZŠ a SŠ jeho knihy málo čte a proto se jimi ani prakticky neřídí. Prý nemusí, jejich nadřízení to po nich nechtějí a rodičům stačí, když dávají dětem pěkné známky, třeba i za velmi malé znalosti.* (Viz https://www.databazeknih.cz/zivotopis/jan-prucha-8044).

[42] PRŮCHA, Jan. 2004. *Interkulturní psychologie: sociopsychologické zkoumání kultur, etnik, ras a národů.* Praha: Portál.

Anotace: Pro současný svět je charakteristická vysoká míra setkávání lidí odlišných kultur, ras a národů, jež má někdy podobu mírového soužití a spolupráce, jindy však i konfliktů. Proto stále roste zájem o vědecké studium psychologických rozdílů mezi národy a kulturami, jejich odlišností v komunikaci, hodnotových systémech, rodinné výchově a řadě dalších aspektů. Autor podává v informačně velice bohaté knize přehled dosavadních znalostí shromážděných v posledních letech. Zabývá se jak teoretickými koncepcemi, tak výzkumnými zjištěními např. o rozdílech mezi kulturami, o psychických problémech imigrantů a etnických minorit, o rozdílech komunikačních stylů. Práce se rovněž věnuje aplikaci poznatků interkulturní psychologie do oblastí, jako je vzdělávání, management, zdravotnictví nebo řešení konfliktů. (Viz dostupné na internetu: https://www.kosmas.cz/knihy/122047/interkulturni-psychologie/).

kultuře svého národa. Avšak v současnosti potřebujeme učitele, který by tuto schopnost rozšířil i na kultury jiné, odlišné. Pokusím se vyjmenovat některé přístupy, které mohou být i pro žáky odlišné kultury přijatelné, pokud je s nimi učitel vnitřně ztotožněn. Učitel, pokud chce předávat kulturní dědictví lidstva a minorit, by měl:

• být zaujat krásou umění i dalších projevů kultury jako takových,

• být zaujat kulturou odlišného etnika a odhodlán ji průběžně, i spolu s žáky poznávat, pronikat do hlubinné kultury odlišného etnika,

• být hrdý i na kulturu svého národa, umět zvýraznit její hodnoty,

• umět srovnávat odlišné kultury a nacházet v nich shodné i rozdílné znaky,

• vynikat v některém z projevů kultury,

• umět vést své žáky k tvorbě vycházející z jejich identity a upřímně obdivovat jejich tvorbu,

• umět komunikovat, diskutovat o rozdílnostech i shodách různorodých kultur,

• umět vytvářet kulturu dorozumění a tolerance.

Český učitel a romský pedagogický asistent - nový subjekt výchovy a vzdělávání romských žáků

Vstup romských pedagogických asistentů do českých škol

V souvislosti se změnami v Evropě, s přípravou na vstup do Evropské unie a s příchodem četných příslušníků jiných států a národů do České republiky se zrychluje na konci devadesátých let i proces „multikulturalizace“ české společnosti.

Na novou realitu reaguje (zatím více než teorie) pedagogická praxe škol s převahou romských žáků. Dosud ojedinělá přítomnost romských učitelů a vychovatelů na těchto školách se od školního roku 1997/98 zvyšuje zavedením 170 systemizovaných míst pro romské pedagogické asistenty. Tato místa zřídilo MŠMT ČR postupně v letech 1997-2000 na základě usnesení vlády č. 689 z 29. října 1997.

Školské úřady jsou vyzbrojeny možnostmi finančního odměňování nových pedagogických asistentů, statutem s podmínkami jejich zařazování do platových tříd (3.-4. třída) a jejich potřebného výchozího vzdělání (základní škola). Pedagogická připravenost je zajišťována absolvováním desetidenního kursu pedagogicko-psychologického minima, pro který má akreditaci obecně prospěšná společnost Humanitas profes se sídlem v Praze. Ministerstvo školství také usiluje o to, aby noví asistenti byli motivováni pro další pedagogické studium a aby se z romských asistentů postupně stávali kvalitní romští učitelé.

K možnostem spolupráce českého a romského vychovatele

Domnívám se, že pedagogická teorie na tuto relativně novou skutečnost dosud nereagovala. Pokud dříve vycházely studie o vztahu učitele a romského žáka, učitelem byl téměř výhradně míněn český učitel. Typickým příkladem byly vědecko-popularizační práce PhDr. Miroslava Dědiče. Jeho kniha *Škola bez kázně* [43] je stálým zdrojem poznatků o potřebě pedagogického **optimismu učitele, o velké roli jeho osobnosti jako subjektu výchovy** a může sloužit jako inspirace i pro romské pedagogické asistenty. Zkušenosti romského učitele se snažil zachytit v pedagogické povídce „Romský učitel" romský intelektuál na Slovensku PhDr. Karol Seman (první vedoucí Katedry romské kultury Univerzity Konštantína Filozofa v Nitře). Některé zkušenosti s romským vychovatelem v českých školách však přece jen máme. Je to především díky projektu přípravných tříd, které s romským asistentem ve výchovně vzdělávacím procesu přímo počítaly. Na základě hodnocení úspěšnosti projektu byly potvrzeny důvody zařazování romských vychovatelů do vyučovacího procesu romských žáků jako pozitivní a prospěšné. Zkušenosti jsou získávány i z rozhovorů s romskými pedagogickými asistenty na desetidenních kursech pedagogického minima. Také sama praxe škol, kde romští pedagogičtí asistenti působí, jejich spolupráce s učiteli a řediteli škol ukazují na řadu problémů, které zákonitě doprovázejí tak velkou změnu, jakou je zavedení nového subjektu výchovy do škol s převahou romských žáků v podobě romského pedagogického asistenta. V každém případě jsou ředitelé škol, vedoucí školských úřadů i sami učitelé ve školách odpovědni za to, aby velká šance vytváření multikulturních pedagogických kolektivů nebyla promarněna. Samozřejmě neméně důležitou roli hraje i odpovědnost samotných pedagogických asistentů. Ti mají před sebou velkou šanci stát se pokračovateli romských pedagogů působících na některých českých a slovenských školách před nimi. Projekt zavedení romských pedagogických asistentů do škol je ojedinělý v evropském i světovém měřítku. Jde o to, aby pedagogika jako vědní disciplína využila této skutečnosti pro svůj výzkum a jeho uplatnění v praxi. V tomto směru mají odpovědnost i vědečtí pracovníci v oboru pedagogika a učitelé vysokých škol pedagogických a univerzit.

K některým námětům výzkumu výchovně vzdělávacích výsledků působení romského vychovatele v našich školách

[43] Tato kniha vyšla v Jihočeském nakladatelství v roce 1985. Její reedicí se stala v roce 2006 kniha s názvem Květušínská poema (reakce na Dědičovu školu pro romské žáky v Květušíně na Šumavě), která vyšla s podporou Magistrátu hl. m. Prahy v romské organizaci RomPraha.

Myslím si, že je škoda, že pro poznání vlivu romského učitele na romského žáka i pro reflexi složitosti jeho postavení v učitelském kolektivu nebyly dosud využity zkušenosti romských učitelů, kteří v našich školách působili nebo působí (např. Mgr. Mária Čadecká v Ostravě, Bc. Albína Tancošová, v Kladně, PhDr. Helena Jirásková v Teplicích, František Bandy z jižních Čech-žák Miroslava Dědiče a další).

Dosud nejvíce byly využity zkušenosti Bc. Albíny Tancošové, která již od roku 1995 pravidelně publikovala ve sbornících Hnutí R, stala se členkou České pedagogické společnosti, sekce multikulturní výchovy se zaměřením na romského žáka, a od roku 1997 své praktické i teoretické vědomosti uplatňuje v práci ministerstva školství jako koordinátorka pro vzdělávání romských žáků.

Velké možnosti skýtá systematické sledování práce romských pedagogických asistentů ve školách, jejich spolupráce s učiteli, výsledky jejich práce, vytváření jejich vztahu k žákům i jejich rodinám atd.

Pokusím se uvést některé možnosti, které pro další rozvoj teorie multikulturní výchovy a sociální pedagogiky nebyly dosud zcela využity. V přehledu uvádím některé náměty na zkoumání role romského asistenta a romského a českého učitele ve škole:

- modifikace přípravy učitele na působení ve školách s romskými žáky,
- zkoumání pedagogicko-psychologických a etických aspektů přípravy při realizaci vztahů mezi učiteli odlišných národností v multikulturním pedagogickém kolektivu,
- optimalizace obsahu výuky s ohledem na využití znalostí, které učitelé mají o romské komunitě a romské kultuře,
- vliv osobnosti romského pedagoga na utváření osobnosti romského žáka, jeho identity a formování životních postojů,
- vliv osobnosti českého učitele na utváření osobnosti romského žáka, jeho identity a formování životních postojů,
- vztah mezi romským učitelem a ostatními kolegy a jeho vliv na formování multikulturního a interkulturního vědomí romských žáků,
- problém vztahu romského učitele a českých žáků.

Univerzity a další vzdělávání učitelů romských dětí

Podle mého soudu je potřebné, aby pedagogická teorie, učitelé ve školách i další zainteresované instituce získávaly reálný přehled o tom, s jakým obsahem a jakými metodami připravují naše pedagogické fakulty na univerzitách budoucí učitele romských žáků v

pregraduálním studiu a jak spolupracují s učiteli romských žáků ve studiu postgraduálním. Určitou práci ve sledování této oblasti učinilo i Hnutí spolupracujících škol R a sekce multikulturní výchovy se zaměřením na romského žáka při České pedagogické společnosti. Od roku 1998 do roku 2000 uskutečnilo Hnutí R ve spolupráci s českými univerzitami několik seminářů na téma vztahu vzdělávání Romů a pedagogiky. Prvním takovým pedagogicky zaměřeným setkáním bylo 12. setkání Hnutí R na Jihočeské univerzitě na téma „Romové a jejich učitelé“ (sborník - Balvín, 1999b) Tam se přispěním MŠMT CR, koordinátorky MŠMT CR, pověřené řešením problematiky vzdělávání romských dětí, paní Albíny Tancošové, zúčastnili ve dnech 27. - 28. listopadu 1998 jednání mnozí z tehdejšího počtu 73 romských pedagogických asistentů, kteří se podělili se svými zkušenostmi s přítomnými českými učiteli. A. Tancošová sestavila pro tyto asistenty i dotazník, který bude sloužit pro jejich další systematickou přípravu a rozšiřující studium na pedagogických školách. Některé pedagogické fakulty univerzit počítají i s přípravou spéciálního studia pro učitele romských žáků, kde by se mohli uplatnit i romští pedagogičtí asistenti. Ukázalo se, že chtějí-li si romští pedagogičtí asistenti a také čeští učitelé uvědomit celou složitost pedagogického působení ve všech souvislostech, ve vazbě na sociální oblast, na determinaci kulturní a historickou, měli by poznat zázemí života romské komunity, její kořeny. Od tohoto pro mnohé tvrdého poznání se bude moci odvinout skutečná chuť a odvaha povolání vychovatele a učitele romských dětí vůbec dělat. Od toho se mnohdy přímo odvíjí i profesionální étos učitele. Proto Hnutí R uspořádalo v květnu roku 1999 zájezd do obce Rudňany na Slovensku, kde učitelé navštívili dosti chudé romské osady a uspořádali seminář, 13. setkání Hnutí R na téma *Romové a etika multikulturní výchovy*. Z tohoto setkání vznikla také publikace (Balvín, 1999 a).

Ukázalo se, že Hnutí spolupracujících škol R v mnohém inspiruje také univerzity k tomu, aby uvažovaly o změnách přístupu k multikulturní výchově. K tomu také velmi pozitivně přistupovala i Jihočeská univerzita a proto tam Ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy ČR ve spolupráci

s Hnutím R uspořádalo v prosinci roku 1999 14. setkání Hnutí R v Českých Budějovicích na téma „Romové a univerzity“.

Závěr

Pedagogická tematika, včetně sociální pedagogiky, je pro nové romské asistenty i pro české učitele romských žáků velmi aktuální. Je možná pravda, že pedagogika je jenom jedna, avšak

specifika výuky romských žáků je natolik výrazná, že je třeba nad tímto tématem také specificky uvažovat. Proto se v březnu a červenci 2000 uskutečnila dvě setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci. Téma 15. setkání bylo *Romové a pedagogika*, téma 16. setkání v červenci roku 2000 bylo *Romové a alternativní pedagogika*. Nejvýznamnější na těchto setkáních bylo, že se mezi českými učiteli a romskými asistenty vytvořila jakási neuvěřitelná koordinace, jakési neviditelné a zvláštní spříznění profesionálních duší, profesionálního zájmu. Jako by se učil jeden od druhého. A přitom jednotícím činitelem byl zájem žáka. Tak se myslím podařilo ukázat, jak se může síla subjektu vychovatele zmnohonásobit tím, že věci prokonzultuje s odborníky a profesionálními kolegy, tím, že si vyslechne nejen odborné přednášky o pedagogice, ale i o zkušenostech různých škol. Ve vědomí pedagoga se vytváří zvláštní souhra odbornosti a emocionálního odhodlání nevzdat hru o duši žáka. A je nepochybně velmi významné, že v České republice máme možnost, možná vůbec poprvé, toto znásobení síly zkombinovat s vytvořením multikulturního kolektivu učitelské obce, v němž noví romští pedagogičtí asistenti sehrají určitě kvalitní roli při rozvíjení identity romského žáka, který v budoucnosti také naplní roli spoluobčana a Evropana.

Osmnácté setkání Hnutí R je zaměřeno na zkoumání vztahu mezi životem romské komunity a sociální pedagogikou jako metodou respektující sociální situaci romských žáků a romských rodin, které do školy žáky posílají. Škola v tomto směru plní výrazně sociální funkci. Učitelé by měli být vybaveni základními znalostmi ze sociální pedagogiky, které by měli cílevědomě využívat i ve své vzdělávací činnosti. Podle mého názoru je ideální, že se v Levoči setkávají učitelé a vychovatelé romských žáků z České a Slovenské republiky. Pro obě části bývalého Československa to znamená velmi plodnou výměnu zkušeností. Učitel romských žáků jednoznačně není pouze vzdělávací subjekt. Jeho úspěch spočívá v míře uplatnění sociálně pedagogického přístupu. Zdůraznění tohoto faktu je také hlavním smyslem 18. setkání Hnutí R, hlavním společným názorem učitelů, vychovatelů, romských pedagogických asistentů a dalších odborníků, kteří se scházejí v Levoči při jednání na společné téma „Romové a sociální pedagogika“

.

Příspěvek byl přednesen 7. června 2001 na 18. setkání Hnutí R v Přerově
s tématem „Romové a sociální pedagogika.

Použitá a doporučená literatura

BALVÍN, J. Hnutí „R“ a interkulturní výchova. In *Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě.* Technická univerzita Liberec 9.-10. září 1998. In: Vědecká pojednání, IV-2, Liberec 1999, s. 167-171.

BALVÍN, J. Interkulturní, multikulturní a kulturní výchova a právo národnostních menšin. Praha a národnosti v interkulturním kontextu. Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě. Technická univerzita Liberec 9.-10. září 1998. In *Vědecká pojednání*, IV-2, Liberec 1999, s. 172-176.

BALVÍN, J. Romové a romská otázka v českých zemích. In Karel Rýdl, Ivo Nezel (vyd.): *Rasismus a nacionalismus v současném životě* (Informační příručka pro školy a veřejnost), 7. kapitola. IPPP, Praha 1997, s. 138-174.

BALVÍN, J. Romský žák a osobnost učitele. *Romano džaniben.* Časopis romistických studií. 3/95, s. 3-8.

BALVÍN, J. a kol. *Romové a etika multikulturní výchovy.* Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999a.

BALVÍN, J. a kol. *Romové a jejich učitelé.* Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999b.

BALVÍN, Jaroslav. 2008. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka.* Kapitola 1.2 Rozbor některých názorů z oblasti sociálních věd. Tabu, mýty a pedagogika, Praha: Radix, 2008, s. 39-51. ISBN 978-80-86031-83-5.

BlÍŽKOVSKÝ, B. *Systémová pedagogika pro studium a tvůrčí praxi.* Ostrava: Amosium servis, 1997.

KLIMEKOVÁ, A. Sociálna realita a problém etickej výchovy rómskej mládeže (Filozoficko--etické aspekty humanizácie výchovy a vzdelávania v rómskej minorite. Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě. Technická univerzita Liberec, 1998. In *Vědecká pojednání*, IV-2, Liberec 1999, s. 191-196.

KUČEROVÁ, S. *Člověk - hodnoty - výchova.* Vydáno vlastním nákladem, 1996.

KUSIN, V., POLÁKOVÁ, E. *Ekológia a etika životného prostredia.* Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Nitra: Pedagogická fakulta, 1998.

MANUŠ, E. *Jdeme dlouhou cestou.* Praha: Arbor vitae, 1998.

MOKREJŠ, A. *Friedrich Nietzsche, myslitel a filozof.* Praha: H&H, 1993.

BALVÍN, J.: Romové a sociální pedagogika. Sociální pedagogika - Pedagogická orientace č. 2, 2001, s. 62-70.

NOVOTOVÁ, J. Úloha učitele v současné společnosti. In *Sine amicitia vita es nulla.* Sborník k významnému životnímu jubileu docenta PhDr. Jiřího Vomáčky, CSc. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2000.

OPAT, J. Národnostní politika prezidenta T. G. Masaryka a její odkaz dnešku. In *Československý součást evropanství. O vzájemnosti a svébytnosti střední Evropy.* Brno: Konvoj, 1996, s. 4-48.

POLÁKOVÁ, E. *K niektorým problémom efektívnosti vzdelávania.* Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Nitra: Pedagogická fakulta, 1999.

SKALKOVÁ, J. *Humanizace vzdelávaní a výchovy jako soudobý pedagogický problém.* Ústav pro studium romské kultury, Ústí nad Labem: UJEP, 1993.

VOMÁČKA, J. *Proměny školního vzdelaní v našich dejinách.* Vydala Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústav pro studium romské kultury. Ústí nad Labem, 1993.

VOMÁČKA, J. Přispívat k duchovnímu společenství Evropy. Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě. Technická univerzita Liberec, 1998. In *Vědecká pojednání,* IV-2, Liberec 1999, s. 223-227.

Adresa autora (v době vzniku příspěvku): PhDr. Jaroslav Balvín, CSc., referent pro národnostní menšiny, Magistrát hl.m. Prahy, Mariánské náměstí 2, 110 00 Praha 1.

Foto Jaroslav Balvín ze Střední praktické školy na východním Slovensku, 2008

PŘÍLOHA ČÍSLO 2

VÝUKA NA DISTANC JAKO VÝZVA

Jaroslav Balvín a Monika Farkašová

Foto Jaroslav Balvín z cesty na Východní Slovensko v roce 2008 .
Na snímku romský profesor Hristo Kyuchukov, romský filolog a pedagog, při konzultaci s romskými studenty

Úvodem

Hledat dobré rady pro možnosti distančního vzdělávání v situaci pandemie a uzavřených škol je potřebné. Avšak v mnoha případech jde o situaci, kdy, jak se říká lidově, je tu každá rada drahá. Ve vztahu ke druhé vlně ohrožení společnosti Covidem-19 jsou ve velmi tíživé situaci nejenom učitelé, ale i žáci z majoritní společnosti.

Daleko tíživější je situace žáků znevýhodněných, pocházejících z marginalizovaných komunit. Evropský poslanec Peter Pollák, který se stal prvním romským europoslancem, a je v současnosti členem krizového štábu Slovenské republiky, v jednom z rozhovorů v dubnu

2020 konstatoval, že romští žáci v důsledku pandemie obsah vzdělání, který by měli získat, vlivem vysazení docházky do školy, již s největší jistotou propásnou natrvalo. [44]

V situaci první vlny, kdy byly mnohé romské osady dávány do plošné karantény, v počtu 6 200 nakažených nemocí covid-19, byly důsledky velmi tíživé nejenom z hlediska zdravotních důsledků, ale i dopadů společenských – prohloubení nevraživosti a téměř dehumanizace ve vztahu k Romům, vedoucím až k obviňování Romů jako původce a rozšiřovatele nemoci.

Tyto výsledky staví vládu, samosprávy, mimovládní organizace a také školy do obtížné situace. Vlny pandemie prokazují často i nedostatky, dříve neřešené, které znovu oživující pandemie prohlubuje. K tomu přistupuje v mnoha případech i nevybavenost romských žáků a jejich rodin na komunikaci se školou a učiteli v situaci distančního vzdělávání. I přes tuto svízelnou a složitou situaci jsou škola a učitelé z hlediska profesionálně etických důvodů povinni se nevzdávat a realizovat co možno nejvíce aktivity k naplnění vzdělávacích, a spolu s tím i výchovných cílů také ve vztahu k dětem nejvíce handicapovaným.

I přes uvedené obtíže se pokusíme v našem textu ukázat některé možnosti pro realizaci distančního vzdělávání, i při velkém respektu ke zkušenostem učitelů, před kterými se nová situace postavila jako **výzva** přizpůsobit svoji pedagogickou schopnost novým, dosud nevídaným a životy ohrožujícím podmínkám.

Specifika distančního vzdělávání dětí ze znevýhodněného prostředí

Také v České republice, a je to, myslíme si, zřejmé i ve slovenském prostředí, při zdůvodňování zavírání škol kompetentní orgány i někteří poslanci a část veřejnosti, rodičů i učitelů apelují na co nejrychlejší návrat do škol. Avšak podle našeho soudu takový domácí pobyt dítěte mimo školu, navíc doprovázený péčí školy o komunikaci a, i když situací

[44] **Rozhovory ZKH: Peter Pollák, Rómovia a testovanie (video)** Online: https://video.sme.sk/c/22384420/rozhovory-zkh-peter-pollak-romovia-a-testovanie-video.html

Srov. také **Peter Pollák: Virus v romských osadách bude zabíjet stejně jako v Itálii. Chceme ochránit životy.** Na Slovensku probíhá testování na onemocnění COVID-19 ve vytipovaných 33 slovenských osadách. Online: https://www.facebook.com/watch/?v=656691264910542.

vynucenou, zvýšenou péčí rodičů, nemusí přinášet žáčkovi či studentovi pouze negativní výsledky.

Distanční vzdělávání souvisí i s vytvářením prostředí pro zapojení větší tvořivosti žáka a také jeho samostatnosti při řešení úkolů v nových situacích. A tato situace nemá pouze technické parametry, jak zajistit distanční vzdělávání, ale má velké aspekty výchovné, a to pro většinu stran: nejenom žáky, ale i pro učitele a rodiče. Je to jakýsi trojúhelník spolupracovníků, kteří v situaci pandemie procházejí zkouškou odpovědnosti jeden za druhého, což má obrovský výchovný význam.

Bohužel, většinou se volá po co nejrychlejším návratu do školy, s tvrzením, jak nepřítomnost žáka ve škole jej ochudí o vědomosti, které budou nenávratně ztraceny… (Mimoděk si mnozí můžeme vzpomenout na dny nemocí, kdy člověk do školy chodit nemusel, a přesto mu např. četba dala daleko více a látku poté bezpečně s pomocí učitele dohnal, významný byl i zvýšený kontakt s rodiči, ale i se školou, když spolužáci přinášeli úkoly k řešení, informace, co se ve škole děje apod.).

Tedy volá se někdy po návratu do školy a promarněném vzdělávacím a výchovném čase, a již méně se dbá na rozpracovávání **metod distančního vzdělávání**, které nejsou zcela novou neznámou pevninou, ale již se používají při vzdělávání studentů, např. metody **e-learningu**.

Nová situace jako výzva

Nová situace je však dosud nebývalá a tedy ne zcela poznaná. Přesto vytváří potřebu řešení a vynalézání, které se však podle našeho mínění nemůže ztratit, až situace pomine. Ve vztahu k žákům z marginalizovaného prostředí se již dříve hledaly metody, jak zefektivnit jejich vzdělávání. V tomto směru se v devadesátých letech a na začátku nového století v Čechách a na Slovensku ve spolupráci s ministerstvy školství rozšířily aktivity učitelů romských dětí, koncentrující se do občanského sdružení s názvem Hnutí *spolupracujících škol R (zkráceně Hnutí R),* které pořádaly konference ve školách s největšími zkušenostmi s edukací romských žáků a nalézaly efektivní metody jejich výchovy a vzdělávání. [45]

Jeden z nejvýznamnějších teoretiků profesor Miron Zelina se často ve svých pracích vyjadřoval k metodám práce se znevýhodněnými žáky, zejména romskými.

[45] Srov. např. BALVÍN, Jaroslav a Július TANCOŠ a kolektiv. 2001. *Romové a sociální pedagogika*. Praha: Hnutí R. Viz dále: BALVÍN, Jaroslav. 2004. *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*. Praha: Hnutí R.
BALVÍN, Jaroslav. 2007. *Metody výuky romských žáků.* Praha: Hnutí R.
BALVÍN, Jaroslav. 2008. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka.* Praha: Hnutí R. Publikace dostupné online www.jaroslavbalvin.eu.

V jednom z nejnovějších rozhovorů, který se týká pedagogických úkolů v době koronaviru, pomineme-li kritický tón a zaměříme-li se spíše na konstruktivní doporučení, doporučuje, aby žáci ze znevýhodněného prostředí se ve škole učili co nejvíce. Profesor Zelina uvádí i dřívější zkušenosti s letními školami pro romské děti: ***Mali sme už dobré skúsenosti s deťmi z marginalizovaných rómskych komunít v letných rekreačno-výchovných táboroch.*** *A každý takýto znevýhodnený žiak by mal mať* ***individuálny vzdelávací program*** *podpísaný aj* ***rodičmi****. Program, ktorý by sa* ***dôsledne realizoval*** *a pravidelne* ***vyhodnocoval****.* [46] V této informaci je možno najít nejenom radu pro okamžitá řešení, ale i pro řešení následná po ukončení současné situace, kdy si žáci budou moci doplňovat a třídit znalosti. To ovšem závisí na souhře řady činitelů, na spolupráci školy s ministerstvem školství, s mimovládními organizacemi, samosprávami, státními programy podpory znevýhodněných dětí atd. Avšak nejvíce záleží na subjektivním faktoru, na ochotě učitelů, vstřícnosti rodičů, chtění žáků a na řešení v konkrétních prostředích. Je to celý systém, který může napomoci a který není nový, byl již dříve systematicky budován, i když ne všude realizován. Nová situace tady, zde působí opravdu jako výzva.

Plus a mínus distančního vyučování

V diskusích o zavírání či otvírání škol diskutéři uvádějí pozitivní a ve větší míře i negativní důsledky, které z toho vyplývají pro úroveň znalostí žáků a pro vývoj jeho osobnosti. Převažují ovšem důvody znalostní. Příprava dětí na výkon. A méně na rozvoj osobnosti. Tyto výchovné aspekty jsou při snažení o rozvoj výkonové osobnosti často podceňovány. Klady v distanční formě vzdělávání jsou zdůrazňovány i profesorem Mironem Zelinou:

O pozitívach a negatívach sa diskutuje často, no málokedy sa pritom berie ohľad na psychické zameranie dieťaťa, typ jeho osobnosti. ***Online vyučovanie vedie k samostatnosti, zodpovednosti, väčšej aktivite žiaka, rozvíja uňho sebariadenie, spôsoby poznávania a riešenia problémov, pričom zároveň rešpektuje vlastné tempo učenia, záujmy a potencionalitu žiaka. Mínusom je absencia interakcií****, problémy so socializáciou,*

[46] *Profesor Miron Zelina: Taký chaos v našom školstve ešte nebol – a na vine nie je len pandémia!* ROZHOVORY. 7.5.2020 08:10, 20. Online: https://www.bratislavskenoviny.sk/rozhovory/59754-profesor-miron-zelina-taky-chaos-v-nasom-skolstve-este-nebol-a-na-vine-nie-je-len-pandemia

prezentáciou. Dieťa tiež môže zle reagovať aj na sociálnu frustráciu, dostáva sa mu menej spätnej väzby špecifického charakteru, napríklad od spolužiakov. [47]

K tomuto výkladu si dovolíme přičinit několik poznámek, které průběh distančního studia mohou účinně, či někdy naopak destruktivně ovlivňovat:

- Žáky je s využitím techniky třeba **motivovat**. Možnosti využití techniky pro informační účely jsou dnes veliké. Je to **široké spektrum**, které je ovšem dobré využít. Úlohou učitele je vybrat metody, které jsou optimální pro **konkrétní** situaci místa, ve kterém škola působí.
- Lidé se obecně bojí **samostudia**. Bojíme se nové situace, která vyžaduje **samostatnost**, sebeřízení, nové způsoby poznávání a sebepoznávání, přičemž je možno respektovat vlastní tempo učení, **zájmy** a potencialitu žáka.
- Neopominutelná je **role rodiče**. Ten se stává **asistentem** žáka, je v roli domácího učitele. A je v optimálním případě také asistentem učitele. V romských komunitách to nemusí být jenom rodič, ale i někdo z okruhu známých, příbuzných. Může to být **dobrovolník**. **Terénní pracovník** apod. I pro romské děti jde o více možností. S pomocí např. **asistentů pedagoga** je možno využít znalosti situace rodin, které jsou pro školu velmi důležité.
- Důležité je pro dítě především to, aby žák cítil **zájem** od dospělých, učitelů, rodičů, širší rodiny i dalších dospělých – profesionálů, terénních, sociálních pracovníků a dalších. Učitelé by měli respektovat, ale také využít **znalosti** sociální **situace rodiny** podle úrovně technické vybavenosti.
- **Technika** se stala chytřejší než lidi. A my bychom měli být ještě chytřejší v tom, jak ji využít… I pro pedagogické, vzdělávací a výchovné účely. I v romských osadách mají Romové televize a další techniku. Je jasné, že nikoliv ve všech případech. Pokud budou chtít, a k tomu je třeba rodiny motivovat, tak si techniku pro své děti budou snažit zajistit.

[47] *Profesor Miron Zelina: Taký chaos v našom školstve ešte nebol – a na vine nie je len pandémia!* ROZHOVORY. 7.5.2020 08:10, 20. Online: https://www.bratislavskenoviny.sk/rozhovory/59754-profesor-miron-zelina-taky-chaos-v-nasom-skolstve-este-nebol-a-na-vine-nie-je-len-pandemia

Trend moderní výchovy pro budoucnost i v „době koronavirové“

I když je třeba respektovat mnohdy velmi obtížnou sociální situaci v romských osadách, ani zde není možné se vzdát obecných požadavků na perspektivní cíle edukace. V tomto směru jsou využitelné i myšlenky profesora Mirona Zeliny, který doporučuje **kombinaci** online vzdělávání a přímého vzdělávání „face to face“: *Existuje aj alternatíva, kombinácia online vzdelávania a face to face vzdelávania. Samozrejme,* ***online vzdelávanie predpokladá zručnosť pri práci s počítačom. Budúcnosť je vo väčšom využívaní informačných technológií a takisto v rozvoji zručností učiť sa myslieť a riešiť problémy.*** *Jde tu o „tvorivosť“ a učenie sa poznávať a myslieť na najvyšších úrovniach. A osvojovanie si tzv. „mäkkých“ zručností (schopnosť komunikovať, spoločne pracovať, konať, riešiť konflikty...).*

Ide o ***trend výchovy, vzdelávania človeka budúcnosti, človeka pre budúcnosť.*** [48] Tato tendence se nemůže zastavit ani před branami marginalizovaného území, ve kterém žije převážná většina romských žáků. Neměly by ji zastavit ani současné útoky pandemie.

Rady a doporučení

V následujícím textu se pokusíme v přehledu uvést určité skromné rady použitelné v situaci distančního vzdělávání, vynuceného a vynucovaného vlnami pandemie koronaviru, při vší úctě k odbornosti samotných učitelů, kteří pracují v první linii s romskými žáky a umějí s nimi komunikovat nejlépe. Jejich zkušeností by bylo možno využít nejlépe i vytvářenou a organizovanou diskusí o metodách této jejich práce v současnosti. S vědomím toho, že, jak jsme uváděli výše, je v době pandemie opravdu každá rada drahá a její platnost se dá zvažovat z **různých** stran, se přeci jenom o to pokusíme.

Podle našeho soudu i na základě předchozí praxe v oblasti **edukace** znevýhodněných především romských dětí se pokusíme několik souborů vybraných metod uvést. S vědomím toho, že každá použitá metoda spadá do určitého sytému a je na něm závislá.

Jakých **metod**, které se mohou dále teoreticky i prakticky rozvíjet, tedy může škola a jejich učitelé podle našeho soudu využít? Jsou to:

[48] *Profesor Miron Zelina: Taký chaos v našom školstve ešte nebol – a na vine nie je len pandémia!* ROZHOVORY. 7.5.2020 08:10, 20. Online: https://www.bratislavskenoviny.sk/rozhovory/59754-profesor-miron-zelina-taky-chaos-v-nasom-skolstve-este-nebol-a-na-vine-nie-je-len-pandemia.

Plány individuální a skupinové, regionální a komunitní

- **Individuální** přístup k žákům a rodině, platné i pro skupiny dětí podle lokální oblasti.
- Vytvořit si z dětí a rodičů **skupiny**, s kterými budou učitelé mít kontakt a ti členové skupin si budou vyměňovat informace.
- Důležité je získat kontakty, využívat **sítě vztahů** mezi učiteli a rodiči a žáky, používat různé v dané oblasti použitelné metody. Mobily, tablety, notebooky, nosiče, tisk úkolů, roznášení studijních materiálů a pokynů do rodin, zásilky, pošta apod.
- Podmínkou je vytýčit si **kontaktní** osoby, získat od nich kontaktní údaje. Důležité je také zjistit, vytvořit přehled o tom, kdo má přístup k internetu a používá sociální sítě. Např. WhatsApp, který je zdarma, Messenger, SMS a telefonování zdarma apod.
- Možnost využití **sociálních sítí,** Facebooku, Instagramu, Scype, Linkedin apod.
- Možnost vytvořit pro děti **kanál** s **videi** (odkaz na webovou stránku přístupnou pro žáky) které se mohou posílat i do mobilu (emailu).

Komunikace

- Vytýčit si z osob, které jsou v rodině žáka i příbuzných hlavní osobu, se kterou může učitel komunikovat, v osadách jsou to respektovaní „vajdové“, mluvčí, místo, kde se může někdo z rodiny připojit k internetu (přátelé, příbuzní).
- Důležitá je komunikace s rodiči, zapojovat je maximálně, ale s maximální úctou k nim, do procesu distančního studia, chválit za provedené postupy, preferovat vztah k dítěti a škole, vyžádat si na ně čísla mobilů atd. Vyřídit si mobilní data, když by neměli jinou možnost.
- Potřeba komunikace a **spolupráce** učitele (asistenta pedagoga) s IT technikem (správcem webu aj.) ve škole, k pomoci realizaci výuky, předávání úkolů, komunikaci.

Zřízení komunikačního kanálu ve škole

- Vytvářet programy, které se navrhnou úměrně rodinám dětí, důležité je, aby nezapírali, že nemají mobily, počítače, tablety nebo přístup k internetu - nevymlouvali se na to.
- „Tlačit“ na rodiče s tím, že je zdravotní situace vážná, ale i přesto je potřebné děti vzdělávat i na distanc.

Komunikace prostřednictvím asistenta pedagoga

- Využít dosavadní spolupráce asistenta pedagoga s učitelem.
- Využít jeho znalostí rodin žáků a jejich prostředí, které napomáhají či brání v učení žáka atd.
- Seznámit asistenta učitele s problematikou distančního učení a citlivě jej požádat o spolupráci, pomoc při realizaci distanční komunikace s žákem a jeho rodiči.
- Využít jeho schopnosti komunikace i s širším kolektivem Romů, s autoritou vedoucích v osadě apod.
- Dodržovat přitom **etická** pravidla platná v romské komunitě, řízená pravidlem „Dáš úctu, dostane se ti úcty".
- Využít technické znalosti asistenta i k přímé pomoci žákovi.

Webové stránky školy a jejich využití

- Prezentace videí, audionahrávek, studijních podkladů a materiálů, aktualizace úkolů a pokynů.
- Programy pro všechny najednou.
- Studijní materiály online, videa aj. zabezpečit způsobem, aby k nim měli přístup jen žáci školy.

Variace různorodých metod, motivujících žáky

- Posílání fotografií, vyhodnocovat pozitivním a motivujícím způsobem splněné úkoly.
- Realizovat **výukové hry** ke stažení na mobil, tablet, notebook…(hry, aplikace) zaměřené k osvojování cizích jazyků, poznatků z dějepisu (kupř. významné osobnosti a události), zeměpisu aj.) / mobil je pro žáky často dostupnější než počítač.
- Vhodné zejména pro romské děti jsou hry jako přirozená cesta k získávání informací hravou formou, k vyvolání zájmu, soutěživosti, apod. Takové hry pro romské děti jsou např. obsaženy i v publikacích Jaroslava Balvína. [49]

[49] BALVÍN, Jaroslav. 2007. *Metody výuky romských žáků.* Praha: Hnutí R.

BALVÍN, Jaroslav. 2008. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka.* Praha: Hnutí R. Publikace dostupné online: www.jaroslavbalvin.eu.

- Na každý předmět jsou různé herní systémy. Dobré je „navnaďovat“ děti, aby samy chtěly počítač. I tablety…

Prostor pro kreativitu učitele i dětí

- Pokud děti budou chtít a uvědomí si potřebu, zajistí jim i někdo z **rodiny** přístup k prostředkům výuky (zejména u žáků prvního a druhého stupně ZŠ).
- Vycházet ze znalosti romské kultury (kupř. význam rodiny a velkorodiny pro Romy).
- Nevěřit za každou cenu tvrzením, že rodina nemá notebook, mobil apod. Tablety a mobily jsou v dnešní době již běžné i mezi mládeží a dětmi i z nižších vrstev společnosti (a téměř vždy platí, že i jistí členové ze širší rodiny je má k dispozici). Ale samozřejmě že opak může být v konkrétních situacích pravdou.

Využití televize, využití výukových programů

- Možnost využití různých nosičů, DVD, USB klíče aj. (nebo roznos tisknutých materiálů a učebních pomůcek), když nemají rodiny přístek k internetu atd. V některých případech je možné nahrát kupř. výuková videa a vzkazy na videokazety (k televizi).
- Dle obecných osnov, platných pro celou republiku je možné **doporučit sledování** konkrétního **výukového programu v různém vysílacím čase pro žáky** dle věkových skupin (stupňů ZŠ, SŠ apod.). Doporučovat **filmy, dokumenty** příp. seriály související s obsahem výuky.
- Vytvářet **pracovní sešity**, s informacemi na každý měsíc, program, obsah zkopírovat, (příp. vytisknout) a předávat žákům různými prostředky, naskenování kapitol a jejich rozvržení na týden, měsíc…
- K předaným studijným podkladům (včetně videí a filmů) přidávat **otázky**, žáci se připraví na odpovědi. Potom se s nimi spojit a diskutovat s nimi o tématu.

Návrh dalších postupů

- Důležitá je **tvořivost** a aktivita učitele.

- Využití **komunitních center** jako místa, kde děti mohou využít komunikaci a **spolupráci** se **školou** a plnit úkoly (za dohledu kupř. rodičů, dobrovolníků nebo asistentů pořádkové policie).
- Potřeba vytýčení osoby pro management a řízení, může to být i někdo z občanského sdružení.
- Využití pomoci sociálního pedagoga či **sociálního** pracovníka u sociálně slabších žáků.
- Oslovovat **sponzory**, **firmy**, zdali nemají notebooky, možnost zřízení připojení k internetu, uspořádat veřejné sbírky, charitativní akce a pod.
- Vytvořit **pracovní týmy** v každé vzdělávací instituci.
- Využití romských asistentů policistů.
- Využití **dobrovolníků**.
- Využít podobnost s přístupem organizace Divé maky, (zaměřenou na podporu také romských žáků) - úkol hledání **individuálních sponzorů** (člověk, který by byl schopen pomoci v případě i na dálku formou finanční či materiální podpory a příp. i schopen komunikace se žákem přes internet v rámci doučování či morální podpory - koutching).
- Využít i zákona pro udělení pomoci lidem v hmotné nouzi.
- Neopomínat organizovat **volnočasové** aktivity (prevence sociálně patologických jevů).

Motivace žáků k aktivním činnostem

- např. výukové hry (aplikace), filmy spojené s obsahem výuky. Na začátek je možno shlédnout i zábavná a známá (ne úplně výuková) videa, která je získají k déletrvajícímu zájmu a snaze o napojení na distanční výuku.
- Zdůraznit možné lepší **profesní uplatnění** žáků v budoucnu (vidina vydělávaní peněz) v případě znalostí práce s počítačem.
- Zapojení sociálních organizací.
- Zapojení profese **sociálního pedagoga.** Učitel si často vytváří roli sociálního pedagoga (motivace zapojit další, specialisty).
- Vytvářet si svoji **vlastní** platformu činnosti, aby ve výsledku fungoval plán jako celek.
- Návrh na **webových** stránkách školy zvolit „kanál“, na kterém si skupina žáků a studentů bude vyměňovat informace. Účelem je, aby zúčastnění spolu komunikovali.

- Jedná se o novou situaci ve společnosti a vzdělávacím procesu dětí a mládeže, na kterou je třeba reagovat a vytvářet nové přístupy a řešení.
- Není na místě žádná stagnace, jedná se o proces **přizpůsobování** aktuálním podmínkám. Je to tvořivý přístup a to vyžaduje úplně nový (**inovativní**) přístup.
- Dávat prostor k veřejným **diskusím** k tématu distanční výuky – prostor pro výměnu informací a převzetí dobrých **příkladů** výuky **z praxe**.

Role komunikace s ministerstvem

- Zřídit platformu pro „setkávání“ učitelů, pro možnou výměnu zkušeností. Zpřístupňovat rady pro možnosti výuky formou zveřejňování (zpřístupnění) videoprezentací (kurzů).
- Ve vzdělávacích institucích vypracovávat hodnocení obsahu, způsobu a průběhu výuky a komunikace, pravidelně analyzovat situaci (týdne, měsíčně), sumarizovat a řešit případné potíže a dávat nové a nové návrhy a podněty.

Práce školy

- Zohlednit **sociální** rozměr a regionální specifika distanční výuky.
- Potřeba individuálního přístupu, přehledu o tom, kolik žáků má reálné potíže, kolik dětí je v krizi atd.
- Zjišťování sociálních situací rodin.
- Využití spolupráce se sociálními pracovníky.
- Využívat spolupráce se sponzory a dobrovolníky. Využívat nabídek studentů vysokých škol, zejména budoucích učitelů a vychovatelů.
- Možnost podání projektů, využití grantů a podpory ministerství.
- Nákup chybějících počítačů a jiných zařízení, zajištění wifi…
- Využít nabídky budoucích učitelů pomoci žákům v situaci distančního vzdělávání.…
- **Vytvářet** bezpečné **prostředí i v domácí výuce.**
- **„Škola** v **přírodě“**…za dodržování přísných hygienických opatření (menší počet dětí ve skupině, hygiena, rozestupy...), podporovat volnočasové aktivity.
- Vytvářet ducha **spolupráce**, podpory, optimismu ve školách a také v prostředí romských komunit.
- Spolupráce s institucí **vládní zmocněnkyně**, Petera Poláka, europoslance aj. politiků.

- **Odmítnout** tendence hledání **viníka** v romském etniku.

Významná role pedagogického asistenta

Foto Jaroslav Balvín. Pedagogická asistentka romských dětí Atanázie Holubová ve školách východního Slovenska, 2008

V distančním vzdělávání romských dětí by měli hrát velkou roli pedagogičtí asistenti. Oslovili jsme jednu z romských pedagogických asistentek, absolventku Ústavu romologických štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, Mgr. Dominiku Fekete. Ta nám velmi rychle odpověděla ve spolupráci se svými kolegyněmi na otázky, týkající se jedné konkrétní základní školy v obci u Nitry, v níž je ze sta žáků 80 žáků romských. [50] Podle našeho soudu by takovéto výpovědi mohly být prostředkem pro výměnu zkušeností s distančním vzděláváním ve školách v širším měřítku a pomáhaly by zefektivňovat tento způsob výuky a uvádět specifika a konkretizaci situací, v nichž učitelé s žáky a rodiči na distanc pracují.

Příkladem těchto specifických konkrétních vztahů je ve výpovědi u jmenované pedagogické asistentky to, že většina z žáků a rodičů je olašského původu, což vytváří i specifické požadavky ve vztahu k jiným romským komunitám.

Z jejího textu vyplývají důležité informace, které srovnávají situaci ve výuce romských dětí před začátkem pandemie a v době již její druhé vlny. Tyto informace potvrzují to, že děti o vyučování mají velký zájem, na rozdíl od vyjadřování některých kritiků, že Romové nemají dobrý vztah ke vzdělání, a že i v době šíření nového typu koronaviru a uzavření škol potřebují kontakt se školou a učiteli, i když je to v mnohém vztah distanční a je často bez použití moderních komunikačních prostředků. Důležité je, aby se škola a její učitelé snažili o to, aby se tento vztah spolupráce a pomoci i době velmi nepříznivé, neztratil. A aby skutečně na všechny aktéry, žáky, učitele i rodiče, které je možno chápat jako trojúhelník činitelů, bez nichž to nejde, působil jako výzva. Myslíme si, že pro závěr našich skromných doporučení pro práci učitelů v procesu distančního vzdělávání se zaměřením na romské žáky může text Dominiky Fekete na závěr působit jako živá voda podněcující k pedagogickému optimismu i v těchto pro všechny nelehkých časech.

Ako korona vírus zmenil život rómskych žiakov

Dominika Fekete a kolektiv

Po našom telefonáte som kontaktovala kolegyne a získala aktuálne informácie, ktoré sú uvedené nižšie v texte. Jedna podstatná nová informácia, ktorá mňa osobne potešila je, že škola a komunitné centrum začali spolupracovať.

[50] FEKETE Dominika a kolektiv. 2020. *Ako korona vírus zmenil život romských žiakov.* Osobní výpověď. Nepublikováno. Text upravila a strukturovala Monika Farkašová.

Ešte v čase pred korona vírusom sme sa trápili tým, ako zaujať rómskych žiakov aby chodili s radosťou do školy a aby skončili so záškoláctvom. Bolo to náročné, realizovali sme rôzne záujmové krúžky, poobedné vyučovanie, doučovanie, chodili so žiakmi do mesta, do kina, na vianočné trhy a taktiež s nimi varili v školskej kuchynke rôzne dobroty. Všetky tieto aktivity žiakov veľmi bavili a o to lepšie sa nám vyučovalo.

Keď však prišla prvá vlna korona vírusu všetko sa zmenilo. Od žiakov sme chceli aby ostali doma a nikam nechodili, čo bolo najmä pre rómske deti veľmi obtiažné. Tieto deti sú plné energie a radi behajú po vonku, hrajú futbal či sa bicyklujú.

V škole sa zaviedlo **dištančné** vzdelávanie, ktoré však platilo len pre tých žiakov, ktorí mali záujem sa učiť. Neboli to všetci žiaci, ale tí, ktorí skutočne chceli mali na výber buď ***online výučbu***, kde však bol problém s tým, že nie všetci žiaci disponujú **technikou**, ktorá by im umožnila online výučbu. Druhý spôsob výučby bol nasledovný: učitelia sa snažili počas prvej vlny dodržiavať ***učebný plán*** a tak pripravovali žiakom podľa neho ***úlohy***. Tie následne riaditeľ **vytlačil** a poroznášal po **domácnostiach**. Úlohy boli pripravované na jeden týždeň. Vždy, keď riaditeľ odniesol nové úlohy, pozbieral staré, ktoré následne učitelia **ohodnotili.**

Keď sa dva týždne pred koncom školského roka otvorili brány školy, škola sa naplnila žiakmi. Deti boli radi, že sa môžu opäť stretávať, že môžu tráviť čas so svojimi spolužiakmi a so svojimi obľúbenými učiteľmi. Počas týchto dvoch týždňov sa učitelia snažili dobehnúť zameškané. Žiaci počas týchto dvoch týždňov poctivo nosili rúška, umývali si ruky a dezinfikovali si ich. Vyučujúci sa snažili s deťmi čo najviac rozprávať o korona víruse a taktiež o iných vírusoch a hovorili si ako predchádzať vírusom, ako sa brániť pred nákazou.
Počas letných prázdnin korona vírus na Slovensku utíchal a tak si deti mohli prázdniny naplno užiť. Keď sa však začal v septembri školský rok, s ním sa začala aj druhá vlna korona vírusu, ktorá je ešte silnejšia ako tá prvá. Mnohí **žiaci** a aj **rodičia** sa obávajú navštevovať **školu**.

Aktuálne: školy na Slovensku

- Momentálne na Slovensku prebieha **dištančné vzdelávanie** výhradne u žiakov druhého **stupňa základných** škôl a na **stredných** a **vysokých** školách.
- **Materské** školy a **prvý stupeň základných** škôl sú otvorené za podmienok dodržiavania potrebných **opatrení**. A to v prvom rade *nosiť rúško počas celého vyučovania, mimo stravovania, umývať si ruky, dezinfikovať si ruky* (škola zabezpečuje hygienické potreby).

Konkrétny príklad priebehu výučby a komunikácie so žiakmi v základnej škole pri Nitre

- Konkrétne na rómskej škole na ktorej učím, túto navštevuje v priemere 20 žiakov na prvom stupni. Žiaci sedia každý sám v lavici, v jednej **triede** je približne **4 – 5 žiakov**.
- Pre ostatných žiakov sa pripravujú **úlohy a zadania,** ktoré **učitelia vytlačia, dajú** do **obálky** a pracovníci **komunitného** centra ich **rozdávajú deťom.**
- **Online výučba** prebieha u žiakov 7. triedy a u jednej žiačky 5. triedy a dvoch žiakov 9.triedy. Trieda 7. ročníka je jedna z mála tried, kde je viac majoritných žiakov, - tzn. disponujú počítačmi. Na iných školách prebieha online výučba u všetkých žiakov z druhého stupňa ZŠ.

Postoje žiakov

Žiaci sú smutní, že nemôžu chodiť do školy, viacerí každé ráno aj prídu do školy aspoň **odprevadiť** svojich mladších súrodencov. Učiteľky prvého stupňa tvrdia, že teraz chodia **do školy** aj tie deti, ktoré pred korona vírusom nechceli chodievať do školy a často **vymeškávali** a že sa im veľmi **dobre učí**. Deti sa snažia a v škole veľmi poslúchajú a sú **radi**, že môžu **školu** navštevovať a niečo **nové** sa **naučiť**.

Konkrétne odporúčania

- Škole by určite pomohla **materiálna** pomoc, najmä čo sa týka farby (tonerov) do **tlačiarne** a **papierov,** nakoľko žiaci nedisponujú počítačmi a tak sa im úlohy musia vytlačiť a tak osobne odniesť.
- Takisto sú nákladné **obálky**, do ktorých zadania vkladajú.
- Mnohým žiakom by určite pomohlo *online* ***vyučovanie*** už len z toho dôvodu, že by sa aspoň cez **kameru** *videli* nie len so spolužiakmi, ale aj s učiteľmi.
- Škoda, že väčšina týchto žiakov **nemá počítač** a príslušenstvo. Možno ak by bolo toto vyriešené, deťom by sa korona kríza zvládala lepšie. [51]

[51] FEKETE Dominika a kolektiv. 2020. *Ako korona vírus zmenil život romských žiakov.* Osobní výpověď. Nepublikováno. Text upravila a strukturovala Monika Farkašová.

Závěr

V našem textu jsme se pokusili najít a prezentovat některé možnosti uplatnění metod a přístupů škol a jejich učitelů, které je možno realizovat při distanční výuce v době pandemie, zavřených a znovu otvíraných škol.

Rady, které jsou v textu obsaženy, nejsou rozhodně pouhým návodem, jak by měli učitelé pracovat a komunikovat s žáky v dnešní často neúnosné zdravotní a společenské situaci. Rádi bychom jako autoři textu, kteří mají i s komunikací a výukou romských žáků i specifikou romského kulturního a hodnotového systému své vlastní zkušenosti, vyzvali k uvažování o tom, jak by v této době měla škola reagovat ve vztahu k handicapovaným žáků z romského marginalizovaného prostředí.

ZDROJE

Publikace

BALVÍN, Jaroslav a Július TANCOŠ a kolektiv. 2001. *Romové a sociální pedagogika*. Praha: Hnutí R.

BALVÍN, Jaroslav. 2004. *Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém*. Praha: Hnutí R.

BALVÍN, Jaroslav. 2007. *Metody výuky romských žáků.* Praha: Hnutí R.

BALVÍN, Jaroslav. 2008. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka.* Praha: Hnutí R.

Publikace dostupné online: www.jaroslavbalvin.eu.

Výpověď pedagogické asistentky z praxe

FEKETE Dominika a kolektiv. 2020. *Ako korona vírus zmenil život romských žiakov.* Osobní výpověď. Nepublikováno. Text upravila a strukturovala Monika Farkašová.

Internetové zdroje

Peter Pollák: Virus v romských osadách bude zabíjet stejně jako v Itálii. Chceme ochránit životy. *Na Slovensku probíhá testování na onemocnění COVID-19 ve vytipovaných 33 slovenských osadách.*

Online: https://www.facebook.com/watch/?v=656691264910542.

Rozhovory ZKH: Peter Pollák, Rómovia a testovanie (video) Online: https://video.sme.sk/c/22384420/rozhovory-zkh-peter-pollak-romovia-a-testovanie-video.html.

Profesor Miron Zelina: Taký chaos v našom školstve ešte nebol – a na vine nie je len pandémia! ROZHOVORY. 7.5.2020 08:10, 20. Online: https://www.bratislavskenoviny.sk/rozhovory/59754-profesor-miron-zelina-taky-chaos-v-nasom-skolstve-este-nebol-a-na-vine-nie-je-len-pandemia.

Text pro nakladatelství Raabe s poznámkami pod čarou

Autoři

Doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.

Ústav pedagogických věd
Fakulta humanitních studií
Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Email: balvin@utb.cz

Mgr. Monika Farkašová

Absolventka Ústavu romologických štúdií
Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva
Univerzita Konštantína filozofa v Nitre

Muzeum romského národního obrození v Praze
Email: 1monikafarkašová@gmail.com

Foto Jaroslav Balvín: Profesor Hristo Kyuchukov s učni v praktické střední škole na Východním Slovensku, 2008

Foto Jaroslav Balvín. Učni v praktické škole se svým mistrem – učitelem. 2008

PŘÍLOHA ČÍSLO 3

PŘÍKLAD OSOBNOSTI, KTERÁ ABSOLVOVALA SLOVENSKÉ A ČESKÉ ŠKOLY

VLADO OLÁH

Jaroslav Balvín a Monika Farkašová

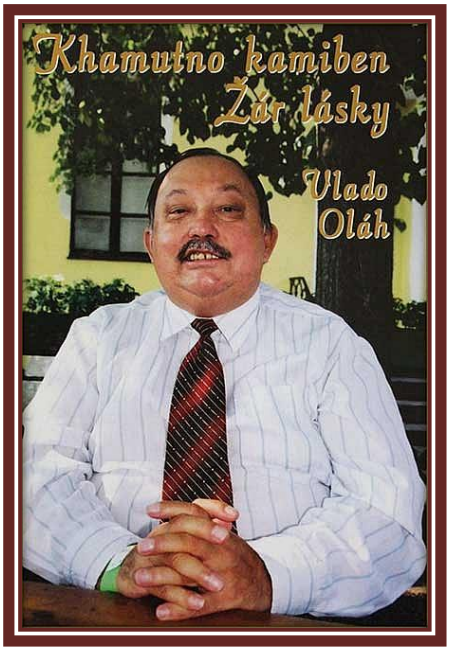

Vlado Oláh na titulní stránce jeho knihy Khamutno kamiben / Žár lásky.
Foto: Jaroslav Balvín

Úvod

V souvislosti s vydáním romských básní Martina Oláha, který je synem jednoho z největších romských básníků PhDr. Vlado Oláha, jsme byli požádáni panem profesorem Hristo Kyuchukovem o vyjádření k osobnosti otce tohoto mladého básníka. Otec Vlado Oláh byl skutečným předobrazem a zřejmě také i velkým vzorem pro básnickou tvorbu Martina Oláha.

Osobnost Vlado Oláha

PhDr. Vlado Oláh byl všestrannou osobností: básník, spisovatel, překladatel, kulturní činitel, duchovní představitel Romů v Praze i v širším okolí. Působil i v rámci evropského katolického hnutí a dalších českých i evropských organizací. Největším výrazem úrovně jeho spisovatelské tvorby bylo, že byl jako jediný romský spisovatel v roce 2006 přijat do *Obce*

českých spisovatelů. Politický představitel Romů, předseda Romské občanské iniciativy, prezident Mezinárodní romské unie a v současné době ředitel Muzea romského národního obrození a Mezinárodní konzervatoře v Praze JUDr. Emil Ščuka mu dokonce v době jeho života předal cenu *Za upřímnost básnického projevu v romské literatuře*. Ve své memoárové knize s názvem *Cikánský baron jsem já* (Ščuka, 2019) jej Emil Ščuka zařadil jednoznačně mezi nejvýznamnější romské národní buditele (vedle Eleny Lackové, Margity Reiznerové, Janko Horvátha a dalších), kteří svou tvorbou a životem vyjadřují základní zájmy a potřeby romského národa.

Upřímnost hrála v celkovém lidském projevu Vlada Oláha, který se tak nádherně transformoval do jeho literární a biblické tvorby a působení mezi Romy, hrála obrovskou a nezaměnitelnou roli. Tím ovlivňoval a ovlivnil celou řadu mladých i dospělých Romů. A bezpochyby silně působila i na osobnost mladého romského básníka Martina Oláha, který, symbolicky řečeno, pokračuje ve šlépějích svého otce. Podobně jako je to v tradici Romů, kteří dědí housle od svých otců, muzikantů. Zde je to zděděná schopnost tvorby veršů v romském jazyce.

Kdo je a byl PhDr. Vlado Oláh?

Vyjmenovávat působnost doktora Vláda Oláha, otce Martina Oláha, je podle našeho soudu téměř nadlidský úkol, neboť jej považujeme doslova a do písmene za renesanční osobnost. Jeho životní filozofie okořeněná velikou dávkou romského humoru a nadhledem nad často nevraživým vztahem majority k romskému národu je základem jeho básnické tvorby i jeho působení v procesu komunikace mezi romskou komunitou a majoritou.

Pro stručné zařazení této osobnosti do společenského kontextu můžeme použít vyjádření jedné významné specialistky v oboru češtiny a romistiky Aleny Scheinostové, která se zabývala ve své tvorbě i analýzou romského národního vědomí, tzv. romipen, romství:

„PhDr. Vlado Oláh (1947 - 2012) se narodil 22. května 1947 ve Stropkově na východním Slovensku. Stal se vojákem z povolání, vystudoval střední vojenskou školu a dálkově obor vzdělávání dospělých na košické univerzitě. V roce 1984 získal doktorát. Po 17. listopadu 1989 se zaměřil také na studium teologie. Od roku 1986 žil s rodinou v Praze. Zapojil se do romských etno- emancipačních aktivit, založil romské křesťanské a vzdělávací sdružení Matice romská a byl jeho dlouholetým předsedou. Věnoval se překládání Bible do romštiny a romsky také psal křesťanskou poezii. Vydal čtyři básnické sbírky: Slunečnice (1996), Děti

slunce (2003), Žár lásky (2005) a Naše cesta za Světlem (2006). Je nositelem Literární ceny Mileny Hübschmannové za přínos romské literatuře. Jako první romský autor byl v roce 2006 přijat do Obce spisovatelů ČR. Zemřel ***28. 1. 2012 v Praze.“*** **(**Scheinostová, A. **Oláh, Vlado.** 2009. In iLiteratura. Online: http://www.iliteratura.cz/Clanek/24451/olah-vlado).

Kromě textů publikovaných v časopisech mu tedy vyšly básnické sbírky, které jsou vydány dvojjazyčně:

- Khamori luluďi (Slunečnice, 1996 a 2003),
- Le khameskere čhave (Děti slunce, 2003),
- Khamutno kamiben (Žár lásky, 2005),
- Amaro drom pal o Udut (Naše cesta za světlem, 2006).

V roce 2008 byly jeho básně zařazeny do knihy *Devla, devla!* Jsou to básně a povídky o Romech, jež jsou výsledkem literární výzvy *Obce spisovatelů ČR* na téma *Romové-Cikáni* u příležitosti 200 let od narození K. H. Máchy.

Vlado Oláh se ve svém díle vyznává z lásky k Bohu, ženě, dětem, romskému národu. Boha hledá v srdcích lidí i v přírodě a ve všech živých bytostech. Opěvuje hodnoty domova, rodiny, jak je zažil v dětství na Slovensku v romských osadách. Jeho básně svědčí také o jeho schopnosti zachytit nejniternější pocity smutku, který ho zasáhl po ztrátě milované ženy. **Upřímně** se vyznává ze svého života, ale zároveň nepřestává mít neutuchající zájem o aktuální životní situaci Romů v Česku, kterou hodnotí velmi kriticky. (L. Jandáková, E. Danišová, In ROMEA, 2010).

Jaroslav Balvín o osobnosti Vlado Oláha

V roce 1999 vyšla publikace Jaroslava Balvína s názvem *Romské osobnosti ve fotografii.* V této publikaci jednoho z autorů tohoto textu nemohla fotografie a text Vláda Oláha chybět. V té době jsem již byl blízkým přítelem doktora Vlado Oláha, pracoval jsem na Magistrátu hlavního města Prahy jako specialista pro národnostní menšiny a vlastně také organizoval finanční podporu vydávání jeho hlavních básnických sbírek. Proto si dovolím citovat celý text z této publikaci v nezměněné podobě. V té době bylo PhDr. Vlado Oláhovi padesát dva let:

Vlado Oláh se narodil ve slovenském Stropkově v rodině hudebníků, pastýřů a dělníků. Praděd byl velmi známým hudebníkem z rodu Oláhů (z babiččiny strany), dědeček byl po celý život pastýřem a hudebníkem – kontrabasistou.

Před válkou bydleli Oláhovi v osadě na konci města. Po válce se přestěhovali (v roce 1947) do obecní pastoušky ve Stropkově, blízko řeky Ondavy směrem k vesnici Šandal. Tam se narodil dnes

padesátiletý muž a předseda Matice romské, jejíž hlavní náplní je snaha o evangelizaci Romů. Svoji vysokoškolskou odbornost, získanou na Prešovské univerzitě v oboru výchovy a vzdělávání dospělých, uplatňuje v mnoha odborných článcích i v překladech částí bible. Vlado Oláh se stal členem Českého helsinského výboru, Romské sekce HCA (Helsinské občanské shromáždění), pracovní skupiny nadace Nová škola, členem komise Ekumenické rady církví a Mezinárodní organizace pro evangelizaci a výchovu Romů (C. C. I. T.). Je také členem Společnosti odborníků a přátel Muzea romské kultury a Hnutí spolupracujících škol R.

Kromě těchto aktivit je Vlado Oláh tvořivým básníkem. Lyričnost a okouzlenost životem můžeme sledovat již v jeho líčení dětství: „Vyrůstal jsem v krásném prostředí ondavské nížiny obklopené z obou stran překrásnými horami a lesy … Ondava byla čistá jako slza, když jsem měl hlad, chytil jsem rybu a opekl si ji. Děda mne naučil milovat přírodu a podle stínu hole zaražené do země poznat, kdy mám odvést kravičky z pastvy (hodinky jsem neměl). Podle letu ptáků jsem poznal, zda bude hezky, nebo zda bude pršet. Moje milovaná babička mne naopak učila poznávat bylinky, jimiž jsem mohl uhasit žízeň. Mé dětství bylo spjato s přírodou. Rád jsem chodil na houby, lesní třešně, oříšky a jahody, rád jsem nakukoval do ptačích hnízd. Vajíčka jsem nevybíral, jen jsem se díval, jak ptáčci rostou. Nikdy jsem je nebral do ruky, věděl jsem, že by matka ucítila lidskou vůni a ptáčátko by osiřelo. Svobodně jsem vyrůstal na řece Ondavě, kde jsem se naučil chytat ryby přímo do ruky. Noc patřila táborovým ohňům a zpěvu, hrával jsem dětské hry.“

K dosud nejlepším výsledkům práce Vláda Oláha patří jeho básnická sbírka Slunečnice. Ve svém romsko - českém vydání líčí svět své komunity s citlivým srdcem muže, který miluje svou rodinu, a také svůj romský národ. Básnická sbírka vrcholí výzvou k překonání nenávisti mezi národy, láskou a vírou upřímně věřícího křesťana. V lásce může romský národ objevit smysl svého bytí i svůj historický úkol. (Jaroslav Balvín. Romské osobnosti ve fotografii, 1999, Hnutí R).

Osobní vyjádření Jaroslava Balvína k osobnosti Vlado Oláha

V letech 1993 – 1996 jsem pracoval jako vedoucí *Ústavu pro studium romské kultury* na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Tam jsem spolupracoval s místními Romy v občanském sdružení *Kulturní svaz občanů romské a neromské národnosti*, které organizovalo také pěvecký a taneční soubor romských dětí. Jednou z významných akcí v té době se stal zájezd k památníkům romského holocaustu v Letech u Písku, v Hodoníně u Kunštátu a také do Muzea romské kultury v Brně. Hlavním průvodcem a organizátorem byl PhDr. Vlado Oláh. A v Brně, v Muzeu romské kultury došlo k nevídané události. V besedě pro romské děti a dospělé se setkaly nejvýznamnější romské osobnosti, romští národní

buditelé: spisovatelka Mgr. Elena Lacková, historik Mgr. Bartoloměj Daniel a básník PhDr. Vlado Oláh.

A jak šel čas, setkal jsem se s Vlado Oláhem v Hlavním městě Praze. Od 15. února 1997 jsem se stal specialistou pro národnostní menšiny na Magistrátu hlavního města Prahy. Snažil jsem se nejenom byrokraticky naplňovat komunikaci s národnostmi, včetně národnosti romské. A v rámci toho jsem neformálně jednal s jednotlivými osobnostmi národnostních menšin. A zde došlo i k utužení již dříve započaté spolupráce s PhDr. Vlado Oláhem. V rámci ní jsme navštívili rodný Stropkov na Slovensku, zúčastnil jsem se spolu s ním katolického setkání v Bardějově a v italských Benátkách, účastnil jsem se také jím organizovaných náboženských poutí a představil jsem na několika výstavách i fotografie Romů zejména z hlediska jejich aktivit v rámci křesťanského sdružení Matice romské.

Velmi významné byly konference o národnostních menšinách pořádané Magistrátem hl. m. Prahy a možnost osobností minorit realizovat granty na vydávání publikací. Tak získal PhDr. Vlado Oláh možnost vydat všechny své nejvýznamnější básnické sbírky s finanční podporou Magistrátu pod jeho organizací Matice romská a ve vydavatelství Radix. To v latině znamená kořeny. A je to myslím symbolické.

Básník PhDr. Vlado Oláh, otec mladého básníka Martina Oláha a jeho bratra Vlado Oláha, tanečního mistra, poskytl svým dětem kořeny k jejich růstu a také k uplatnění v romském etnoemancipačním, národním procesu rozvoje Romů. Odkaz a kořeny, které Vlado Oláh svým životem a dílem přinesl, patří zcela nepochybně do romského národního obrození a do procesu harmonizace vztahů mezi lidmi v naší společnosti.

Není jistě s podivem, že jsme se s Vlado Oláhem stali přáteli. Dokonce jsme se stali bratry. Vlado s mimořádným smyslem pro humor říkal: Jsme jako Vinnetoo a Old Shatterhand… Je zřejmě symbolické, že jsme se narodili i ve stejném roce 1947. (ProtožeVlado, a ani já krev nesnášel, nespojili jsme bratrství nožem, ale českým pivem).

Básník a velký člověk zemřel 28. ledna roku 2012. Byl jsem u jeho lůžka zřejmě jako poslední z jeho přátel. 3. února 2012 měl básník a můj bratr pohřeb. Byli jsme na něm i s malířem a pedagogem PaedDr. Tomášem Turzákem, Ph.D. z Pedagogické fakulty Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře. Ještě ten den jsme otevřeli v Domě národnostních menšin v Praze výstavu fotografií a obrazů, kterou jsme věnovali za přítomnosti syna Vlada Oláha mimořádnému člověku, velké osobnosti romského národního obrození, básníku a spisovateli PhDr. Vlado Oláhovi… (Výstava k poctě romskému básníku PhDr. Vlado Oláhovi, Dům národních menšin, Praha, 3. 2. – 29.2. 2012. Online: http://jaroslavbalvin.eu/vystava-k-pocte-romskemu-basniku-phdr-vlado-olahovi-dum-narodnich-mensin-praha-3-2-29-2-2012/).

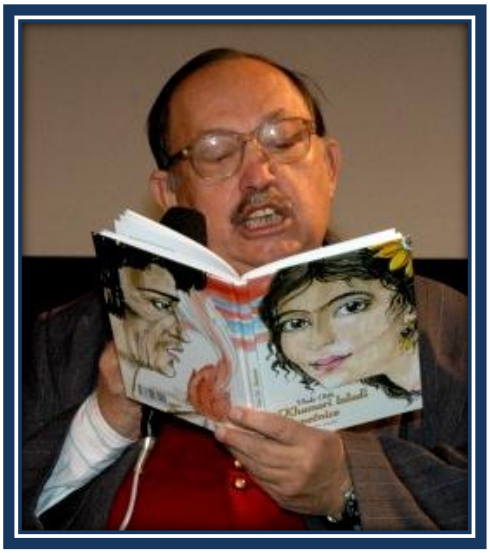

Vládo Oláh s jeho první básnickou sbírkou Slunečnice.
Foto: Jana Šustová

Prameny

- Balvín, J. **Romské osobnosti ve fotografii.** 1999. Hnutí R. / Představujeme romské osobnosti. 2007. Online: http://www.romanohangos.cekit.cz/clanek.php?id_clanek=791.
- Bednářová, J.: Romská mentalita je jiná. Rozhovor s dr. Vladimírem Oláhem o vzdělávacím projektu Matice romské zaměřeném na integraci Romů. Mladý svět 1994,č. 4, s. 16.
- Bůh mluví ke svým dětem. / O del vakerel ke peskere chave. Do romštiny preložili Vlado Oláh a Gejza Demeter. Vydala Česká biblická společnost 1992 pro Matici romskou.
- Radiožurnál. Dostupné nainternetu. https://radiozurnal.rozhlas.cz/syn-vlada-olaha-otec-v-nas-romstvi-pestoval-od-narozeni-8105594.
- **Jaroslav Balvín věnoval svou výstavu zesnulému spisovateli Vladu Oláhovi.** 2012. Online: http://romove.radio.cz/cz/clanek/24735#2.
- Kol. autorů: Kali ruži/ **Černá růže**, Praha 1990.
- OLÁH, V.: Khamori luluďi/ **Slunečnice**, Sdružení Matice romská, Radix, Praha 1996 a 2003 (2. vyd.).
- OLÁH, V.: Le khameskere čhave/ **Děti slunce**, Sdružení Matice romská, Praha, 2003.
- OLÁH, V.: Khamutno kamiben/ **Žár lásky**, Matice romská a Sdružení Dženo, Praha, 2005.
- OLÁH, V.: Amaro drom pal o Udut/ **Naše cesta za Světlem**, Daj Romani, Praha, 2006.
- Pal oda, so kerenas le devleskere bičhade – **Skutky apoštolů**, přeložil Vlado Oláh. G plus G : Česká biblická společnost, Matice romská, 2000.
- Kol. autorů: Devla, Devla! **Básně a povídky o Romech,** Dauphin, Praha 2008.

- HNILICOVÁ, Jana (režie), Tomáš Hruška (scénář). **Vlado Oláh - moje cesta**. Online video na www.romea.cz ze dne 9. 4. 2008. Dostupné na internetu: https://www.youtube.com/watch?v=xtS5-cLel4s.
- JANDÁKOVÁ, L., E. DANIŠOVÁ. **Medailon Vlado Oláh**. In ROMEA, 2010. Online: http://www.romea.cz/cz/zpravy/medailon-vlado-olah.
- Evangelijum le Janustar / Evangelium podle Jana. Do romštiny preložili I. Kultová a V. Oláh. Česká biblická společnost, 1997.
- OLÁH, V. Khamori luluďi/Slunečnice. Romská poezie. Preložili I. Kultová a J. Červenka. Praha 1996.
- OLÁH, V: Kdo jsme? Odkud jsme? Romano kurko 1997, s. 7-9.
- SCHEINOSTOVÁ, A. **Oláh, Vlado.** 2009. In iLiteratura. Online: http://www.iliteratura.cz/Clanek/24451/olah-vlado.
- **Syn Vlada Oláha:** ***Otec v nás romství pěstoval od narození.*** 2019. O Roma vakeren. Online:
- MATOUŠKOVÁ, V., M. KAŠTÁNKOVÁ. PhDr. Vladimír Oláh – básník. Online: http://romove.radio.cz/cz/clanek/19351.
- ŠČUKA, E. Cikánský baron jsem já. Praha, 2019.
- Výňatek z rozhovoru (únor 1992) M. Preussové s dr. Vladimírem Oláhem, básníkem, prekladatelem, zakladatelem Matice romské.
- **Výstava Jaroslava Balvína k poctě romskému básniku PhDr. Vladu Oláhovi.** 2012. Online: http://jaroslavbalvin.eu/vystava-k-pocte-romskemu-basniku-phdr-vlado-olahovi-dum-narodnich-mensin-praha-3-2-29-2-2012/.

Autoři

Doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.
Ústav pedagogických věd, Fakulta humanitních studií, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Česká republika.
Email: balvin@utb.cz.

Mgr. Monika Farkašová
Absolventka Ústavu romologických štúdií, Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.
Odborný pracovník Muzea romského národního obrození, Praha, Česká republika.
Email: 1monikafarkasova@gmail.com

PŘÍLOHA ČÍSLO 4

Osobnosti národnostních menšin v multikulturní výchově

Jaroslav Balvín

Jedna z významných romských osobností, zakladatelka prvního romského divadla v Československu Romathan a ředitelka střední školy pro romské studentky, Anna Koptová, Slovensko, Košice, 2008, při rozhovoru s profesorem Hristo Kychukovem a docentem Jaroslavem Balvínem

Abstrakt: Příspěvek se zabývá významem osobností národnostních menšin v multikulturní výchově. Seznamuje s výraznými osobnostmi romské komunity v různých oblastech společenského života.
Klíčová slova: osobnost, národnostní menšiny, romská komunita, multikulturní výchova
Abstract: The paper deals with the importance of the great people of national minorities in the multicultural education. It introduces celebrities of Bohemians' society in different parts of a social life.
Key words: individuality, national minority, Bohemian's society, multicultural education

Z hlediska výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám hrají ve společnosti velkou roli osobnosti. Jejich prezentace ve školní výuce jako jedna z metod školní práce může sehrát pozitivní roli jak při budování hodnotového světa žáka, kdy osobnost působí jako vzor hodný životního následování, tak při vytváření klimatu vzájemného pochopení mezi rozdílnými komunitami v případě, kdy učitel a vychovatel akcentují zejména snahu významných osobností nejen po emancipaci jejich národa, ale také po dorozumění a komunikaci s národy jinými. [52]

Romská národnostní menšina a její osobnosti

Také při rozvoji emancipace romské komunity, při cestě za integrací romské menšiny do společnosti hrají velkou roli romské osobnosti. Každá škola, každá obec, která prozíravě přistupuje ke komunikaci s romskou komunitou, by se měla chlubit nejenom svými českými významnými osobnostmi, ale i osobnostmi romskými, v dalším vývoji multikulturní společnosti i osobnostmi jiných národů a národností. A nejenom chlubit, ale i kreativně využívat jejich schopností napomoci učitelům při ovlivňování školního klimatu.

Pouze první, nediferencovaný pohled na romskou komunitu nestačí. Ulpí na nerozlišené skupině, v níž na první obecný pohled převažují mnohdy negativní jevy. Oko nezasvěceného pozorovatele může ulpět pouze na povrchu věcí, na romské komunitě jako skupině, která má své požadavky, avšak uplatňuje je pouze jako spotřebitel, nikoliv jako tvůrce, který by byl prospěšný širšímu okolí a lidem obecně. Bližší a strukturovanější pohled však dokáže

[52] V tomto směru bude mít zřejmě význam nově založený časopis Slovo - bulletin pro cizince a o cizincích, který začal také uveřejňovat profily cizinců, kteří přicházejí do ČR a realizují se zde v určitém oboru. Najdete zde např. rozhovor s židovskou zpěvačkou ukrajinského původu (Jelínková, P.: Rozhovor s Katerynou Kolcovou-Tlustou. Slovo 2003, roč. 1, č. 1, s. 23-24) nebo profily Čechů, kteří se zabývají integrací cizinců, např. rozhovor s vedoucí Poradny pro uprchlíky (Oljaša Goranka: Základem tolerance je snaha naslouchat, pochopit druhé lidi. Portrét Dany Němcové. Slovo 2003, roč. 1, č. 1, s. 7-8).

rozlišovat a nachází v původně nediferencované etnické skupině jednotlivé lidi, kteří mají svou tvář, své životní cíle, které často spojují nejenom s rozvíjením své vlastní komunity, ale i s celou společností, se zájmem o rozvíjení demokratických a rovných principů interetnické komunikace.

Takoví lidé nejsou jen spotřebiteli, ale svou činností v různých profesích přispívají k rozvoji hodnot celé naší společnosti. Tímto přístupem se stávají skutečnými osobnostmi, se kterými může škola a město v zájmu výchovy a vzdělávání svých dětí nejenom komunikovat, ale také je pověřovat určitými úkoly celoměstského a celospolečenského významu. Prozíravá vládní politika ve vztahu k romské národnostní menšině využila této skutečnosti, a proto vytvořila podmínky pro zavedení míst romských asistentů a poradců na okresních a městských úřadech, romských pedagogických asistentů v českých školách atd. Takovým způsobem byla obec postavena před praktický úkol více diferencovat při pohledu na romskou komunitu, rozlišovat a koneckonců začít komunikovat se skutečnými romskými osobnostmi, které mají přirozenou autoritu jak mezi svými, tak i ve vztahu k obci, ke škole, k širší veřejnosti.

Také hlavní město Praha respektuje usnesení vlády z 29. 10. 1997, které rozhodlo o zavádění těchto potřebných míst pro romské osobnosti v zájmu optimální komunikace města s romskou menšinou. V roce 2000 bylo hlavním městem Prahou zřízeno místo romského koordinátora, který spolupracuje s romskými poradci v jednotlivých městských částech. Tito lidé, vyzbrojení četnými životními zkušenostmi z mnohdy ne zrovna příznivé komunikace mezi romskou minoritou a majoritou, naplňují společenský zájem – optimalizovat vztahy mezi občany v rámci obce a vyjadřují bytostné zájmy romských občanů v jednotlivých městských částech, zájmy romských dětí v pražských školách, volnočasových zařízeních apod.

Specifické charakteristiky romských osobností

Na základě pozorování práce skutečně známých romských osobností je možno charakterizovat jako specialisty v určitém oboru, v němž se podílejí svojí činností zejména na vytváření vědomí romství, romské identity, na vytváření optimálních podmínek pro komunikaci a spolupráci mezi Romy, Čechy a dalšími národy a národnostmi. Specifickými charakteristikami takových osobností jsou:

- dlouhodobost zájmu o romskou komunitu;
- profesionální zájem o multikulturní výchovu se zaměřením na romské děti a mládež ale i na dospělou generaci;
- chápání problémů romské komunity v nejširších souvislostech;

- schopnost tvořivého přístupu k řešení otázek souvisejících se vztahem Romů a jiných národů;
- profesionální étos, spočívající v ochotě poskytnout své schopnosti, dovednosti a vědomosti do služeb povznesení romské komunity;
- občanský étos, spočívající v ochotě rozšířit svůj profesionální obzor o občanský rozměr, o práci v romských, českých i multikulturních občanských sdruženích;
- schopnost dlouhodobé komunikace s romskou komunitou v místě bydliště nebo v blízkém okruhu svého působení;
- schopnost navázat dlouhodobou komunikaci s představiteli romské komunity v širším měřítku (což nutně nevyžaduje každodenní bezprostřední kontakt s představiteli romské komunity, ale sledování jejich práce, využívání jejich činnosti pro lektorskou práci apod.);
- schopnost permanentně získávat informace o romské komunitě i o vztazích mezi romskou minoritou a majoritou;
- zastávání korektního vztahu k romské i většinové komunitě, který bychom mohli vyjádřit romským příslovím: **„Dáš úctu, dostane se ti úcty.“**

Osobností je v tomto smyslu každý člověk, který je postaven před úkol vyjadřovat svůj názor o problematice romské komunity, o vztazích mezi Romy a jinými národy a národnostmi, o hledání cest k jejich optimálnímu řešení. Je to člověk, který získává informace a dále je předává širšímu romskému i neromskému publiku. Je to odborník v určitém oboru, který působí prakticky i teoreticky (na základě spojení svého oboru s informacemi o romské komunitě) na děti a mládež, na své kolegy, na dospělé Romy i Čechy a další národnosti s cílem:
- prohloubit informace o romské komunitě;
- přispět k optimálnímu řešení vztahů mezi romskou a neromskou částí společnosti;
- přispět k vytváření multikulturní občanské společnosti;
- přispět využitím efektivních metod ke zlepšování sociální situace Romů.

Romské osobnosti podle oblastí působení a profese

Pokud hovoříme o osobnostech a jejich působnosti, o jejich vlastnostech a charakteristikách, nelze je odvozovat z oblasti mimo realitu práce samotných osobností. Pokusím se uvést některé nejznámější osobnosti, jejichž činnost je spojená s Prahou, rozčlenit jejich působení podle oblastí a profese.

Působení romských osobností můžeme rozdělit do několika sfér a oblastí:

Politika

Ve sféře politické se stali nejznámějšími Romy v Praze i v České republice **Ladislav Body**, bývalý poslanec PČR a v současnosti pracovník MPSV ČR, **Ladislav Goral**, pracovník Rady pro národnosti Úřadu vlády ČR, **Ing. Miroslav Holomek**, bývalý poslanec PČR a předseda romské sekce HCI, **Mgr. Monika Horáková**, bývalá poslankyně PČR, **JUDr. Emil Ščuka**, předseda Romské občanské iniciativy a od roku 2000 prezident Mezinárodní romské unie, **Marta Tulejová**, spoluzakladatelka Romské sociálně právní střední školy v Kolíně, **Ivan Veselý**, místopředseda ROI a předseda občanského sdružení Dženo.

Státní správa (romští poradci a asistenti)

Pro lektorskou práci v regionech a obcích mají velký význam noví romští poradci na okresních a místních úřadech. Jsou to lidé, kteří bezprostředně znají místní situaci mezi romskou komunitou a svým vystupováním dokážou komunikovat s místní samosprávou. Jejich zkušenosti mohou být využity školami a dalšími institucemi nejenom k rozšiřování informací o romské komunitě, ale i k praktickým pozitivním krokům při řešení aktuálních problémů.

V Praze se staly jako poradkyně v oblasti samosprávy nejvýraznějšími osobnostmi **Božena Filová**, která se po šestiletém působení v městské části Praha 13 stala v roce 2000 romskou koordinátorkou hl. m. Prahy. **Božena Virágová** působí po dlouholeté činnosti v městské části Praha 5 v romské zaměstnavatelské agentuře, **Margita Lakatošová** dlohodobě působí v sociálním odboru v Praze 3. Práce prvních dvou poradkyň vychází z dlouhodobé zkušenosti sociálních pracovnic. Margita Lakatošová je příkladem potřeby celoživotního studia, které by romští poradci měli vedle své praxe absolvovat. Jako absolventka střední sociální školy studuje dále na vysoké škole, a rozšiřuje si tak svoji kvalifikaci.

Významné je na jejím přístupu ke studiu, že patří ke skupině olašských Romů, o nichž je známo, že vzdělání nepřisuzují velký význam. Ale vše se mění. I olašští Romové přiznávají vzdělání v současnosti větší váhu a také svoje zvyky a snahu po lepším životě prezentují více oproti dříve převládající uzavřenosti a nadřazenosti kultury (viz kniha Amaro trájo – Náš život). [53]

[53] **Romství:** Hübschmannová, M.: Několik poznámek k hodnotám Romů in Romové v České republice (1945-1998) (Socioklub, Praha, 1999).

Rodina: Vzpomínky Romů na své dětství a výchovu v rodině in Romano džaniben 3/1995, s. 41-44. Celé číslo 1-2/1996 Romano džaniben je věnováno romské rodině: str. 3 - Výpovědi o rodině slovenských, maďarských a olašských Romů. str. 13 – Hana Preinhaelterová: Tradiční velkorodina v hinduistické Indii. str. 19 – Milena Hübschmannová: Co napovídá o romské rodině tradiční seznamovací ceremoniál. str. 25 – Postavení a role některých členů tradiční romské rodiny. str. 29 – Edita Žlnayová a kol.: Postavenie a úloha ženy-matky a muža-

V regionech a obcích působí převážně Romové, kteří se stali spolupracovníky státní správy na okresních úřadech a samosprávách (sociální asistenti a okresní romští poradci) nebo ve školách (romští pedagogičtí asistenti). Mnohdy jde vlastně o dvojjedinou, či spíše v některých případech trojjedinou roli. Tito lidé působí na svém postu jako političtí reprezentanti své komunity a zároveň jako specialisté - sociální pracovníci, kurátoři, asistenti ve školách. Kromě toho mnozí z nich působí i v neziskových organizacích.

Neziskové organizace

Většina osobností, které usilují o reálné prosazování svých společensky prospěšných cílů, pracuje v nadacích a občanských sdruženích. Je to spíše logickým důsledkem přetvoření totalitního systému řízení společenských vztahů ve společnost občanskou, v níž má každý občan možnost projevit svou identitu a zájmy svého národa či národnosti a transformovat je do konkrétních výsledků. Romská občanská sdružení jsou praktickým prostředkem k prosazování společensky prospěšných zájmů. **JUDr. Emil Ščuka** by bez **Nadace dr. Rajka Djuriče** zřejmě neprosadil program středních škol pro romské studenty sociálněprávního zaměření, **Ivan Veselý** bez **Sdružení Dženo** by těžko organizoval odbornou přípravu romských žurnalistů. Také **PhDr. Vládo Oláh** velmi dobře ví, že bez občanského sdružení **Matice romská** není možno provádět evangelizační snahy mezi Romy. Velkou činnost má za sebou také obecně prospěšná společnost **R-Mosty**, vedená jejím prezidentem **Ladislavem Goralem.** Významnou se stala také činnost **Mgr. Ivety Pape (**rozené **Godlové),**
absolventky Prešovské univerzity a dnes zástupkyně obecně prospěšné společnosti **Nová škola.**

---

otca v rómskej rodine. str. 42 – Malvína Lolová: Siroty ačhiľam. str. 43 – Veronika Kamenická: Obraz matky v romské písni. str. 52 – Hana Šebková a kol.: Úloha nejstaršího syna v tradiční romské rodině. str. 58 – Matěj Šarkoezi: Miri famiľija III. – Sar me phiravas te bašavel. Moje rodina III. – Jak jsem chodil hrát. str. 66 – Anna Žigová a kol.: Nejstarší sestra a její postavení v tradiční romské rodině. str. 72 – Helena Šamková: Somas jekhphureder phen. Byla jsem nejstarší sestra. str. 83 – Svetislav Kostic: Původ romských příbuzenských termínů. str. 87 – Lada Viková: Romská rodina z pohledu dětí ve věku 9-10 let.

Zvyky: Demeter, G.: Kirvo. Kmotr in Romano džaniben 2/1994, str. 37. Karačoňa – Vánoce. (Autentické výpovědi 11 Romů) in Romano džaniben 4/1995, str. 10.

Lakatošová, M.: Některé zvyklosti olašských Romů. Časopis romistických studií Romano džaniben 3/1994, str. 2.

Stojka, P., Pivoň, R.: Amáro Trajo. Náš život. (Zvyky a fungování komunity olašských Romů). SD studio, Bratislava, 2003.

Šebková, H.: Střípky romské tradice v osadě v Hermanovcích in Časopis romistických studií Romano džaniben 3- 4/2001, str. 42.

Viková, L.: Romské vánoce in Romano džaniben 4/1995, str. 49.

(https://is.muni.cz/el/1421/podzim2005/VIKBB16/um/6_1_.10.Romska_rodina_zvyky-J.Kramov.pdf).

Oblast umělecká

V oblasti umělecké si během posledních let získaly kredit zejména tyto osobnosti, které žijí či působí v Praze nebo s ní jsou spojeny: **Emil Cina**, básník, **Rudolf Dzurko**, malíř, **Tera Fabiánová**, spisovatelka, **Jožka Fečo**, primas a hudební skladatel, **Vojtěch Fabián**, zpěvák, **Mgr. Antonín Gondolán**, zpěvák a hudebník, **Ladislav Goral**, zpěvák a představitel filmových rolí, **Jiří Korman**, houslista a skladatel, **Pavel Kroka**, malíř, **Mgr. Elena Lacková**, nejznámější romská spisovatelka, první žena, která v romské komunitě vystudovala Univerzitu Karlovu v Praze a také vydala svá četná díla, **Vojtěch Lavička**, vynikající houslista a znalec romské hudby, **Eduard Oláh**, sochař, autor romského památníku v Hodoníně u Kunštátu, **PhDr. Vládo Oláh**, básník a filozof, šiřitel evangelia mezi Romy, **Margita Reiznerová**, spisovatelka, první předsedkyně literárního svazu romských spisovatelů, **Jan Rusenko**, propagátor špičkového romského folklóru, dříve vedoucí souboru **Perumos**.

Oblast odborná

V odborné oblasti se stali nejznámějšími **Mgr. Jarmila Balážová**, žurnalistka, **Mgr. Bartoloměj Daniel**, historik, absolvent FFUK v Praze, **mjr. Stanislav Daniel**, poradce ministra vnitra ČR, **Hilda Pášová**, učitelka, lektorka a velká propagátorka romství, **Anna Poláková,** rozhlasová redaktorka romského vysílání Českého rozhlasu, nástupkyně Mgr. Jarmily Balážové, **Josef Suchánek**, pracovník civilně právního sektoru Ministerstva vnitra ČR, **Mgr. Albína Tancošová**, bývalá koordinátorka romského vzdělávání MŠMT ČR, dnes učitelka Speciální školy v Kladně, odbornice v oboru speciální pedagogika. Odborná a umělecká sféra patří k citlivým teritoriím, protože v nich jsou tyto osobnosti vystaveny hodnotícímu pohledu romské i české veřejnosti nejvíce. Zároveň záleží na skutečné odborné kvalitě osobnosti, protože tyto romské osobnosti v současné době nejenom prosazují zájmy romské komunity, ale mnohdy plní i úkoly vlády České republiky a ministerstev, které jim jsou uloženy v souvislosti s vládním usnesením č. 686 z 29. října 1997.

Význam osobností pro výchovu

Můžeme říci, že odbornost i politickou a občanskou angažovanost romských osobností v Praze, stejně jako v ostatních městech, je nezbytné využít pro společenskou práci, protože tito lidé znají nejlépe složité podmínky v romské komunitě v místě a mohou být hodnotným zdrojem informací pro rozhodování státní správy, samosprávy, kultury i školství v konkrétním společenském prostředí, v obcích a okresech. Stejně tak je nezbytné využít jejich zkušeností i

v oblasti výchovy a vzdělávání ve školách. A to nejenom pro výuku romských žáků, ale i pro výchovu a vzdělávání žáků českých, kteří potřebují často velmi naléhavě prohlédnout onu slupku negativ, které se kolem romské komunity shromažďují a potřebují rozpoznat, že mezi Romy žijí lidé, kteří jsou osobnostmi srovnatelnými ve svých podmínkách i s osobnostmi, o kterých se točí či píše takový pořad, jakým je Feničův GEN. Čas od času se z takového pořadu dozvíme, že zde v Česku působí i romské významné osobnosti. Zatím jsou však tyto informace více méně skromné.

Je věcí také školy, aby na základě lepšího využití informací o romských osobnostech přispěla ke změně této situace. A také je to důležité i pro práci učitele, že jeho působení na romské žáky má smysl. Neboť se podílí na „tvorbě" romských osobností, které v budoucnu budou měnit i situaci ve společnosti ve smyslu harmonizace vztahů mezi lidmi.

Hodnotový obraz osobnosti národností menšiny jako metoda výchovné práce

Využívání práce s osobnostmi národnostních menšin vyžaduje od učitele především **velký vhled do historie a kultury národností.** Ten je možno v současnosti získat nejenom **studiem,** ale také **konkrétním kontaktem** především **se samotnými dětmi jiných národností i s jejich rodiči.** I když zde hrají roli *závažné* jazykové, kulturní i věkové bariéry, vynalézaví učitelé používají metod, které jsou účinné a optimálně řeší „za pochodu" hledání výchovných metod a vzdělávacího obsahu při seznamování se s lidmi a osobnostmi jiných národností. Znám např. školu, kde pořádají pravidelně měsíce různých národů a národností. Sám jsem používal při své práci ve Studijním středisku pro jazykovou a odbornou přípravu Univerzity Karlovy v Zahrádkách u České Lípy metody dnů jednotlivých zemí, ze kterých pocházeli zahraniční studenti, kteří seznamovali ostatní se svou zemí i s osobnostmi, které v jejich zemích patřily k nejvýznamnějším.

Je zřejmé, že při poznávání možností práce s osobnostmi národnostních menšin nevystačíme pouze s obecnými teoriemi o jejich významu. Je potřebné zaměřit se na osobnosti samotné, na jejich konkrétní podobu. Dobrý učitel si podle místa svého působení najde svůj okruh možností, své zdroje informací.[54] Nejcennější je však osobní kontakt, který mohou zprostředkovat sami žáci. Jistě by to pro všechny bylo obohacením a dalším krokem k

[54] Pro doplnění: Hlavní město Praha organizovalo v rámci třetího setkání národnostních menšin výstavu výtvarníků národnostních menšin, do které se zapojili profesionální malíři, v současnosti žijící v Praze, původem z Ruska, Ukrajiny, Řecka, Slovenska, Německa, Maďarska, Polska, Bulharska. (Srov. Prolínání. Výstava výtvarníků národnostních menšin. Vydala Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin. Praha 2003).

vzájemnému pochopení a přiblížení. Vždyť o to nám jde, aby si děti již od školních let zvykaly na odlišnosti, ale nacházely také to, co je nám všem společné.

Zdroj: B a l v ín , J. Osobnosti národnostních menšin v multikulturní výchově. *Pedagogická orientace* 2004, č. 3, s. 62-67. ISSN 1211-4669.
Adresa autora: PhDr. Jaroslav Balvín, CSc., Magistrát hl. m. Prahy, Mariánské nám. 1, 110 00 Praha 1, jaroslav.balvin@cityofprague.cz (V té době).

Jedna z významných romských osobností, zakladatelka prvního romského divadla v Československu Romathan a ředitelka střední školy pro romské studentky, Anna Koptová, Slovensko, Košice, 2008, při rozhovoru s profesorem Hristo Kychukovem a docentem Jaroslavem Balvínem

PŘÍLOHA ČÍSLO 5

Personální bibliografie

Z DÍLA JAROSLAVA BALVÍNA

Jaroslav Balvín u Strážského jezera při fotografické akci. Foto Monika Farkašová, 2016

Knihy

Cesta přátelství. Ústí nad Labem: Dům československo-sovětského přátelství, 1990. 74 s.

Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka. Vyd. 1. Praha : Radix, 2008. 256 s.

Koncepce politiky hl. m. Prahy ve vztahu k národnostním menšinám. Praha a národnosti. [Zpracoval Jaroslav Balvín]. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2003. 44, 50 s.

Metody výuky romských žáků. Vyd. 1. Praha: Radix, 2007. 200 s.

Multikulturalita a edukace romského žáka. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009. 230 s.

Pedagogika, andragogika a multikulturalita. Vyd. 1. Praha: Hnutí R v nakl. Radix, 2012. 232 s., [xxiv] s. obr. příl.

Photographs = Fotografie. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2003. 48 s.

Romské osobnosti ve fotografii. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Hnutí R, c1999. 42 s.

Sociální pedagogika a její dvě české osobnosti: Miroslav Dědič a Přemysl Pitter. Vydání první. Praha: Radix, spol. s r.o., 2015. 112 stran, 24 stran obrazových příloh.

Teorie výchovy a vzdělávání pro oblast sociální pedagogiky a andragogiky. Praha: Hnutí R, 2013. 151 s.

Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém. Vyd. 1. Praha: Radix: Hnutí R, 2004. 206 s.

Spoluautorství v kolektivních publikacích, redakce, překlady, předmluvy, doslovy, fotografie aj.

BALVÍN, Jaroslav – KUSIN, Vasko: Filozofické aspekty sociálnej práce a edukácie v rómskych komunitách. Vysokoškolský učebný text pre predmety sociálnej filozofie, etiky sociálnej práce, sociálno-filozofických koncepcií človeka, všeobecnej pedagogiky a základov filozofie a sociológie. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2009. 191 s.

Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. 3. setkání Hnutí R v ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1996. 67 s.

DĚDIČ, Miroslav: Květušínská poema. [Doslov Jaroslav Balvín]. 2., upr. vyd. Praha: Občanské sdružení RomPraha, 2006. 237 s., [32] s. obr. příl. 2

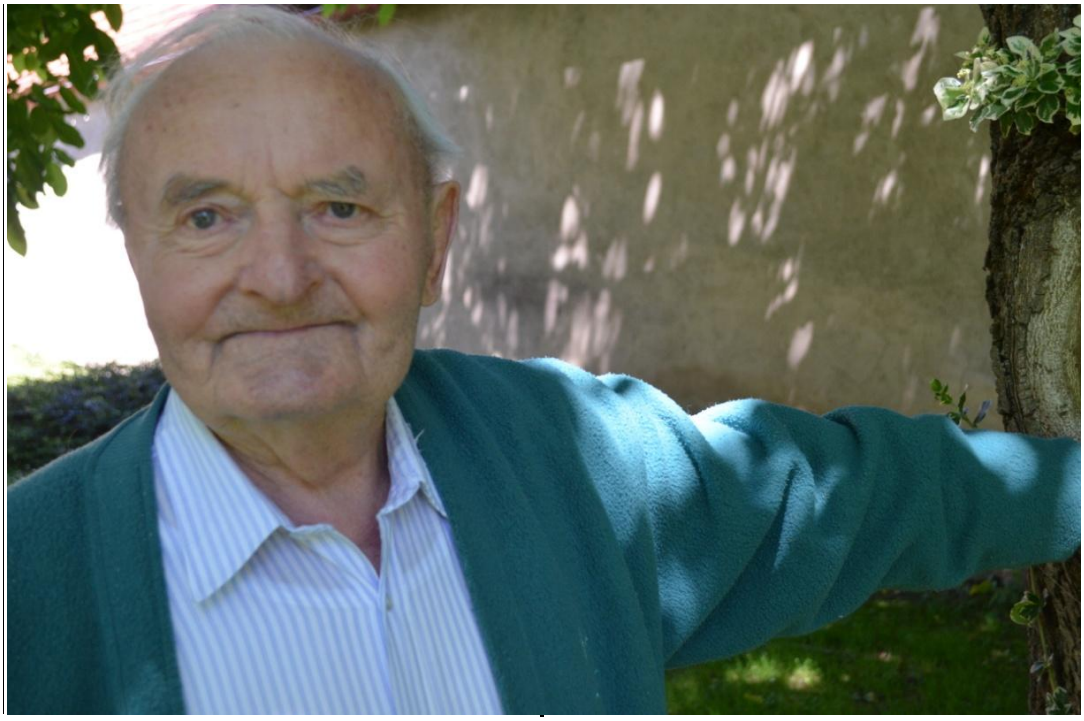

PhDr. Miroslav Dědič. Foto Miroslav Balvín

DĚDIČ, Miroslav: Než roztály ledy. [Foto Jaroslav Balvín. Ilustrace Lenka Pospíšilová. Překlad Rosemarie Knapová, Gisela Javůrková]. Praha: Kulturní sdružení občanů německé národnosti ČR, 2002. 95, 105 s.

Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R, 10.-11. listopadu 2005, Praha. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006. 2 sv. (469 s., s. 470–696). – Praha a národnosti.

InteRRa 6. Interkulturalita a národnostné menšiny v sociálnych, filozofických, pedagogických, kultúrnych, historických a prírodovedných súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 22.-23. októbra v Nitre. Autori: Jaroslav Balvín ... [et. al.]. Spišská Nová Ves: Hnutie R – Spiš, 2008. 474 s.

Kapitoly z minulosti česko-bulharských kulturních vztahů. Antologie komentovaných textů. První část, Od nejstarších dob do osvobození Bulharska z osmanské nadvlády roku 1878. Uspořádala Marija Manolova-Motejlova, Eli Mandažieva a kolektiv ve spolupráci s Danou Hronkovou. [Doslov Jaroslav Balvín.] Praha: Avangard Prima, 2005. 78 s.

Khamoro 2004. Výstava fotografií ze Světového romského festivalu Khamoro 2000–2003. [Komorní galerie Domu fotografie Josefa Sudka, 25. 5. – 6. 6. 2004. Jaroslav Balvín... et al.]. [Praha] : Slovo 21 ve spolupráci s Hl. městem Praha, [2004]. [12] s.

KONEČNÁ, Magdalena: Magdo, nakresli mě. Magdalena Konečná Romům. [Foto Jaroslav Balvín]. Vyd. 1. Praha: Občanské sdružení Velká Ohrada, 1999. 95 s.

LACKOVÁ, Elena: Holocaust Romů v povídkách Eleny Lackové. [Ze slovenštiny přeložil, úvodní a závěrečný text napsal a fotografie pořídil] Jaroslav Balvín. Vyd. 1. Prah: Fortuna, 2001. 126 s.

LACKOVÁ, Elena: Romské pohádky. Romane paramisa. [Překlad ze slovenského originálu do romštiny Marián Balog, ze slovenského originálu do češtiny převyprávěl Jaroslav Balvín. Ilustrace Jozef Červeňák]. 1. vyd. Praha: Radix, 1999. 134 s.

Legendy, balady a romance národů. [Jarmila Hannah Čermáková a kol. Foto Jaroslav Balvín. Doslov Martina Musilová]. Vyd. 1. Praha: Občanské sdružení Velká Ohrada, 2002. 117 s.

Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 4. setkání národnostních menšin a 23. setkání Hnutí R. 11.-12. listopadu 2004. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2005. 302 s. – Praha a národnosti.

Multidimenziálny rozmer edukácie a sociálnej práce v rómskych komunitách. Vedecké štúdie vydané v rámci projektu APVV-20-049105 Akademická a praktická inteligencia slovenskej

populácie rómskych detí. Editori Jaroslav Balvín, Mária Záhumenská. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa Nitra, 2009. 398 s.
Národnostní menšiny ve fotografii a dokumentech. 3. ročník projektu výstav Národnostní menšiny v umění a dokumentech. Editor Jaroslav Balvín. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin na území hl. m. Prahy, 2002. 24 s.
Obrazy Rómov. V rokoch 1958 až 2008 vo fotografiách Evy Davidovej a Jaroslava Balvína. [Autori: Eva Davidová, Jaroslav Balvín]. Spišská Nová Ves: Hnutie R – Spiš, 2008. 28 s. 3.
Ohlédnutí za projektem Romské etnikum v kultuře. [Ed. Jaroslav Balvín, Věra Krumphanzlová]. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. [34] s.
Politika Prahy a dalších měst ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 2. setkání národnostních menšin. 21. setkání Hnutí R. 3.-4. prosince 2002. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. 1. vyd. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2003. 271 s. – Praha a národnosti.
Praha a národnosti. Sborník referátů a diskusních příspěvků ze semináře o národnostních menšinách na území hl. m. Prahy. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha: Magistrát hl. m. Prahy, 1998. 147 s.
Praha a osobnosti národnostních menšin. [Jaroslav Balvín ... et al.]. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin na území hl. m. Prahy, 2000. 234 s.
Prolínání. Výstava výtvarníků národnostních menšin v Praze. 13. 11. – 30. 11. 2003, Praha, Galerie Portheimka. [Autorka katalogu Věra Krumphanzlová. Ed. J. Balvín, V. Krumphanzlová]. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2003. [46] s.
Prolínání 2. výstava výtvarníků národnostních menšin v Praze, [druhý ročník]. Praha, Galerie Portheimka, 11. 11. – 30. 11. 2004. [Editoři Jaroslav Balvín, Věra Krumphanzlová]. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. [48] s.
Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků. Cesty k překonávání bariér ve vzdělávání. [Sborník ze] 4. setkání Hnutí R v Praze 1.-2. prosince 1995. Sestavil Jaroslav Balvín. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996. 135 s., [2] l. barev. portrétů.
Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.-3. června 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2000. 198 s.
Romové a dětské domovy. Sborník z 8. setkání Hnutí R v Děčíně a ve Františkově nad Ploučnicí ve dnech 11.-13. dubna 1997. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1997. 135 s.
Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.-8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999. 199 s.
Romové a historie. Sborník z 6. setkání Hnutí R ve Zvláštní škole v Rakovníku 4.-5. října 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1996. 160 s.

Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.-28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999. 143 s.
Romové a majorita. (K výchově zdravých vztahů mezi lidmi). Sborník ze 7. setkání Hnutí R ve Speciálních školách pro mentálně postižené v Kladně 13.-14. prosince 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1997. 139 s.
Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích, 7.-9. prosince 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. 175 s.
Romové a obecná škola. (Přípravné ročníky a projekt „Začít spolu“). 5. setkání Hnutí R v ZŠ Karviná 9.-10. května 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1996. 121 s.
Romové a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 24.-25. března 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2000. 147 s. 4.
Romové a sociální pedagogika. 18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči, 7.-9. června 2001. Jaroslav Balvín, Július Tancoš a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2001. 196 s.
Romové a univerzity. 14. setkání Hnutí R na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích 3.-4. prosince 1999. Jaroslav Balvín, Gabriel Švejda a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 2000. 167 s.
Romové a volný čas. Sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně 17.-18. října 1997. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1997. 155 s.
Romové a zvláštní školy. Sborník z 10. setkání Hnutí R v Ostravě. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1997. 189 s.
Rómska rodina a škola v sociokultúrnom priestore. Zborník vedeckých štúdií z vedeckého seminára. Zostavovatelia Jaroslav Balvín, Miroslav Lyko, Mária Záhumenská. V Nitre: Univerzita Konštantína Filozofa, Ústav romologických studií, 2008.
Společně. (Spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství). Setkání romské i neromské mládeže s pedagogy a přáteli v Brně 12.-14. dubna 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem; Brno: Hnutí R, 1997. 143, [4] s.
Víme o sobě? Vydáno u příležitosti konání konference Psychosociální pomoc v situacích mimořádných událostí, Praha 23.-24. září 2004. [Sborník sestavili a zredigovali Jaroslav Balvín a Vítězslav Vurst]. Praha : Magistrát hlavního města Prahy, 2004. 57, 28 s., [8] s. barev. obr. příl.
Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 3. setkání národnostních menšin a 22. setkání Hnutí R. 13.-14. listopadu 2003. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004. 495 s.

Akademické práce

Etické situační hry. [Disertační práce.] Ústí nad Labem : [s.n.], 1994. 163 l.

Etické situační hry. [Autoreferát dizertace k získání vědecké hodnosti kandidáta pedagogických věd.] Ústí nad Labem: [s.n.], 1994. 20 s.
Metody výuky romských žáků (romský žák ve vyučování). Habilitační práce. Nitra : Pedagogická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2005. 202 s.
Sociální vývoj Stráže pod Ralskem a jeho odraz v roubených stavbách z 19. Století. Diplomová práce. Ústí nad Labem: PF, 1969. 93 s.

Elektronické zdroje

Andragogická rozjímání na téma multikulturalita, sociální etika a hra [elektronický zdroj]. Slovem a obrazem. Praha: Hnutí R, 2011. 1 CD-ROM.
Andragogika a filozofie [elektronický zdroj]. V aplikaci na romskou kulturu. Praha: Hnutí R, 2011. 1 CD-ROM.
Andragogika jako teorie výchovy a vzdělávání dospělých [elektronický zdroj]. Praha: Hnutí R, 2011. 1 CD-ROM. 5.
BALVÍN, Jaroslav – FARKAŠOVÁ, Monika: Měsíc a slunce [elektronický zdroj]. Praha: Hnutí R, 2015. 1 CD-ROM (78 nečíslovaných stran).
BALVÍN, J. – MIŠÍKOVÁ, V.: Romové a jejich kultura v pedagogických a andragogických souvislostech [elektronický zdroj]. Praha: Hnutí R, 2012. 1 CD-ROM.
BALVÍN, Jaroslav – PROKAIOVÁ, Júlia: Pedagogické, andragogické a filozoficko-etické souvislosti v pomáhajících profesích [elektronický zdroj]. Praha: Hnutí R, 2012. 1 CD ROM.
BALVÍN, Jaroslav – PROKAIOVÁ, Júlia: Pedagogické a filozoficko-etické aspekty sociální práce, sociální pedagogiky a andragogiky [elektronický zdroj]. Vyd. 1. Praha: Hnutí R, 2013. 1 CD-ROM.
BALVÍN, Jaroslav – ŠRAMKOVÁ, Marianna: Filozofie a sociální práce [elektronický zdroj]. Pedagogické, andragogické a filozoficko-etické aspekty sociální práce. Vyd. 1. Praha : Hnutí R, 2013. 1 CD-ROM.
Básně a obrazy Obrazy a básně [elektronický zdroj]. [Autor textu] Jaroslav Balvín. [Autor výtvarných děl] Miloslav Turzák, Tomáš Turzák. Praha: Hnutí R, 2016. 1 CD-ROM (83 nečíslovaných stran).
Básně o (v) Sutomiščici [elektronický zdroj]. Praha: Hnutí R, 2014. 1 CD-ROM.
Hudba, barvy, slova a hlas [elektronický zdroj]. [Představuje 15 obrazů, básně na motivy obrazů a melodramy. Autor hudby Pavel Březina, autor obrazů Tomáš Turzák, autor slova, recitace Jaroslav Balvín, zpracování melodramat Svetlana Yasmin.] Praha: Hnutí R, 2016. 1 DVD-ROM : zvuk, barevný.

Identita ve vztahu k národnostním menšinám [elektronický zdroj]. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R. 10.-11. listopadu 2005. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006. 1 CD-ROM.

InteRRa 9 [elektronický zdroj]. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha: Hnutí R; Wroclaw : Fundacja Integracji Społecznej PROM, 2010. 1 CD-ROM.

Je to snad plagiát? [elektronický zdroj]. Praha: Hnutí R, 2015. 1 CD-ROM (41 nečíslovaných stran).

Jemné erotické maličkosti [elektronický zdroj]. Básně a fotografie /fotografické básně/. Praha: Hnutí R, 2014. 1 CD-ROM (68 nečíslovaných stran).

Multikulturalita a Rómovia [elektronický zdroj]. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem; Lučenec: Hnutí R, 2008. 1 CD-ROM.

Multikulturalita, sociální etika a hra [elektronický zdroj]. Praha: Hnutí R, 2010. 1 CD-ROM.

Obrazy barev a slov [elektronický zdroj]. [Autor textu] Jaroslav Balvín. [Autor výtvarných děl] Tomáš Turzák. Praha: Hnutí R, 2014. 1 CD-ROM.

Pláže Stráže. Praha: Hnutí R, 2015. 1 CD-ROM (83 nečíslovaných stran).

Romové [elektronický zdroj]. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Jaroslav Balvín, Dušan Šlosár, Lenka Vavreková (eds.). Praha: Hnutí R; Wroclaw: Fundacja Integracji Społecznej PROM, 2010. 1 CD-ROM. 6.

Rubikova kostka: multikulturalita [elektronický zdroj]. Mezinárodní konference. 6. setkání národnostních menšin, 25. setkání Hnutí R. 12.-13. října 2006. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2007. 1 CD-ROM.

Struktury [elektronický zdroj]. Básně o světě jako celku a části. Praha: Hnutí R, 2014. 1 CD-ROM.

Svatý Michal [elektronický zdroj]. Básně a fotografie o benátské pevnosti v Chorvatsku. Praha: Hnutí R, 2014. 1 CD-ROM.

Teorie výchovy a vzdělávání pro oblast sociální pedagogiky a andragogiky [elektronický zdroj]. Vyd. 1. Praha: Hnutí R, 2013. 1 CD-ROM.

Život. Andragogicko-filosoficko-básnická rozjímání o podstatě bytí a žití [elektronický zdroj]. Praha: Hnutí R, 2015. 1 CD-ROM (65 nečíslovaných stran).

Články a studie

Zájem zahraničních studentů o marxismus-leninismus. [Kroužek marxismu-leninismu, studijní středisko UK, Zahrádky u České Lípy.] Učitelské noviny, 26, 1976, č. 31, s. 5.

Mocný prostředek výchovy. K výuce marxismu-leninismu na vysokých školách. Učitelské noviny, 19. 1. 1984, s. 8.

Putování sboru Pedagogické fakulty. [Umělecký zájezd do MLR a BLR.] Průboj, 30. 6., 1. 7. 1984, s. 7. 2 obr.

Proč brát klasikům pokrokovost. [Výběr zahraničních televizních pořadů v čs. televizi.] Rudé právo, 66, 20. 1. 1986, s. 5.

Koncert v historickém sále. [Koncert Smíšeného pěveckého sboru Pedagogické fakulty v Ústí nad Labem na Universitě Pavla Josefa Šafaříka v Prešově.] Průboj, 38, 30. 1. 1986, s. 5.

Pohádka na ústupu. [Polemika.] Učitelské noviny, 36, 1986, č. 16, s. 12.

Nepodceňujme estetickou výchovu. [Ohlasy.] Přisp. Jaroslav Balvín, Romana Roubalová, Jana Kopalová, Veleslava Bláhová, Taťána Vlčková a Ludmila Magdová. Zprac. (pn). Rudé právo, 67, 27. 3. 1987, s. 4.

Akademická Bánská Bystrica. Průboj, 39, 27. 5. 1987, s. 5.

Cesta pěveckého sboru. Z Ústí n. L. přes Bánskou Bystrici a Nyiregyházu do družebního Šumenu. Průboj, 39, 4., 5. 7. 1987, s. 8. 4 obr.

40 let úspěšné práce. Pěvecký sbor severočeských učitelů v České Lípě. Průboj, 39, 4. 9. 1987, s. 5. 1 obr.

Sbor českolipských učitelů. Nad uměleckými a společenskými souvislostmi sborového zpěvu po roce 1948. Průboj, 40, 16. 2. 1988, s. 5. 1 obr. 7.

O zajímavém a důležitém výchovném projektu. Ústecký deník, 1, 13. 10. 1993, č. 134, s. 10.

Tera Fabiánová: O Romech a škole. Ústecký deník, 1, 29. 10. 1993, č. 147, s. 11.

K řešení problémů romského školství. Alfa revue, 4, 1994, č. 4, s. 73.

1. ročník Videodokumenta. Festivalová přehlídka o Romech. Amaro lav, 127, 1994, č. 2, s. 4–5.

Dialog mezi zástupci měst a Romy. Amaro lav, 127, 1994, č. 9, s. 4–5.

Komentář – zamyšlení. Amaro lav, 127, 1994, č. 9, s. 14.

Další setkání Hnutí R. Tentokrát v Ostravě. Amaro lav, 127, 1994, č. 11, s. 12

Vzpomínkový akt v Osvětimi. Romano džaniben, 1, 1994, č. 4, s. 74.

Učitelé pro Romy. Učitelské noviny, 97, 1994, č. 46, s. 23. 1 obr.

Diplom romskému divadlu. Severočeský regionální deník, 5, 22. 5. 1995, č. 118, s. 8. 1 obr.

Romathan podruhé. V ústeckém divadle i v příštích letech. Severočeský regionální deník, 5, 23. 5. 1995, č. 119, s. 11. 1 obr.

Hnutí spolupracujících škol – R. Alfa revue, 5, 1995, č. 1, s. 20–26.

Romský žák a osobnost učitele. Romano džaniben, 2, 1995, č. 3, s. 3–8.
Seminář Hnutí spolupracujících škol R v Chánově. Romano džaniben, 2, 1995, č. 3, s. 79–80.
Ústav pro studium romské kultury. Romano džaniben, 2, 1995, č. 3, s. 89–91.
Hnutí spolupracujících škol – R v ČR a v Evropě. Romano kurko, 127, 1995, č. 1, s. 4.
Setkání s člověkem (Ferdinand Oláh). Romano kurko, 127, 1995, č. 9, s. 3.
Nutnost posilovat hodnotu vzdělání. Romano kurko, 127, 1995, č. 9, s. 4. 8.
Romský muzikál „Cikáni jdou do nebe“. Romano kurko, 127, 1995, č. 19, s. 1.
Zpráva o činnosti Ústavu pro studium romské kultury. Státní správa a samospráva S '95, 6, 1995, č. 25, s. 25.
Nad nejmenším ústavem na světě se stahují mraky. Ústecký deník, 4, 3. 4. 1996, č. 80, s. 6.
Dialog mezi majoritou a minoritou. Listy, 26, 1996, č. 1, s. 34–37.
Z historie Romů v českých zemích. Listy, 26, 1996, č. 2, s. 86–90.
Výchova a vzdělávání Romů. Listy, 26, 1996, č. 3, s. 68–73.
Česká společnost a Romové. Listy, 26, 1996, č. 4, s. 79–82.
Výchovné a vzdělávací programy pro romské děti. Pedagogická orientace, 1996, č. 20, s. 77–83.
Vytvoření Sekce multikulturní výchovy se zaměřením na romského žáka. Pedagogická orientace, 1996, č. 21, s. 94–99.
Předmluva. In: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. 3. setkání Hnutí R v ZŠ Most-Chanov 28.–29. dubna 1995. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996, s. 2–7.
Smysl a význam Hnutí spolupracujících škol R při překonávání kulturních, sociálních a morálních bariér při výchově a vzdělávání romských žáků. In: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. 3. setkání Hnutí R v ZŠ Most-Chanov 28.–29. dubna 1995. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996, s. 20–25.
Divadlo Romathan. In: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. 3. setkání Hnutí R v ZŠ Most-Chanov 28.–29. dubna 1995. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996, s. 51–52.
Diplomy Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. In: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. 3. setkání Hnutí R v ZŠ Most-Chanov 28.–29. dubna 1995. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996, s. 59–61.
Hnutí R o dějinách menšin v Rakovníku. In: Romové a historie. Sborník z 6. setkání Hnutí R ve Zvláštní škole v Rakovníku 4.–5. října 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996 s. 4.

Kulturou k porozumění mezi lidmi. In: Romové a historie. Sborník z 6. setkání Hnutí R ve Zvláštní škole v Rakovníku 4.–5. října 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996 s. 146–147.

Foto Monika Farkašová

Romský žák a obecná škola. In: Romové a obecná škola. (Přípravné ročníky a projekt „Začít spolu“). 5. setkání Hnutí R v ZŠ Karviná 9.–10. května 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996, s. 24–32.

Význam diskuse při setkávání členů Hnutí R. In: Romové a obecná škola. (Přípravné ročníky a projekt „Začít spolu“). 5. setkání Hnutí R v ZŠ Karviná 9.–10. května 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1996, s. 86.

Romský žák a Obecná škola. Pedagogická orientace, 1997, č. 2, s. 55–62.

Romové. Kultura a vzdělání v České republice. Učitelské listy, 1997, č. 1, s. 8–9.

Romové a romská otázka v českých zemích. 7. kapitola. In: Rasismus a nacionalismus v současném životě. Informační příručka pro školy i veřejnost. Praha : IPPP ČR, 1997, s. 138–174.

Romské děti a dětské domovy. In: Romové a dětské domovy. Sborník z 8. setkání Hnutí R v Děčíně a ve Františkově nad Ploučnicí ve dnech 11.–13. dubna 1997. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 8–10.

Romové a dětské domovy – etický a pedagogický úhel pohledu. In: Romové a dětské domovy. Sborník z 8. setkání Hnutí R v Děčíně a ve Františkově nad Ploučnicí ve dnech 11.–13. dubna 1997. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 16–19.

Sázka na osobnost a romskou identitu. In: Romové a dětské domovy. Sborník z 8. setkání Hnutí R v Děčíně a ve Františkově nad Ploučnicí ve dnech 11.–13. dubna 1997. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 50.

Romové a majorita. Zamyšlení nad vztahem, který by se měl rozhodně ozdravit. In: Romové a majorita. (K výchově zdravých vztahů mezi lidmi). Sborník ze 7. setkání Hnutí R ve Speciálních školách pro mentálně postižené v Kladně 13.–14. prosince 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 4.

Osobnosti národů a národností s programem tolerance a obrody lidské společnosti. In: Romové a majorita. (K výchově zdravých vztahů mezi lidmi). Sborník ze 7. setkání Hnutí R ve Speciálních školách pro mentálně postižené v Kladně 13.–14. prosince 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 67.

Hnutí R a pedagogické fakulty. In: Romové a volný čas. Sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně 17.–18. října 1997. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 5.

Kulturní svaz JEKHETANE v Ústí nad Labem. (Několik pedagogických poznatků z volnočasové činnosti tohoto svazu). In: Romové a volný čas. Sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně 17.–18. října 1997. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 131–140.

Romský žák a zvláštní školy – křižovatka na cestě k humanizaci školství, 1997. In: Romové a zvláštní školy. Sborník z 10. setkání Hnutí R v Ostravě. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 9–10.

Učitelská osobnost – Jaroslav Řáda. In: Romové a zvláštní školy. Sborník z 10. setkání Hnutí R v Ostravě. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 31–34.
Ke koncepcím výchovy a vzdělávání romských žáků. In: Romové a zvláštní školy. Sborník z 10. setkání Hnutí R v Ostravě. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 111–114.
Činnost Hnutí R v roce 1997. In: Romové a zvláštní školy. Sborník z 10. setkání Hnutí R v Ostravě. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1997, s. 135–142.
Rasová diskriminace Romů ve školství a kultuře a možné cesty jejího překonávání. In: Společně. (Spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství). Setkání romské i neromské mládeže s pedagogy a přáteli v Brně 12.–14. dubna 1996. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem ; Brno : Hnutí R, 1997, s. 38–45.
Multikulturní výchova romských žáků. In: Výchova k evropanství. Sborník příspěvků z mezioborové konference s mezinárodní účastí, Liberec 17. a 18. září 1996. Vyd. 1. Liberec : Technická univerzita, 1997, s. 115–120.
Celopražský seminář o národnostních menšinách. Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje, 40, 1998, č. 1, s. 65.
Hnutí spolupracujících škol R. Demografie. Revue pro výzkum populačního vývoje, 40, 1998, č. 3, s. 209.
Romský žák, volný čas a multikulturní výchova. Vychovávateľ. Časopis pedagógov, 1998, č. 1, s. 6–8.
Etika multikulturality a mravní diskurs jako metoda mravní výchovy k multikulturalitě. In: Mravní nemoci mládeže a jejich prevence. Sborník příspěvků z 6. konference ČPdS, Brno 9. října 1997. Vyd. 1. Brno : Konvoj, 1998, s. 174–179.
K etice vztahů mezi romskou minoritou a českou majoritou – možnosti multikulturní a interkulturní výchovy. In: Národnostní menšiny a majoritní společnost v České republice a v zemích střední Evropy v 90. letech XX. století. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 13. a 14. října 1998 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Vyd. 1. V Opavě : Slezský ústav Slezského zemského muzea, 1998, s. 271–281.
Proč jsem solidární s romskou komunitou? In: Solidarita. Výbor z příspěvků Literární soutěže o cenu Jana Masaryka. II. ročník – 1997. Praha : JANUA, 1998, s. 205–223.
Přípravné třídy ano, nebo ne? Informatorium Praha, 1999, č. 3, s. 4–5.
Hnutí „R“ a interkulturní výchova. Vědecká pojednání, 1999, č. IV-2, s. 167–171. 11

Interkulturní, multikulturní a kulturní výchova a právo národnostních menšin. Praha a národnosti v interkulturním kontextu. Vědecká pojednání, 1999, č. IV-2, s. 172–176.
Kulturní svaz Romů Jekhetane v Ústí nad Labem. Youth of Europe. Bulletin of EAICY, 127, 1999, č. 20, [s. neuvedeno].
Potřeba etiky jako praktického návodu pro řešení životních situací. In: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.–8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 8–11.
Etické situační hry jako jedna z metod etické a multikulturní výchovy. In: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.–8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 26–30.
Dramatická výchova jako jedna z nejefektivnějších metod etické a multikulturní výchovy. In: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.–8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 92–97.
Romové a fotografie. In: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.–8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 115–117.
Osobnost dítěte a znalost jeho sociální a kulturní situace jako podmínka úspěšnosti výchovy a vzdělávání romského žáka. In: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.–8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 146–147.
Osobnost učitele a jeho profesionální étos jako jedna z nejdůležitějších podmínek výchovy a vzdělávání romského žáka.
In: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.–8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 148–151.
Některé příklady etických situačních her.
In: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.–8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 170–181.
Z myšlenek o mravní kultuře učitelského povolání. In: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.–8. května 1999. [Sborník]. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 181–184.
O kontinuitě učitelské práce při výchově a vzdělávání romských dětí. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 6–7.

Cesta k občanské multikulturní společnosti prostředky vzdělání. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 8–20.

Zamyšlení nad rolí učitele romských žáků na prahu nového tisíciletí. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 49–53. 12.

Učitel Miroslav Dědič. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 57–58.

Osobnost Eleny Lackové. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 63–64.

Osobnost Albíny Tancošové. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 71.

Hnutí R a jejich učitelé. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 85–90.

Hnutí R, charakteristika jeho činnosti, cílů a výsledků. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 103–107.

Hnutí R, jeho odborné, společenské a mezinárodní aktivity. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 107–111.

Setkávání Hnutí R jako metoda výměny zkušeností mezi romskými a neromskými učiteli a vychovateli. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 112–115.

Členská základna Hnutí R. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 115–118.

O smyslu učitelské a vychovatelské práce. In: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.–28. listopadu 1998. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 1999, s. 123.

K možnostem, perspektivám a bariérám multikulturní výchovy romského žáka. In: Sociálně edukativní problémy mládeže a dospělých v reflexi pedagogické teorie a praxe. Sborník příspěvků ze 7. konference ČPdS. 10. října 1998 Brno. 1. vyd. Brno : Česká pedagogická společnost v nakl. Konvoj, 1999, s. 152–154.

Specifické požadavky na osobnost lektora v oblasti výchovy a vzdělávání romských dětí a mládeže. In: Výchova a vzdělávání romských dětí a mládeže. Referáty, příspěvky, závěry z

jednání odborných sekcí, dokumenty, další informace z celostátního semináře 3.–5. listopadu 1999 v Českých Budějovicích. V Českých Budějovicích : Pedagogické centrum, 1999, s. 17–33.

O desetileté cestě k evropské dimenzi ve vzdělávání učitelů a vychovatelů romských dětí v České republice. Vědecká pojednání, 2000, č. VI-2, s. 128–136.

Ke specifikům prosazování práva romského dítěte v minulé, současné i budoucí škole. Výchovné poradenství, 2000, č. 22, s. 23–31.

Romové, demokracie a etika. In: Demokracie a etika. Výbor z příspěvků Literární soutěže o Cenu Jana Masaryka. III. ročník – 1998. Praha : JANUA, 2000, s. 276–277.

Volný čas a jeho využívání při výchově romských dětí romskými pedagogickými asistenty. In: Manuál pro romské pedagogické asistenty. Praha : Humanitas-PROFES, 2000, s. 45–55.

O osobnostech národů a národnostních menšin. T. G. Masaryk, Přemysl Pitter a jejich vztah k jiným národnostem. In: Praha a osobnosti národnostních menšin. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin na území hl. m. Prahy, 2000, s. 9–14.

Romská menšina a její osobnosti v Praze. K roli romské osobnosti při vytváření optimální komunikace s romskou menšinou v obci. In: Praha a osobnosti národnostních menšin. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin na území hl. m. Prahy, 2000, s. 104–107.

Romská menšina a její osobnosti v Praze. Romské osobnosti a Praha. In: Praha a osobnosti národnostních menšin. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin na území hl. m. Prahy, 2000, s. 109–121.

Romská menšina a její osobnosti v Praze. České osobnosti, které se významné podílely a podílejí na komunikaci s romskou komunitou v Praze. In: Praha a osobnosti národnostních menšin. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin na území hl. m. Prahy, 2000, s. 121–125.

Alternativní pedagogika jako sféra tvořivého hledání různorodých metod multikulturní výchovy romského žáka. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 7–8.

Reformní praxe některých alternativních školských systémů jako inspirace pro školy Hnutí R. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 26–30.

Programy pro romské žáky a jejich uplatnění v praxi. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 56–65.

Pět let programu „Začít spolu“ v ČR. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 84–85.

K filozofii a principům programu modifikace základní školy pro romské žáky. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 96–97.

K experimentálnímu projektu přípravných tříd. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 106–122.

K výchozím zamyšlením nad filozofií a metodami alternativních přístupů při výchově a vzdělávání romských žáků v konkrétní praxi škol. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 139–140.

K potřebě začlenění romské historie do výuky dějepisu. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 141–142.

K využití informací o romské kultuře a historii, k použití různorodých výchovně vzdělávacích metod v předmětu občanská výchova. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 149–150.

Možnosti využití dramatické výchovy jako alternativní metody při vzdělávání romských žáků. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 150–151.

Možnosti využití etických situačních her ve výchově a vzdělávání romských žáků. In: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 2.–3. června 2000. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 154–159.

O vzdělávání romských žáků jako pedagogickém systému. In: Romové a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 24.–25. března 2000, s. 8–16.

Učitel romských žáků a jeho pedagogický asistent – nový účinný subjekt výchovy romského žáka. In: Romové a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 24.–25. března 2000, s. 41–49.

O osobnostech hnutí R jako významném společenském subjektu změn v multikulturní výchově se zaměřením na romského žáka. In: Romové a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 24.–25. března 2000, s. 51–56.

K dialektice vztahů mezi subjektem a objektem výchovy, podmínkami, cílem a prostředky, které vedou k optimalizaci vzdělávání romských žáků. In: Romové a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 24.–25. března 2000, s. 57–64.

K optimálnímu využití pedagogických podmínek a prostředků ke zvýšení efektivity vzdělávání romských žáků. (K dialektice vztahů mezi subjektem a objektem výchovy, podmínkami, cílem a

prostředky, které vedou k optimalizaci vzdělávání romských žáků). In: Romové a pedagogika. 15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci 24.–25. března 2000, s. 57–65.

O kontinuitě univerzitního zaměření na obory související s romskou kulturou a romistikou. In: Romové a univerzity. 14. setkání Hnutí R na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích 3.–4. prosince 1999. Jaroslav Balvín, Gabriel Švejda a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 28.

K historii Ústavu pro studium romské kultury při Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně (1992–1996) a následného pracoviště Centrum romistiky při PF UJEP v Ústí nad Labem (1996–2000). In: Romové a univerzity. 14. setkání Hnutí R na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích 3.–4. prosince 1999. Jaroslav Balvín, Gabriel Švejda a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 70–99.

Zajišťování informovanosti o kultuře, historii Romů a specifikách pedagogické práce s romskými žáky na Pedagogické fakultě Technické univerzity v Liberci. In: Romové a univerzity. 14. setkání Hnutí R na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích 3.–4. prosince 1999. Jaroslav Balvín, Gabriel Švejda a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2000, s. 109–115.

Ke specifikům prosazování práva romského dítěte v minulé, současné i budoucí škole. In: Výchova a práva dítěte na prahu tisíciletí. Sborník příspěvků z 8. konference ČPdS. 9.–10. září 1999, Brno. 1. vyd. Brno : Česká pedagogická společnost v nakl. Konvoj, 2000, s. 54–61.

Romové a sociální pedagogika. Pedagogická orientace, 2001, č. 2, s. 61–70.

Tři důvody a ještě jeden navíc, proč se koná konference na téma Romové a obec.

Policista, 127, 2001, č. 5, s. příloha.

Konference Romové a obec. Do Pardubic za inspirací a výměnou zkušeností. Veřejná správa, 12, 2001, č. 15, s. 26–27. 1 obr.

O romské spisovatelce Eleně Lackové. In: Lacková, Elena: Holocaust Romů v povídkách Eleny Lackové. Vyd. 1. Praha : Fortuna, 2001, s. 6–8.

Využití literatury o holocaustu Romů při výuce. In: Lacková, Elena: Holocaust Romů v povídkách Eleny Lackové. Vyd. 1. Praha : Fortuna, 2001, s. 100–115.

K otázce uchování a rozvoje identity národnostních menšin v podmínkách hl. m. Prahy.In: Otázky národní identity – determinanty a subjektivní vnímání v podmínkách současné multietnické společnosti. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 6. a 7. listopadu 2001 ve Slezském ústavu Slezského muzea v Opavě. Opava : Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2001, s. 174–181.

Učitel a multikulturní rozměr jeho pedagogické činnosti. In: Proměny školy, učitele a žáka na přelomu tisíciletí. Protokol ze Sjezdu učitelů v Brně 30.–31. srpna 2000. První vydání. Brno : Konvoj, 2001, s. 107–115.

O smyslu 17. setkání Hnutí R na téma Romové a obec. In: Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích, 7.–9. prosince 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 6–7.

Polis a politika – směřování obcí ke společné harmonii v interetnických vztazích. In: Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích, 7.–9. prosince 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 13–16. 16.

Praha a její aktivity vůči romské komunitě. In: Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích, 7.–9. prosince 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 84–85.

Zkušenosti romských pedagogických asistentů. In: Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích, 7.–9. prosince 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 142–145.

Sborníky Hnutí R.

Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích, 7.–9. prosince 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 153–156.

Tři důvody a ještě jeden navíc, proč se v Pardubicích konala konference na téma Romové a obec. In: Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích, 7.–9. prosince 2000. Jaroslav Balvín a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 158–160.

O smyslu 18. setkání Hnutí R na téma Romové a sociální pedagogika.
In: Romové a sociální pedagogika. 18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči, 7.–9. června 2001. Jaroslav Balvín, Július Tancoš a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 5–6.

Romové a sociální pedagogika.
In: Romové a sociální pedagogika. 18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči, 7.–9. června 2001. Jaroslav Balvín, Július Tancoš a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 57–65.

O romské spisovatelce Eleně Lackové, měřeno hledisky sociální pedagogiky.
In: Romové a sociální pedagogika. 18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči, 7.–9. června 2001. Jaroslav Balvín, Július Tancoš a kolektiv. Ústí nad Labem : Hnutí R, 2001, s. 112–115.

Birmingham mozaika pestrobarevných dojmů. Text a foto Jaroslav Balvín.
Amaro Gendalos. Naše zrcadlo, 6, 2002, č. 4, s. 15–16.

Dvacáté setkání Hnutí spolupracujících škol R.
Amaro Gendalos. Naše zrcadlo, 6, 2002, č. 4, s. 20.

O pedagogickém i literárním významu díla Miroslava Dědiče.

In: Dědič, Miroslav: Než roztály ledy. Praha : Kulturní sdružení občanů německé národnosti ČR, 2002, s. 91, 105.

K otázkám profesního růstu multikulturního učitele (učitelů romských dětí a romských pedagogických asistentů).
In: Profesní růst učitele. Sborník příspěvků z 10. konference ČPdS. 20.–21. listopadu 2001, Šlapanice u Brna. 1. vyd. V Brně : Konvoj, 2002, s. 148–158.

Časový a prostorový aspekt učitelovy sociální práce.
In: Socialia 2001. Sociální práce a ostatní společenskovědní disciplíny. Sborník příspěvků z vědeckého semináře konaného v Hradci Králové 24. října 2001. Vyd. 1. Hradec Králové : Gaudeamus, 2002, s. 7–9.
Zemřela Elena Lacková, 2003.
Amaro Gendalos. Naše zrcadlo, 5, 2003, č. 21, s. 7.
Představujeme romské osobnosti: Tera Fabiánová.
Romano hangos. Romský hlas, 5, 2003, č. 19, s. 4.
Divadlo Romathan slavilo desáté výročí své existence.
Romano hangos. Romský hlas, 5, 2003, č. 20, s. 4.
Představujeme romské osobnosti: Ladislav Goral.
Romano hangos. Romský hlas, 5, 2003, č. 20, s. 4.
Představujeme romské osobnosti: Emil Cina.
Romano hangos. Romský hlas, 5, 2003, č. 21, s. 7.
Představujeme romské osobnosti: Jan Horváth.
Romano hangos. Romský hlas, 5, 2003, č. 22, s. 4.
Představujeme romské osobnosti: Vlado Oláh.
Romano hangos. Romský hlas, 5, 2003, č. 27, s. 5.
Představujeme romské osobnosti: Emil Ščuka.
Romano hangos. Romský hlas, 5, 2003, č. 28, s. 5.
Představujeme romské osobnosti: Stanislav Tišer.
Romano hangos. Romský hlas, 5, 2003, č. 30, s. 5.
O pedagogickém i literárním významu díla Miroslava Dědiče.
In: Dědič, Miroslav: Kantor z Mářina dvora. [Česko-slovenský román]. Vyd. 1. Praha : Slovenský literárny klub v ČR, 2003, 4. s. obálky.
Pedagogika a národnostní menšiny – v podmínkách komunikace a spolupráce hl. m. Prahy s národnostními menšinami.
In: K otázkám srovnávací pedagogiky. Sborník z mezinárodní konference. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2003, s. 281–290.

K metodám optimalizace soužití lidí různých etnik v podmínkách hlavního města Prahy. In: Podpora optimálního rozvoje osobnosti dětí z prostředí minorit. Sociální, pedagogické a psychologické aspekty utváření osobnosti romských dětí a dětí z prostředí jiných minorit. Vyd. 1. Brno : Barrister & Principal, 2003, s. 177–190.

O setkáních národnostních menšin v hlavním městě Praze.
In: Politika Prahy a dalších měst ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 2. setkání národnostních menšin. 21. setkání Hnutí R. 3.–4. prosince 2002. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. 1. vyd. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2003, s. 21–22.

Politika obce ve vztahu k národnostním menšinám. Multikulturní a interkulturní výchova v podmínkách obce a její připravenost na podmínky vstupu do Evropy.
In: Politika Prahy a dalších měst ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 2. setkání národnostních menšin. 21. setkání Hnutí R. 3.–4. prosince 2002. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. 1. vyd. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2003, s. 23–26.

K politice Prahy ve vztahu k národnostním menšinám.
In: Politika Prahy a dalších měst ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 2. setkání národnostních menšin. 21. setkání Hnutí R. 3.–4. prosince 2002. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. 1. vyd. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2003, s. 40–62.

Druhé setkání národnostních menšin.
In: Politika Prahy a dalších měst ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 2. setkání národnostních menšin. 21. setkání Hnutí R. 3.–4. prosince 2002. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. 1. vyd. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2003, s. 269–271.

Význam „family history“ a „oral history“ pro zkoumání vztahu národnostních menšin a majoritní společnosti.
In: Sociálně a národnostně smíšená rodina v industriální a postindustriální společnosti v českých zemích a ve střední Evropě od druhé poloviny 19. století do současnosti. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 21. a 22. října 2003 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Vyd. 1. Opava : Slezské zemské muzeum, Slezský ústav, 2003, s. 61–64.

Osobnosti národnostních menšin v multikulturní výchově.

Pedagogická orientace, 2004, č. 3, s. 62–67.

Předání uznání PhDr. Miroslavu Dědičovi. In: Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 3. setkání národnostních menšin a 22. setkání Hnutí R. 13.–14. listopadu 2003. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004, s. 12.

O pojmech, které jsou obsahem konference: Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám. In: Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 3. setkání národnostních menšin a 22. setkání Hnutí R. 13.–14. listopadu 2003. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004, s. 41–42.

Kultura, metody a národnosti.
In: Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 3. setkání národnostních menšin a 22. setkání Hnutí R. 13.–14. listopadu 2003. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2004, s. 474.
Metodika pro práci s básnickou sbírkou Vlado Oláha Děti slunce.
Matice romská, 14, 2005, č. 1, s. 81–93.

Ukrajinská národnostní menšina a její osobnosti.
In: Jan Horbaczewski. 15. 5. 1854 – 24. 5. 1942. Sborník přednášek na semináři ke 150. výročí narození zakladatele české lékařské chemie. Praha : Galén, 2005, s. 47–53.

O antologii česko-bulharských kulturních vztahů.
In: Kapitoly z minulosti česko-bulharských kulturních vztahů. Antologie komentovaných textů. První část, Od nejstarších dob do osvobození Bulharska z osmanské nadvlády roku 1878. Uspořádala Marija Manolova-Motejlova, Eli Mandažieva a kolektiv ve spolupráci s Danou Hronkovou. [Doslov Jaroslav Balvín.] Praha : Avangard Prima, 2005, s. 76–78.

Metody používané hlavním městem Prahou ve vztahu k národnostním menšinám.
In: Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 4. setkání národnostních menšin a 23. setkání Hnutí R. 11.–12. listopadu 2004. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2005, s. 12–13. 19.

Hnutí spolupracujících škol R.
In: Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 4. setkání národnostních menšin a 23. setkání Hnutí R. 11.–12. listopadu 2004. Sestavil a

redigoval Jaroslav Balvín. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2005, s. 186.

O smyslu pražských konferencí.
In: Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 4. setkání národnostních menšin a 23. setkání Hnutí R. 11.–12. listopadu 2004. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2005, s. 302.

Národnostní a etnická integrace v podmínkách hlavního města Prahy.
In: Migrace, tolerance, integrace II. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané ve dnech 20. a 21. září 2005 ve Slezském ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. Vyd. 1. V Opavě : Slezský ústav Slezského zemského muzea, 2005, s. 100–109.

Praha, její národnostní politika a Lužičtí Srbové.
In: Praha a Lužičtí Srbové. Sborník z mezinárodní vědecké konference ke 140. výročí narození Adolfa Černého. (Praha 25.–26. 11. 2004). Praha : Společnost přátel Lužice, 2005, s. 23–24.
Možnosti doplňování přípravy učitelů o tematiku národnostních menšin.
In: Příprava učitelů a aktuální proměny v základním vzdělávání. České Budějovice 15. a 16. 9. 2005. Vyd. 1. České Budějovice : Jihočeská univerzita, Pedagogická fakulta, Katedra pedagogiky a psychologie, 2005, s. 111.

Autorita učitele romských žáků a její rozměr ve vztahu k romské komunitě.
In: Relativizace autority a její dopady na současnou mládež. Vyd. 1. Praha : ISV, 2005, s. 199–207.
Proč se stala Rubikova kostka symbolem šestého setkání národnostních menšin v Praze.
Roden glas, 34, 2006, č. 5, s. 11.
Amaro drom pal o Udut. Naše cesta za světlem. Recenze knihy Vlada Oláha.
Romano nevo lil, 16, 2006, č. 127, s. 11.
Národnostní menšiny v Praze a jejich podíl na rozvíjení multikulturalismu.
Zrkadlenie – Zrcadlení. Česko-slovenská revue, 3, 2006, č. 3, s. 26–27.

Miroslav Dědič a jeho Květušínská poema (doslov).
In: Dědič, Miroslav. Květušínská poema. 2., upr. vyd. Praha : Občanské sdružení RomPraha, 2006, s. 233–237.
Metody edukace romských žáků a tzv. kulturologická perspektiva.
In: Didaktika v dimenziách vedy a praxe. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou konanej 06.–07. októbra 2005 v Prešove. Prešov : Prešovská univerzita, 2006, s. 406–413.

Komenského filozofie výchovy jako cesta k identitě lidí rozdílných kultur.
In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R. 10.–11. listopadu 2005. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006, s. 637–638.

Videodokumenta – možnosti pro prezentaci národnostních menšin.
In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R. 10.–11. listopadu 2005. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006, s. 654. 20.

O Miroslavu Dědičovi a jeho knize Ohlédnutí.
In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R. 10.–11. listopadu 2005. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006, s. 656–657.

Výtvarníci národnostních menšin jako ochránci i tvůrci multikulturních hodnot.
In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R. 10.–11. listopadu 2005. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006, s. 658–659.

Fotografové národnostních menšin.
In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R. 10.–11. listopadu 2005. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006, s. 660–696.

Některé hudební skupiny národnostních menšin v hlavním městě Praze.
In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R. 10.–11. listopadu 2005. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006, s. 662.

O identitě naplňované, nenaplněné a naplněné.
In: Identita ve vztahu k národnostním menšinám. Mezinárodní konference. 5. setkání národnostních menšin, 24. setkání Hnutí R. 10.–11. listopadu 2005. [Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín]. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2006, s. 696.

Filozofie multikulturní výchovy jako základna vytváření nové osobnosti v novém miléniu.
In: Klimeková, Agáta: Európsky transformačný proces a problémy človeka a sveta v novom miléniu a pri vstupe do EÚ. Prešov : LANA, 2006, s. 80–90.
Evropská dimenze ve volbách metod při výuce romských žáků.

In: Klimeková, Agáta: Európsky transformačný proces a problémy človeka a sveta v novom miléniu a pri vstupe do EÚ. Prešov : LANA, 2006, s. 91–97.

Obohacení výuky historie pro romské žáky formou etických situačních her.
In: Problematika sociálních skupin ve výuce společenskovědních předmětů. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. [6. 6. 2006 na Pedagogické fakultě MU]. Vyd. 1. Brno : MSD, 2006, s. 46–52.

Národnostní menšiny v Praze a jejich podíl na rozvíjení multikulturalismu. Velká a malá historie.
In: Visegrad-Terra Interculturalis. Zámok Budmerice 22.–24. septembra 2006. Praha : Slovensko-český klub s podporou Visegrádskeho fondu, 2006, s. 102–104.
Kali Sára.
Amenca. Študentský občasník o Rómoch, 5, 2007, č. 4, s. 15–16.
Etika a edukace.
Učitelské listy, 14, 2007, č. 12, s. 28–29.

Identita a Romové v evropských souvislostech.
In: Evropská identita v podmínkách evropské integrace. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 26.–27. října 2006 v Opavě. Opava : Slezské zemské muzeum, 2007, s. 113–120. 21.

Využití sociální pedagogiky v supervizi při výuce sociální práce.
In: Praktické vzdělávání v sociální práci. [Brno] : Pro Centrum praktických studií Fakulty sociálních studií MU vydal Tribun EU, c2007, s. 55–62.

Identita konferencí aneb o mnohopočetnosti.
In: Rubikova kostka. Mezinárodní konference. 6. setkání národnostních menšin, 25. setkání Hnutí R. 12.–13. října 2006. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2007, s. 18–20.

Retrospektiva i perspektiva pražských konferencí.
In: Rubikova kostka. Mezinárodní konference. 6. setkání národnostních menšin, 25. setkání Hnutí R. 12.–13. října 2006. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2007, s. 712–714.

Malé zamyšlení nad dosud vydanými sborníky z pražských konferencí.
In: Rubikova kostka. Mezinárodní konference. 6. setkání národnostních menšin, 25. setkání Hnutí R. 12.–13. října 2006. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2007, s. 714–716.

Přehled vydaných sborníků z pražských konferencí od roku 1998 do současnosti.

In: Rubikova kostka. Mezinárodní konference. 6. setkání národnostních menšin, 25. setkání Hnutí R. 12.–13. října 2006. Jaroslav Balvín a kolektiv. Praha : Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, 2007, s. 716–718.

Etické aspekty přípravy učitele romských žáků.
In: Trendy v přípravě pedagogických pracovníků. Sborník příspěvků z konference ACPS. Brno : Konvoj, 2007, s. 111–118.

Multikulturní výchova a Romové. Rozpory a pozitiva.
In: Veda – vzdelávanie – prax. 3. diel. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej pod záštitou Jána Mikolaja ministra školstva a podpredsedu vlády SR. Nitra, 14.–15. november 2007. Nitra : UKF, 2007, s. 321–326.

Škola, učitel a romský žák na cestě do 21. století.
In: Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. 14.–15. november 2007, Nitra. 1. diel. Nitra : UKF, 2007, s. 33–40.

Cinka Panna ve filmovém dramatu. Romano vodi, 6, 12. 12. 2008, č. 12, s. 14.
Rómsky vedec a vysokoškolský pedagóg doc. PhDr. Christo Kjučukov, DrSc. Náš čas, 12, 2008, č. 5, s. 6–7.
Spor o Cinka Pannu: moje zamyšlení. Slavnostní premiéra filmu Cinka Panna 22. 10. 2008 v auparku v Bratislavě. Beseda s tvůrci a herci filmu na press konferenci po zhlédnutí filmu pro novináře. Romano nevo lil, 18, 2008, č. 877/880, s. 6.

Pedagogika a sociální práce v transformačním procesu aneb chudoba cti netratí.
In: Haburajová-Ilavská, Lenka: Dni sociálnej práce. Transformácia sociálnej sféry a sociálna práca (Európa, právo a prax). Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, ktorá sa uskutočnila na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre 29.–30. novembra 2007. Nitra : UKF, 2008, s. 36–44. 22.

Multikulturalita a Rómovia ako kolektívna práca magistrov Ústavu romologických štúdií v Lučenci.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 19–21.

Jan Ámos Komenský a jeho multikulturalismus.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 464–468.

Občanské sdružení Hnutí spolupracujících škol R (zkráceně HNUTÍ R) a jeho stálá aktuálnost.

In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 479–483.

Význam romologických občanských sdružení pro etno emancipační rozvoj romské národnostní menšiny.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 484–489.

O významu výchovy romských dětí ve volném čase.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 490–493.

Dvě multikulturní básně jako úvahy o dnešním i budoucím světě.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 494.

Bydlení Romů dnes a včera.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 505–509.

Význam regionální a místní historie pro poznávání multikulturních aspektů romské kultury.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 510–526.

Cikáni z Velké Idy v tanečním provedení.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 527–537.

Metody a metodika předmětu Multikulturní přístupy k Romům u nás a ve světě.
In: Multikulturalita a Rómovia. Jaroslav Balvín a kolektív magistrov Ústavu romologických štúdií z Lučenca. Ústí nad Labem ; Lučenec : Hnutí R, 2008, s. 538–559.

Edukace v sociokulturním kontextu romských komunit: možnosti a bariéry.
In: Vzdělávání v sociokulturním kontextu: diverzita a vzdělávací bariéry. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Vyd. 1. Ústí nad Labem : UJEP, 2008, s. 141–148.

Metody výkladu filozofie, profesní etiky a filozofie výchovy pro studenty sociální práce. V aplikaci na romskou kulturu, 2009.
In: Fabiánová, Vlasta: Kultúrne kontexty sociálnej interakcie a sociálnej komunikácie v etnicky zmiešaných lokálnych spoločenstvách. Vedecké štúdie. Výberovo v lokalitách osídlených nerómskymi a rómskymi spoločenstvami. Nitra : UKF, 2009, s. 102–175. 23.

Romský žák a pedagogika.
In: O Romach w Polsce i w Europie. Tozsamosc, historia, kultura, edukacja. Kraków : Collegium Columbinum, 2009, s. 311–330.

Multikulturalita a Romové.
In: Sborník příspěvků – Multikulturalita a menšiny v evropském kontextu. 1. mezinárodní konference, 27.–28. listopad 2008, Liberec. Vyd. 1. Liberec : Liberecké romské sdružení, 2009, s. 173–182.

Metodické aspekty výuky sociální filozofie jako hraniční disciplíny mezi oborem sociální práce a filozofie.
In: Záhumenská, M.: Možnosti napredovania Rómov pri uplatnení sa v živote spoločnosti [projektová monografia]. Výstup z 3. roku realizácie projektu VEGA. Ľudský kapitál u marginalizovaných Rómov z aspektu edukácie a potrieb znalostného trhu práce. Nitra : UKF, 2009, s. 23–47.

Alternativní metody, filozofie výchovy a učitel romských žáků.
In: Cesta ku vzdelaniu – Way to education. Inovácie vzdelávania ako prostriedok ku zvyšovaniu vzdelanostnej úrovne rómskych detí a mládeže z málo podnetného prostredia. Zborník príspevkov z celoslovenskej konferencie o vzdelávaní, Zvolen 5. august 2010. Zvolen : Quo Vadis, 2010, s. 14–25.

Rómske osobnosti a InteRRa 8.
In: Haburajová-Ilavská, Lenka: Dni sociálnej práce a InteRRa 8. I. Sociálna sféra Slovenskej republiky a sociálna práca (Európa, právo a prax) a rómske osobnosti. I. časť. Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou konanej na Univerzite Konštantína Filozofa, Nitra 11.–12. novembra 2009. Nitra : UKF, 2010, s. 26–29.

Co je to inteRRizmus a proč jsou za něj oceňovány přední odborníci?
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 13–14.

Metody práce v podání mezinárodních odborníků. Úvodní poznámky k plenárnímu jednání.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 20–21.

Metody práce s jinými, odlišnými.

In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 69–71.

Dobré příklady práce s odlišnými.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 79–80.

Multidimenziální spektrum metod: úvodní poznámky k první sekci.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 91–95. 24.

Metody práce s romskými komunitami.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 248–250.

Metody sociální práce.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 270–274.

Filozofie a etika v sociální práci.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 362–363.

Proč a o čem je filozofie a etika pomáhajících profesí.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 363–369.

Základy filozofie a sociologie v aplikaci na oblast pomáhajících profesí, zejména na práci s romskými komunitami.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 370–434.

Proč a o čem by měl vědět profesionál v pomáhajících profesích z oblasti romské kultury.

In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 435–440.

Shrnutí je resume a resume je závěr.
In: InteRRa 9. Metody sociální, edukační a zdravotnické práce s etnickými a marginálními skupinami. Sborník z mezinárodní vědecké konference konané 6.–7. dubna 2010 v Českých Budějovicích. Jaroslav Balvín ... [et al.] (eds.). Praha : Hnutí R, 2010, s. 546–548.

BALVÍN, Jaroslav – VAVREKOVÁ, Lenka: Multikulturalismus v edukaci jako prostředek překonávání sociálních problémů světa. Pohled pedagogický a andragogický.
In: Pedagogická, sociální a zdravotnická práce s osobami ohroženými sociálním vyloučením. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, 2010, s. 47–56.

Sociální práce jako multidimenziální systém vědných disciplín. Její pedagogický, psychologický a filozofický rozměr.
In: Pedagogické a psychologické disciplíny v přípravě pracovníků v sociální sféře. Sborník z mezinárodní konference konané dne 21. 4. 2010 na Pedagogické fakultě UJEP v Ústí nad Labem. Vyd. 1. Ústí nad Labem : Pedagogická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2010, s. 15–35.

Romská literatura a ROMIPEN, 2010.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 43–65.
Romové a škola v Čechách a na Slovensku. Škola, či internátní škola?
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 70–93. 25.

Velcí sociální pedagogové v České republice. Miroslav Dědič a Přemysl Pitter, 2010.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 142–167.
Základy filozofie v aplikaci na romskou kulturu. Vysokoškolský učební text pro studenty sociální práce. In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 170–257.

Sociálně-filozofické koncepce člověka. Vysokoškolský učební text.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 276–337.
Romové – konec nebo začátek (ne)jednoho mýtu?

In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 340–361.

První významný romský spisovatel románů Matéo Maximoff, 2010.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 340–361.

O vědecko-pedagogické tvorbě Aleny Kajanové.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 364–365.

O Salesiánském středisku v Českých Budějovicích v podání Aleny Kajanové.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 385–387.
O vědecko-pedagogické tvorbě Davida Urbana.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 388–390.
O Donu Boscovi a romské mládeži v podání Davida Urbana.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 414–416.
O zdraví a Romech v České republice.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 437–439.
O vědecké a pedagogické tvorbě Lenky Vavrekové.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 513–524.
Předškolní výchova dětí z málo podnětného a sociálně zanedbaného prostředí v podání Lenky Vavrekovej.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 587–589.
Pedagog, politolog Dr. Lukasz Kwadrans.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 620–626. 26.
O historii Romů před II. světovou válkou v podání Lukáše Kwadranse.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 634–635.

O programech Evropské unie a jiných zahraničních aktivitách v otázce edukace Romů v podání Lukáše Kwadranse.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 654–655.
O romském žákovi jako žákovi se speciálními edukačními potřebami v podání Malgorzaty Rożycké.
In: Romové. (Ve spektru mezinárodních vědeckých studií). Ústí nad Labem : Hnutí R, 2010, s. 667–671.
BALVÍN, J. – VALIŠOVÁ, A.: Jan Patočka: filozof výchovy, který inspiruje k zápasu o romského žáka.
In: Teraźniejszość i przyszłość edukacji społeczności romskiej. Radom : Institut technologii eksploatacji, 2010, s. 137–152.
Postavení autority v postmoderní společnosti.
Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica, 2011, č. 1, s. 21–42.
Specifika pojetí autority v procesu edukace romských žáků.
Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et Historica, 2011, č. 1, s. 289–307.
Film jako výrazná pedagogická a andragogická metoda ve výuce.
Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd, 25, 2011, č. 2, s. 99–104.
Filozoficko-etické zamyšlení nad novou publikací o technice a etice vědecké práce.
In: Hovorka, Dušan – Komárek, Karel – Chrapan, Jan: Ako písať a komunikovať. Vademecum začínajúcich vedeckých a pedagogických pracovníkov. Martin : Osveta, [2011], s. 236–241.
BALVÍN, Jaroslav – SCHWARCZOVÁ, Lucia: Filozofie, etika a sociální práce.
In: Politiky a paradigmata sociální práce. Co jsme zdědili a co s tím uděláme? Mezinárodní vědecká konference. 4. dny sociální práce. 24.–25. 11. 2010. Vyd. 1. Ve Zlíně : Univerzita Tomáše Bati, Fakulta humanitních studií, 2011, s. 48–52.
Sociální pedagogika a andragogika.
In: Sociální pedagogika v souvislostech globální krize. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Brno : Institut mezioborových studií Brno, ČR, 2011, s. 585–590.
Vlado Oláh (a já) – O svém nejlepším příteli a bratrovi napsal Jaroslav Balvín.
Romano nevo lil, 22, 2012, č. 2, s. 8–9.
K filozofii přístupu k edukaci romského žáka se speciálními vzdělávacími potřebami (zejména k žákům ze sociálně znevýhodněného prostředí).
Speciální pedagogika, 22, 2012, č. 4, s. 278–294. 1 fot.
Andragogický a multikulturní rozměr autority.

In: Autorita v edukační a sociální práci. Pardubice : Univerzita Pardubice, 2012, s. 50–55. 27.

Osobnost a historie.
In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd. 26. Brno : Masarykova univerzita, 2012, s. 282–289.

Čechy, Evropa a Romové.
In: Soukupová, Blanka: Společnost českých zemí v evropských kontextech. České evropanství ve srovnávacích perspektivách. Praha : Univerzita Karlova v Praze – Fakulta humanitních studií, 2012, s. 138–166.

Andragogika a multikulturní otázky.
In: Veteška, Jaroslav: Perspektivy učení a vzdělávání v evropském kontextu. Praha : Univerzita Jana Amose Komenského, 2012, s. 263–278.

BALVÍN, J. – ŠROTT, D.: Andragogický a filozofický rozměr dialogu mezi technickými a humanitními vědami.
In: Andres, Pavel – Vališová, Alena: Interdisciplinární vztahy mezi technickými, humanitními a společenskými vědami. Praha : Masarykův ústav vyšších studií ČVUT v Praze, 2013, s. 1–15.

BALVÍN, Jaroslav – VAVREKOVA, Lenka: Stálá aktuálnost, ale také rozporuplnost edukace romských žáků.
In: Roma in Visegrad Countries. History, Culture, Social Integration, Social Work and Education. Wroclaw : Foundation of Social Integration Prom, 2013, s. 333–338.

Přemysl Pitter. Významná osobnost v historické paměti Čech a Evropy.
In: Sborník prací Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity. Řada společenských věd. 27. Brno : Masarykova univerzita, 2013, s. 136–141.

BALVÍN, J. – MACÁKOVÁ, Světlana: Zážitková pedagogika a zážitková andragogika.
In: Šauerová, Markéta: Zážitková pedagogika a možnosti jejího využití při práci s vybranými cílovými skupinami. Praha : Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra, spol. s r.o., 2013, s. 19–37.

Romové, kultura, výchova. Pohled pedagogický a andragogický.
Acta humanica, 11, 2014, č. 2, s. 38–47.

Jak psát a komunikovat akademicky? Komentovaný text k filozofickým, pedagogickým a andragogickým aspektům tvorby studentských prací na univerzitách.
Speciální pedagogika, 24, 2014, č. 3, s. 219–242.

Rozhovory

Dáš úctu, dostane se ti úcty. Rozhovor s Jaroslavem Balvínem o našem vztahu k romské menšině. [Rozhovor.] Zaps. Jakub Camrda.
Literární noviny, 6, 7. 12. 1995, č. 49, s. 5. 1 fotogr.

Z LITERATURY O JAROSLAVU BALVÍNOVI

Články

KOLÁŘ, Jaroslav: Diskriminace romského etnika?

Ústecký deník, 4, 26. 7. 1996, č. 173, s. 1, 7.

ROČEK, František: Pláč nad nejmenším ústavem na světě.

Ústecký deník, 4, 27. 7. 1996, č. 174, s. 6. 28.

(jv): Romové se představují.

Ústecký deník, 6, 7. 4. 1998, č. 82, s. 7. 1 obr.

(jim): O víkendu se živě vzpomínalo i na první poválečnou školu v Květušíně.

Českokrumlovské listy, 30. 11. 1998, s. 13.

OBŠASNÍKOVÁ, Daniela: Jaroslav Balvín: Fotografie má velkou sílu. O Jaroslav Balvin: Bari zor andro kipos.

Romano nevo lil, 2011, č. 8, s. 1–4.

Recenze knih

Balvín, J. (ed.): Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů

SKALKOVÁ, Jarmila: Balvín, J. (ed.): Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. Praha, Občanské sdružení Hnutí R 1996. 67 s.

Pedagogika, 47, 1997, č. 2, s. 196–197.

Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka

ZELINA, Miron – ALABERTY, Ladislav: Učebné zdroje teoretického charakteru pre pracovníkov v CVS s MRK.

In: Zelina, Miron – Alberty, Ladislav: Metodika tvorby učebných zdrojov pre žiakov. V celodennom výchovnom systéme na základných školách. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2011, s. 87–88.

Metody výuky romských žáků

SELICKÁ, Denisa – ŠTRBOVÁ, Monika: Spoločné a rozdielne znaky profesie sociálneho pracovníka a sociálneho pedagoga.

In: Rizika sociální práce. Sborník z konference VII. Hradecké dny sociální práce, Hradec Králové 1. až 2. října 2010. Vyd. 1. Hradec Králové : Gaudeamus, 2010, s. 250, 253.

Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém

ZELINA, Miron – ALABERTY, Ladislav: Učebné zdroje teoretického charakteru pre pracovníkov v CVS s MRK.

In: Zelina, Miron – Alberty, Ladislav: Metodika tvorby učebných zdrojov pre žiakov. V celodennom výchovnom systéme na základných školách. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2011, s. 88–89.

Recenze výstavy

Beroun; (2005)

LEITNEROVÁ, Jiřina: Výstava fotografií představila Romy jako národ bez hranic.

Berounský deník, 11, 25. 3. 2005, č. 71, s. 3. 29.

DĚJINY, ENCYKLOPEDIE A SLOVNÍKY

WHO is who v Slovenskej republike. Zakladateľ a vydavateľ Ralph Hübner. Dodatkové dielo. Životopisná encyklopédia osobností Slovenskej republiky obsahujúca približne 6 500 životopisov, (čiastočne s fotografiami), Menný zoznam obsahujúci približne 16 400 mien a In Memoriam s takmer 220 osobnosťami, ktoré významne ovplyvnili slovenskú spoločnosť. 8. vyd. Zug : Who is Who, Verlag für Personenenzyklopädien, 2011, s. 57.

(Zpracovala: Jana Bednářová)

Foto Monika Farkašová. Jaroslav Balvín ve fotografické akci na břehu jezera ve Stráži pod Ralskem, 2016

PŘÍLOHA ČÍSLO 6

Seznam setkání Hnutí R a publikací, které z nich vznikly (setkání a prakticko-teoretické semináře) Hlavní organizátor všech setkání a editor sborníků z těchto setkání: PhDr. Jaroslav Balvín, CSc., předseda Hnutí spolupracujících škol R – HNUTÍ R.

LOGO HNUTÍ SPOLUPRACUJÍCÍCH ŠKOL R

1. setkání Hnutí R v Ústí nad Labem, 27.–28. května 1994 Téma: Multikulturní výchova romských žáků Organizátoři: ZŠ Předlice; SOU Krásné Březno, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R Ze setkání sborník nebyl vydán.

2. setkání Hnutí R v Ostravě, 25.–26. listopadu 1994 Téma: Alternativní přístupy ke vzdělávání romských žáků Organizátoři: Církevní základní škola Přemysla Pittra v Ostravě, Hnutí R Ze setkání sborník nebyl vydán.

3. setkání Hnutí R v Mostě, 28.–29. dubna 1995 Téma: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů Organizátoři: 5. ZŠ Most-Rudolice (Chanov), Hnutí R. Balvín, Jaroslav a kolektiv: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov, 28.-29. dubna 1995. Hnutí R, Ústí nad Labem 1996, ISBN 80-902149-1-6.

4. setkání Hnutí R v Praze, 1.–2. prosince 1995 Téma: Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků Organizátoři: ZŠ Praha 3-Žižkov, Havlíčkovo nám. 300; Pedagogické muzeum J. A. Komenského Praha, Hnutí R Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků. 4. setkání Hnutí R (Překonávání bariér ve vzdělávání). Sestavil: Jaroslav Balvín. Hnutí R, Ústí nad Labem 1996, ISBN 80-902149-0-8.

Setkání v Brně, 12.–14. dubna 1996 (jako zvláštní setkání romské a neromské mládeže) Téma: Setkání romské i neromské mládeže s pedagogy a přáteli školy v Brně Organizátoři: Ing. Eva Dobšíková; Muzeum romské kultury, ing. Eva Dobšíková, Hnutí R 192 Balvín, Jaroslav a kolektiv: SPOLEČNĚ. (Spolu s Romy k multikulturní výchově ve školství.) setkání romské i neromské mládeže s pedagogy a přáteli v Brně 12.-14. dubna 1996. Hnutí R, Ústí nad Labem 1997. ISBN 80-902149-2-4.

5. setkání Hnutí R v Karviné, 9.–10. května 1996 Téma: Romové, obecná škola a projekt „Začít spolu“ Organizátoři: ZŠ v Karviné, třída Družby, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a obecná škola. (Přípravné ročníky a projekt „Začít spolu“.) 5. setkání Hnutí R v ZŠ Karviná (třída Družby) 9.-10. května 1996. Hnutí R, Ústí nad Labem 1996. ISBN 80-902149-3-2.

6. setkání Hnutí R v Rakovníku, 4.–5. října 1996 Téma: Romové a historie Organizátoři: Zvláštní škola Rakovník, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a historie. Sborník ze 6. setkání Hnutí R ve Zvláštní škole v Rakovníku 4.-5. října 1996. Hnutí R, Ústí nad Labem 1996. ISBN 80-902149-8-3.

7. setkání Hnutí R v Kladně, 13.–14. prosince 1996 Téma: Výchova ke zdravému životnímu stylu s respektováním romské kultury Organizátoři: Speciální školy pro mentálně postižené Kladno, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a majorita. (k výchově zdravých vztahů mezi lidmi). Sborník ze 7. setkání Hnutí R ve Speciálních školách pro mentálně postižené v Kladně 13.-14. prosince 1996. Hnutí R, Ústí nad Labem 1997. ISBN 80-902149-7-5.

8. setkání Hnutí R ve Františkově nad Ploučnicí a Děčíně, 11.–13. dubna 1997 Téma: Romové a dětské domovy Organizátoři: Odborné učiliště internátní, Děčín, Františkov nad Ploučnicí, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a dětské domovy. Sborník z 8. setkání Hnutí R v Děčíně a Františkově nad Ploučnicí. Hnutí R, Ústí nad Labem 1997. ISBN 80-902149-4-0.

9. setkání Hnutí R v Brně 17.–18. října 1997 Téma: Romové a volný čas Organizátoři: DROM Brno; katedra pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity Brno, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a volný čas. Sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně. Hnutí R, Ústí nad Labem 1997. ISBN 80-902149-5-9. 193

10. setkání Hnutí R v Ostravě, 16.–17. ledna 1998 Téma: Romové a zvláštní školy Organizátoři: ZvŠ Ostrava-Hrabůvka; katedra pedagogiky Pedagogické fakulty Ostravské univerzity, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a zvláštní školy. Sborník z 10. setkání Hnutí R v Ostravě. Hnutí R, Ústí nad Labem 1997. ISBN 80-902149-6-7.

11. setkání Hnutí R v Liberci, září 1998 Téma: Evropa a multikulturní výchova Organizátoři: Katedra pedagogiky a psychologie PF Technické univerzity, Liberec Členové Hnutí R měli své příspěvky v rámci konference. Balvín, Jaroslav: Hnutí „R“ a interkulturní výchova. In: Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě. Vědecká konference s mezinárodní účastí 9. a 10. září 1998. In: Vědecká pojednání. Wissenschaftliche abhandlungen. Prace naukowe. IV-2. Technická univerzita v Liberci, Středisko pro koordinaci výzkumu na vysokých školách v Euroregionu Nisa, Liberec 1999, s. 167–171. Balvín, Jaroslav: Interkulturní, multikulturní a kulturní výchova a právo národnostních menšin. Praha a národnosti v interkulturním kontextu. In: Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě. Vědecká konference s mezinárodní účastí 9. a 10. září 1998. In: Vědecká pojednání. Wissenschaftliche abhandlungen. Prace naukowe. IV-2. Technická univerzita v Liberci, Středisko pro koordinaci výzkumu na vysokých školách v Euroregionu Nisa, Liberec 1999, s. 172–176. Balvín, Jaroslav: Hnutí „R“ a mezinárodní konference. In: Interkulturní vzdělávání ve sjednocující se Evropě. Vědecká konference s mezinárodní účastí 9. a 10. září 1998. In: Vědecká pojednání. Wissenschaftliche abhandlungen. Prace naukowe. IV-2. Technická univerzita v Liberci, Středisko pro koordinaci výzkumu na vysokých školách v Euroregionu Nisa, Liberec 1999, s. 222.

12. setkání Hnutí R v Květušíně na Šumavě, 27.–28. listopadu 1998 Téma: Romové a jejich učitelé Organizátoři: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity; PhDr. Miroslav Dědič, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a jejich učitelé. 12. setkání Hnutí R. Hnutí R, Ústí nad Labem 1999, ISBN 80-902461-1-7.

13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech, 6.-8. května 1999 Téma: Romové a etika multikulturní výchovy Organizátoři: Ministerstvo školství České republiky, Filozofická

fakulta Masarykovy univerzity Brno; Osobitná škola Rudňany, Slovensko, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a etika multikulturní výchovy. 13. setkání Hnutí R. Hnutí R, Ústí nad Labem 1999. ISBN 80-902461-0-9. 194

14. setkání Hnutí R v Českých Budějovicích, 2.–3. prosince 1999 Téma: Romové a univerzity Organizátoři: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, Hnutí R, Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity České Budějovice Balvín, Jaroslav, Švejda, Gabriel a kolektiv: Romové a univerzity. 14. setkání Hnutí R v Českých Budějovicích. Hnutí R, Ústí nad Labem 2000. ISBN 80-902461- 2-5.

15. setkání Hnutí R v Liberci, 23.–24. března 2000 Téma: Romové a pedagogika Organizátoři: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, Katedra pedagogiky Pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a pedagogika.15. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci. Hnutí R, Ústí nad Labem 2000. ISBN 80-902461-3-3.

16. setkání Hnutí R v Liberci 2.–3. června 2000 Téma: Romové a alternativní pedagogika Organizátoři: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, Katedra pedagogiky Pedagogické fakulty Technické univerzity v Liberci, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a alternativní pedagogika. 16. setkání Hnutí R na Technické univerzitě v Liberci. Hnutí R, Ústí nad Labem 2000. ISBN 80-902461-7-6

17. setkání Hnutí R v Pardubicích 7.–9. prosince 2000. Téma: Romové a obec Organizátoři: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, Magistrát města Pardubic, Hnutí R Balvín, Jaroslav a kolektiv: Romové a obec. 17. setkání Hnutí R v Pardubicích 7.–9. prosince 2000. Hnutí R, Ústí nad Labem 2001. ISBN 80-902461-5-X.

18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči 7.–9. června 2001 Téma: Romové a sociální pedagogika. Organizátoři: Ministerstvo školství Slovenské republiky, Katedra romské kultury Univerzity Konstantina Filozofa v Nitře a Město Levoča. Balvín, Jaroslav, Tancoš, Július a kolektiv: Romové a sociální pedagogika. 18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči 7.-9. června 2001. Hnutí R, Ústí nad Labem, 2001. ISBN 80-902461-4-1.

19. setkání Hnutí R v Praze na MŠMT ČR 8.–9. prosince 2001 Téma: Romové a sociální práce Organizátoři: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky, Hnutí R Balvín, Jaroslav: Romové a sociální práce. Dosud nebylo z finančních důvodů vydáno.

20. setkání Hnutí R v Praze, Magistrát hl. m. Prahy, na Schole Pragensis 22. března 2002 Téma: Romové a literatura Organizátoři: hlavní město Praha, Hnutí R Balvín, Jaroslav: Romové a literatura – k poctě Eleny Lackové. Dosud nebylo z finančních důvodů vydáno.

21. setkání Hnutí R v Praze, Magistrát hl. m. Prahy, Velká zasedací místnost Zastupitelstva hl. m. Prahy 3.–4. prosince 2002 Téma: Romové a samospráva (v rámci tématu Mezinárodní konference „Politika Prahy a dalších českých a evropských měst ve vztahu k národnostním menšinám“) Organizátoři: hlavní město Praha, Hnutí R Politika Prahy a dalších měst ve vztahu k národnostním menšinám. Sestavil a redigoval: Jaroslav Balvín.

22. setkání Hnutí R v Praze, Magistrát hl. m. Prahy, Národní dům na Smíchově 13.–14. listopadu 2003 Téma: Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k Romům (v rámci tématu Mezinárodní konference „Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám“) Organizátoři: hlavní město Praha, Hnutí R Výchova, vzdělávání a kultura ve vztahu k národnostním menšinám. Sestavil a redigoval: Jaroslav Balvín.

PŘÍLOHA ČÍSLO 7

Jaroslav Balvín Edukace romských dětí Niepełnosprawność nr 12, 114-134 2013 Niepełnosprawność. Dyskursy pedagogiki specjalnej Nr 12/2013 Disability. Discourses of special education No. 12/2013. Jaroslav Balvin Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

MOTTO: Historia magistra vitae. Historie učitelka života.

Edukace romských dětí Education of the Roma children Education of Roma children into the education policy in the Czech Republic and the Slovak Republic.

In the past, Roma pupils from 80 percent placement in special schools. Especially pedagogical approach to Roma children did not respect the fact that special schools were primarily for children with mental and physical disabilities. In 2005 there was a change. In the Czech Republic were changed to a special school elementary school special and practical. Yet many children (according to the findings of the Government Czech Republic), 35 percent of Roma children in these schools. In fact this is the Czech Republic criticism from European institutions and worldwide. Text tries to presentation of humanistic approaches to education of Roma children, which should lead to deeper democratization in education and in relation to the Roma national minority.

Słowa kluczowe: polityka edukacyjna, edukacja dzieci romskich, demokratyzacja edukacji mniejszości narodowych Keywords: educational policy, education of Roma children, the democratization of education of minorities

Foto Jaroslav Balvín

Úvod

Chceme-li odpovědět na otázky naší současnosti, měli bychom se obrátit k historii. Neboť tam leží odpovědi. A i na to, na co se obyčejní lidé často ptají, proč romský národ nedosahuje v současnosti parametrů našeho civilizovaného světa? Proč velká většina romských dětí chodila do zvláštních škol, které jsou určeny pro mentálně a fyzicky handicapované děti, a nikoliv do škol základních? Proč výsledky ve výuce jsou stále viditelně nižší, než u běžné populace dětí majoritní společnosti? Statisticky zjištěným faktem je, že v letech 1970-1990 a ještě dlouho potom chodilo v Čechách a na Slovensku do zvláštních škol 80 procent romských žáků.

Edukace romských dětí

V roce 2005 se zvláštní školy v České republice změnily na speciální a praktické základní školy. Romští žáci tedy chodí již všichni do základních škol, ale přesto 35 procent navštěvuje stále školy základní speciální školy. To je stále ještě vysoké číslo a za to je Česká republika i Slovenská republika kritizována jak na evropské, tak na světové úrovni. **Chceme-li odpovědět na tyto nastolené otázky, které je třeba řešit i na půdě speciální pedagogiky, měli bychom se obrátit κ historii vývoje romského národa a jeho postupnému začleňování do evropské a světové majoritní společnosti. Neboť historie je opravdu učitelkou života.** Může nás poučit i pohledem do postupného rozvoje školství ve vztahu κ romským dětem i κ jejich rodinám. K filozofii a etice výchovy ve vztahu učitelů a romských

dětí „Není podstatné, jestli se vychovává ve škole normální či speciální. Není nejmenší důvod dobré zvláštní školy podceňovat. Právě ony se na specifické problémy specializují. Podstatné je, aby se sociálně psychické deficity ze sociálně chudšího i výchovně méně podnětného prostředí dostatečně napravovaly, aby každý absolvent nalezl přijatelné reálné praktické uplatnění. Nejde o vzdělávání pro vzdělávání, pro školu, ale pro život". (Blížkovský, 2008, s. 39).

Speciální pedagogika má své speciální přístupy i κ romským dětem, které jsou dnes podle zjištění Vlády ČR soustředěny v počtu až 35 procent (s různým postižením mentálním, fyzickým či mnohdy spíše sociálním) i nadále ve speciálních a praktických základních školách. Problém, zdali počet romských dětí na těchto školách je adekvátní či nikoliv v textu nebudeme zcela řešit. Zaměříme se však na to, co je pro výuku a vzdělávání obecně důležité ve vztahu ke všem dětem a ve vztahu κ romským dětem zvláště. Učitelský étos a pozitivní vztah κ romským žákům (který ve školách podle našich výzkumných zjištění nebývá zcela naplněn) hraje mnohdy rozhodující roli v rozvoji nejenom jejich osobnosti. Ve svých důsledcích ovlivňuje i vztahy mezi Romy a majoritou. **Škola, její ředitelé a učitelé (nezávisí ani tak na tom, zdali jde o školu základní či speciální) může a ve své perspektivě musí sehrávat v tomto procesu zmírňování někde napjatých interetnických vztahů důležitou roli.**

I když ani vztah učitelů κ romským žákům nebývá ideální. Jedna z romských respondentek našeho v současnosti probíhajícího výzkumu (o možnostech učitele ovlivňovat pozitivním způsobem interetnické napětí ve společnosti zlepšením komunikace učitele s rodiči romských žáků), doslova napsala: **Myslím si, že učitelé z řad majority (což já nejsem a proto je můj názor velmi subjektivní) ještě stále neumí komunikovat s romským žákem, jsou zatíženi předsudky a hlavně velkou nechutí romské dítě posouvat vpřed...κ úspěchu, κ seberealizaci... Česká společnost již neskrývá své negativní postoje vůči Romům, jako tomu bylo dříve. Dnes otevřeně ukazuje na toho, koho nemá ráda. A to se děje i ve školách. Pedagogové jakoby přestávali být profesionály a v diskusích s romským dítětem sklouzávají κ osobním urážkám, a narážkám na sociální statut žáka. Zde často vznikají těžké konfliktní situace. Romský žák si už od mala staví obrannou zeď vůči „bílému", kterého odmítá respektovat, protože jím byl ponížen, a bohužel každý další komunikační neúspěch s členy majority bude tuto zeď posilovat, až přejde v sociální izolaci jedince. Ponižování se dostává romským dětem ve školách často. A to jak z řady pedagogů, tak z řad ostatních žáků. Pedagog s romským rodičem hovoří stále nadřazeně**

a rozhovor se nese v duchu výtek a jednostranně zaměřeného hodnocení. V mém okruhu jsou jen čtyři pedagogové z dvaadvaceti, kteří jsou schopni a ochotni vnímat romského žáka, jako DÍTĚ!!!!! A podle toho s ním jednají. Jakýkoliv neúspěch ve vzdělávání romských dětí je ohodnocen slovy „no jo, Cikáni, co byste chtěli". Hlavní příčinu negativní komunikace ve školství spatřuji v nechuti hledat schůdná řešení pro obě strany" (Romská učitelka z Kladna).

Z našich dvacetiletých zkušeností a vědecko-pedagogických zkoumání otázek edukace romských žáků a také ze současného vzepětí anticiganistických nálad ve společnosti vyvozujeme, že **se jedná o natolik závažný problém, že by zasloužil širší odbornou diskusi**. Speciální školství ve vztahu к romským žákům se musí vyrovnávat s řadou výtek, které kritizují bývalý systém zvláštního školství, poněkud alibisticky převtěleného v roce 2005 v České republice do systému speciálních a praktických škol, za to, že ve speciálních základních školách zůstává stále dosti velký počet romských žáků, kteří jsou prý nesprávně diagnostikováni. Je třeba jasně říci, že zvláštní školy odvedly v minulé době i v době po sametové revoluci ve vztahu к romským žákům významnou práci. Přední psycholog **Petr Klíma** к tomu v roce 1997 napsal: *Není pochyb, že při správném zařazení je pro mnohé romské děti vzdělávání ve zvláštní škole velmi dobrým východiskem. Dostane se jim zde odpovídajícího vzdělání, existuje návaznost na odborných učilištích, neopakují ročníky a vzdělávají se tak s vrstevníky. I tak většinou dosaženým vzděláním převyšují své rodiče* [Klíma 1997, s. 73]. Otázka zní: stačí to v současné době, aby romští žáci, jak výše citovaný psycholog píše, pouze převyšovali vzděláním své rodiče? Jak se říká, čas pokročil, vznikly nové historické společenské situace a kulturní úroveň romských komunit i zásluhou vzdělanosti se zvýšila. Zároveň však působí protikladné tendence edukace romských dětí které znovu uvrhují romské komunity, ale také další sociálně handicapované společenské vrstvy, do chudoby s důsledkem marginalizovaného postavení ve společnosti. Neonacistické organizace se snaží o jakýkoliv konflikt, který se stane ve vztahu Romů a neromů, využít ve svůj prospěch a organizují v kritických místech s vysokou koncentrací Romů protiromské pochody. V České republice se tyto pochody, do kterých se zapojili i mnozí obyvatelé, odehrály v posledních dvou letech ve městech Šluknov, Rumburk, Varnsdorf, Duchcov, České Budějovice, Břeclav, Liberec. Znovu se dostává na scénu zdůvodňování, že Romové v důsledku svých „genetických nedostatků" nejsou schopni se ve společnosti uplatnit stejně jako majorita. [Viz Bakalář 2003, 2004]. Kritiku Bakalářových teorií, které vycházejí z rasově založených teorií amerických psychologů **P. Rushtona, R. Lynna, M. Levina a A. R.**

Jensena jsme podali v knize **Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka** [Balvín 2008, s. 39-52]. Ve společnosti a odborné veřejnosti se rozšířily také práce mladých kulturních antropologů, které ve „velkoryse" podaných vědeckých skicách a odborných textech přispívají κ pohledu na romské komunity jako entity s převažující kulturou chudoby. **V důsledku rodinného systému vztahů prý podle nich neschopné širší společenské inkluze a dosažení politického a kulturního podílu na společenském vývoji.** Kritiku těchto kulturně antropologických přístupů jsme provedli v téže práci v kapitole „Kulturologická perspektiva podle **Marka Jakoubka** a jeho kolegů" [Balvín 2008, s. 52-59]. Asimilace anebo inkluze? Asimilační tendence, které se v naší společnosti projevují a realizují již od doby **Marie Terezie** [1740-1780] a kumulovaly v době komunistického režimu (1948-1989), nejsou typické pouze pro politiku naší doby a našich států. Poučení o negativních důsledcích těchto přístupů je možné najít i v jiných zemích. Např. o zákazu umísťování dětí imigrantů v Spolkové republice Německo ze strany státu píše **Jenny Poláková** [Poláková 2005] a o problémech segregace a desegregace romský lingvista z Bulharska **Hristo Kyuchukov** [Kyuchukov 2007]. Také příspěvek **Tomáše Ryšky** v české Speciální pedagogice o převýchově dětí horských kmenů v Thajsku je zdrcujícím svědectvím genetického odsuzování schopností příslušníků horských kmenů a negativních důsledků asimilace [Viz Ryška 2012, s. 120-138]. A pro naši politiku multikulturalismu jako protikladu asimilace ve vztahu κ romským dětem může být velmi poučné řešení australské vlády, která v roce 1997 skončila s politikou asimilace a v roce 2008 se veřejně omluvila domorodcům za vytvoření tzv. ztracené generace (viz nedávno uváděný film Austrálie P). Proti těmto tendencím je uplatňována ve školách multikulturní výchova [Srov. Hladík 2009,2011]. Přidáme-li κ těmto polemickým důvodům ještě jasně proklamovanou a realizovanou tendenci neonacistických skupin zvyšovat interetnické napětí ve společnosti až na hranu konkrétních střetů, jak jsme o tom psali výše, tendenci svalovat na Romy vše (jako v Břeclavi či v Liberci), zabíjet Romy se zbraní dokonce policistů (slovenské Hurbanovo, Devínska Nová Ves), přilévat olej do ohně nenávisti i od samotných Romů rasovými výpady proti českým či slovenským občanům (napadení mačetou zákazníků v baru od mladých Romů v Novém Boru), a vřadíme-li tyto tendence do evropského rámce (např. Maďarsko, Francie), pak je potřeba širší diskuse o podmínkách neasimilační edukace nanejvýš aktuální. Vzdělávání má v tomto systému determinant své nezastupitelné místo. V tomto směru je důležité rozvíjet principy humanistického multikulturního školství i ve vztahu κ romským dětem, ale na druhé straně vystupovat i ve školách proti negativním postojům κ romským dětem. Neboť **rasismus ze strany učitelů κ romským žákům je také aktuální.** Ve vztahu ke školství máme i smutnou,

ale pravdivou ukázku toho, že **i ve školách pracují učitelé, kteří mají s romskou komunitou „nevyřízené účty"**. O tom píše jedna romská terénní pracovnice pracující ve Šluknově, v jednom z měst, v nichž se konaly demonstrace proti Romům. Na otázku z našeho výzkumu, zdali si myslíte, že je důležité zlepšování komunikace učitelů a rodičů romského žáka jako určitého modelu dobré interetnické komunikace ve společnosti, odpověděla doslova: *Určitě je to důležité. Ale upřímně, kolik učitelů bude mluvit s rodiči romských žáků po nepokojích, které zde proběhly? Zvláštní, když několik z těch učitelů bylo demonstrovat a pokřikovat rasistické hlášky. Z jejich strany si myslím moc zlepšení nebude. Ale setkala jsem se i s učiteli, kteří odsuzují rasismus a xenofóbii. Je mi líto, že jich je málo, ale jsou. A pokud oni začnou více komunikovat s rodinou romského žáka tak, aby se postupně odbourávala ta špatná atmosféra, to napětí, tak děkuji i za ně. Samozřejmě to ale platí i naopak. Zapojit se musí i rodiče romských žáků. I oni se musí naučit ovládat své emoce a neházet celou majoritu do jednoho pytle. Každý člověk je individuální.*

Inkluze a romský žák

Výrazným speciálně pedagogickým prostředkem ve vztahu κ handicapovanému dítěti, κ dítěti se speciálními výchovně vzdělávacími potřebami je inkluze. Potřebu začleňování dítěte do prostředí školy, v němž bude respektován nejenom z nutnosti, ale z také z potřeby prostředí, do kterého je začleňován, vyjádřil zakladatel romologie **František Štampach**, který se zabýval studiem Romů (dobově Cikánů) v bývalé Československé republice z nejširších aspektů. Z hlediska pedagogického je významná jeho kniha z roku 1933 s názvem Dítě nad propastí. Zde vymezuje i dítě cikánské jako dítě „ohrožené". Ale nehledá důvody v jeho mentální nedostatečnosti, zaostalosti, ale především v sociálních a historických podmínkách. Přerušit dlouhodobý kruh neúspěšnosti romského dítěte podle Františka Štampacha může a musí sociálně pedagogická práce a ochota učitele a ostatních žáků i majoritních rodičů romské dítě přijmout, respektovat jeho sociální a historickou situaci a úměrně κ tomu je začleňovat do společnosti jako rovnoprávného občana. V současné době tuto tendenci vystihuje nejlépe pojem inkluze [Srov. Kurincová, Turzák 2011]. Romský žák je často žákem se speciálními výchovnými a vzdělávacími potřebami. A tak by měla přistupovat κ němu škola i učitelé. Romští pedagogičtí asistenti v tomto procesu mohou sehrát významnou roli. Nový pojmový aparát respektuje jedinečnost a výjimečnost žáka se speciálními potřebami. **Problematika humanistické edukace by měla být proto integrální součástí běžné školy a zároveň součástí edukace dětí se speciálními výchovně - vzdělávacími potřebami.** Každý pedagog

s humanistickým přístupem by měl umět к jinakostem vyskytujícím se v běžném výchovně- -vzdělávacím procesu přistoupit, zaujmout správně stanovisko a respektovat individualitu dětí vyžadujících speciální výchovně-vzdělávací starostlivost [Turzák, Szabadosová 2009]. Pedagogické hledisko je komunikací s romskými rodiči doplňováno hlediskem andragogickým. Ačkoliv učitel není andragog, ale pedagog, přesto by měl znát zásady komunikace s dospělými, které v dané pedagogické situaci reprezentují romští rodiče. Jak píše přední slovenský odborník v oboru inkluzivní pedagogiky a komunikace s rodiči žáků jako efektivního prostředku při výchově a vzdělávání **Tomáš Turzák**: jednou z fází životního cyklu rodiny je vstup dítěte do školy. Rodiče i děti čekají nové úlohy a povinnosti. Pokud je dítě „jiné", výjimečně, situace si vyžaduje ještě více pozornosti. Nejen při vstupu dítěte do školy, ale už při samém procesu rozhodování o segregované anebo integrované cestě školování by měli rodiče a odborníci dobře poznat práva a povinnosti rodičů. Ty souvisejí s jejich novou rolí rodiče školou povinného dítěte se speciálními výchovně - vzdělávacími potřebami [Turzák 2008, s. 172]. Uvedené přístupy jsou v současné době aktuální. A mají základ i v myšlenkách **Františka Štampacha**, humanisty a zakladatele romologie, který se zabýval potřebou systematické edukace romských žáků již v období mezi dvěma světovými válkami. Z myšlenky Františka Štampacha (a nejen jeho-viz dále) se stal jeden z teoretických zdrojů mé vědecké práce při rozvíjení systematického a dlouhodobého výzkumu ve školách s pozitivními zkušenostmi s výukou romských žáků. Českým dětem už od nejútlejšího věku vštěpují rodiče povinnost školní docházky. Toto vědomí má v sobě české dítě ještě před vstupem do školy. U „cikánského“ dítěte tomu tak není... Neškodí, uvědomí-li si pedagogové současnosti, že jejich předchůdci na přelomu 18.-19. století se se stejnými problémy potýkali v českém prostředí, především venkovském. Svědčí o tom zápisy ze školních kronik nebo deníkové záznamy, jako např. paměti **J. J. Ryby**. (Dědič, 2005, s. 31). Proč je důležité znát historii? Protože současnost vyrůstá z minulosti. Také prameny dnešní situace v otázce edukace romských dětí je třeba hledat v historii národů. Včetně historie romského národa. Jak jsme již uváděli, relativita v historii, uváděná Miroslavem Dědičem (zakladatel první romské internátní školy v roce 1951), nestora v edukaci romských dětí, plně platí. Když se mluví mnohdy opovržlivě o situaci romských dětí v romských osadách, bosých a umazaných, zapomíná se na to, že celé generace školáků z doby našich pradědů a prababiček chodily do školy bosy, s nedostatky v hygieně, natož v předchozí přípravě na školu. Rodiče měli rovněž větší zájem na tom, aby jejich děti dosáhly úlevy, než aby svědomitě a pilné docházely do školy [Dědič 2005, s. 31]. I pro učitele a pro formování jejich vztahu к žákům jiné národnosti, jiné kultury, než ke které patří oni sami (o této situaci učitele v situaci výuky žáka jiné

národnosti, než je on, viz Balvín 1995, s. 3-8), je důležitý pohled na romský národ z hlediska moderní historie. Sociolog historie **Miloš Havelka** píše: *stejně hodnotná jsou nejen dvě různá historická údobí či různé epochy, ale i synchronně existující kultury, regionální a etnické útvary, státy, národy, rasy... a žádný (historický, sociální nebo kulturní) celek nesmí být nadřazován nějakému jinému (jako hodnotnější, pokrokovější, rozvinutější, mravnější atp...* [Havelka 2010, s. 198]. Může mít učitel fundovanější podklad pro zdůvodnění humánního přístupu к romskému dítěti a к romské komunitě, než je toto historicko-sociologické zdůvodnění rovnosti ras a národů? I český národ se v minulosti a také v současnosti dovolával axilogické rovnoprávnosti. Jak psal náš druhý prezident Edward Beneš: každý národ jest jen částí všeho lidstva a tudíž jednotkou, která musí být celému lidstvu užitečná [Beneš, in: Pasák s. 34]. Každá součást celku má svou funkci, a - proto ti reprezentanti společnosti, kteří odpovídají za její zdravé fungování, by měli přispívat к harmonickému vývoji všech sfér společnosti. (Konference v Athénách. Hübschmannová M., 1995,15). Hlavním cílem v oblasti výchovy a vzdělávání v České republice i Slovenské republice je v současnosti taková úroveň vzdělání, která by zasáhla co nejširší populaci, aby dosáhla co nejvyšší úrovně vzdělanosti. Vzdělání umožňuje existenci i rozvoj společnosti i všech lidí v ní. Hovoříme o tzv. vzdělanostní společnosti. Tento trend se týká i národnostních menšin, etnických skupin. Nejaktuálnější je požadavek na vzdělání u romské národnostní menšiny. Jeho realizaci však komplikuje historický handicap a současná špatná sociální situace romských komunit. O potřebě znát historické kořeny problému současnosti jsme již psali výše, avšak po roce 1989, po sametové revoluci nastala nová historická situace, v níž se muselo nově zorientovat i vzdělávání dětí romských.

Specifika edukace romských žáků

„Budou-li Romové i nadále diskriminováni na trhu práce, je otázka, к čemu je jim vzdělání. To sice může přispět к tomu, aby na trhu práce diskriminováni nebyli, ale jedná se o začarovaný kruh. Jeden z hlubokých omylů je tvrzení, že ta či ona sféra společenského života je důležitější než jiná. Každý většinou hájí svůj rezort: Sociální pracovníci říkají, že je to zaměstnání a bydlení, pedagogové zase, že je to vzdělání. Je to jako v té starodávně bajce, v níž se hádaly části lidského těla, kdo z nich je důležitější: zda srdce, mozek, žaludek nebo střeva". (Konference v Athénách. Hübschmannová M., 1995,15). Specifikem výchovy a vzdělávání romské komunity je, že dosažení vyšší úrovně vzdělání není možno dosáhnout bez

angažovanosti samotných Romů, bez podílu jejich občanských sdružení, rady vlády pro záležitosti romských komunit atd. Stejně tak je však potřebná zvýšená angažovanost neromů, neromských organizací a samotné školy, která se zapojuje nejúčinněji do realizace vzdělávacích cílů. Obecným cílem je co nejkvalitnější vzdělání pro všechny Romy. To je potřebné pro realizaci jejich pozitivního života v této společnosti, pro překonání nedostatků sociální, ekonomické a kulturní povahy. Je důležité také pro získání vlastního sebevědomí, vyrovnání se s úrovní soudobých požadavků na člověka. Otázka vzdělávání jako systémového procesu a vzdělanosti (dosažené úrovně vzdělání) je v celé Evropě obdobná. Jak píše přední specialista na otázky sociologie a edukace v romských komunitách **Jean Pierre Liégeois** z Francie na základě údajů řady romistů z různých států, některé statistické údaje, které nebyly publikovány ve východních státech za socialistického režimu a jsou nyní dostupné, poukazují na to, že situace v celé Evropě je velmi podobná. Výchovu cikánských dětí ve školských zařízeních mnozí až dosud považují za neúspěch. V této situaci školu není třeba přebudovat', ale vybudovat (Liégeois, 1995,176).

Potřeba systémového přístupu

Pro dosažení výše jmenovaných cílů je třeba přihlédnout κ podmínkám, v nichž romská komunita a romský žák žije a úměrně kterým se vytváří úroveň jeho vzdělanosti, jeho osobnost a vztah ke společnosti. Tento postup platí jak pro učitele a vedení v základních školách, tak ve speciálních a praktických školách základních. Při vytváření koncepcí výchovy a vzdělávání romského žáka i při jejich realizaci je nezbytné realizovat systémový přístup, to znamená zvažovat a analyzovat podmínky biologické, psychické, sociální, pedagogické, regionální i globální. V systémovém přístupu κ výchově a vzdělávání romských žáků by mělo hrát důležitou roli také zvažování vztahu mezi pozitivními podmínkami a podmínkami negativními. Např. mnohé hodnoty, po staletí vytvořené Romy (srov. o tom Horváthová, 2006), jsou poučné i pro majoritu, patří κ pozitivním a obecně platným výsledkům rozvoje lidské kultury (např. pevné rodinné vztahy, vztahy κ dítěti, uvážlivé vztahy ke starým lidem apod.). Ty by měla výchovně vzdělávací soustava uchopit a v y u ž í t v procesu progresivní výchovy. Existují však také negativní podmínky, proti nimž je třeba zaměřit výchovu. Jsou to i u Romů zcela nezakrytě se rozšiřující tendence ke kriminalitě, drogové závislosti, lichvě a v poslední době i rasové výpady některých Romů vůči občanům z řad majority apod.

Prostředky pro dosažení edukačních cílů

„Učebnice musí mít nejen informativní hodnotu, ale také symbolickou hodnotu, která žáky motivuje. Nenajde-li romské dítě v učebnici sebemenší informaci o své kultuře a historii, je diskriminované'. (Konference v Athénách. Hübschmannová M., 1995,15). Pro dosažení výchovně vzdělávacích cílů při vypracovávání vzdělávacích koncepcí i při konkrétní práci s žáky romské komunity je potřebné také poznat a cílevědomě využívat současné prostředky, které jsou к dispozici a které vybudovalo předcházející úsilí učitelů a dalších pracovníků v rámci výchovně vzdělávacího systému. Těmito prostředky, které byly vybudovány dosud v České republice a Slovenské republice, a které se v procesu jejich používání dále vyvíjejí a ověřují, jsou:

- úroveň školské soustavy,
- rozvoj interkultumí systémové komunikace v obcích a regionech [viz Vavreková 2008a];
- různé nestátní neziskové organizace, mezi nimi i romské;
- učitelé romských žáků jako subjekty realizující edukaci ve směru inkluze;
- romští pedagogičtí asistenti, kteří působí ve školách jako zprostředkovatelé romské kultury a komunikační činitelé mezi učiteli a žáky, mezi školou a rodinou;
- organizace obdobné jako **Hnutí spolupracujících škol R (Hnutí R)** v Čechách, na Slovensku **Klub učitelů romských dětí**, které se od devadesátých let snaží o zkvalitnění vzdělávání romských dětí až do současnosti;
- další organizace, sdružující romské pedagogické asistenty a učitele (**Asociace romských pedagogických asistentů, Liga komunitních škol** atd.);
- vznik pobočních organizací Hnutí R : např. Hnutie R- Spiš a Hnutie R Nitra [Viz Vavreková 2008b], Hnutí R České Budějovice;
- speciální programy, vytvořené a vytvářené v procesu hledání metod pro specifické vzdělávací prostředí při práci s romskými žáky;
- kvalifikace, schopnost a ochota učitelů romských žáků přistupovat к romským žákům z hlediska humanistické a osobnostně rozvíjející pedagogiky [srov. o tom Zelina 2006];
- speciální pomůcky a metody, vytvářené ve školách s převahou romských žáků, atd. Tvořivým přístupem je možné tyto i další navozené otázky aplikovat i na

systém výchovy a vzdělávání romských žáků. (Aplikace systémové pedagogiky na edukaci romského žáka viz Balvín, 2004). Avšak tato činnost vyžaduje na jedné straně hlubokou znalost pedagogiky, zejména pedagogiky systémové, na druhé straně znalost zákonitostí romské kultury, životního způsobu Romů, jejich konkrétní situace apod. Je to proto, že romský žák nevyrůstá ve skleníkovém prostředí školy, ale jeho osobnost je průsečíkem velkého množství determinant přírodního a sociálního charakteru, které jsou výsledkem historického střetávání romské a majoritní kultury. Zájem o rozvoj vzdělávání romských žáků, které je odborníky i širší veřejností prezentováno jako nejdůležitější prostředek emancipace romského národa, nemůže vycházet ani z voluntaristických přání radikálně změnit situaci romské komunity pouze a v krátkém čase prostředky vzdělání, ani z představ, že sociální, antropologické a kulturní bariéry jsou fatální překážkou vzdělávacího procesu. Reálný pohled na výchovné cíle, které si soudobá demokratická společnost dává i v otázce vzdělávání romské národnostní menšiny, se proto neobejde bez zohlednění teorie systémů a její aplikace na pedagogiku.

Humanismus jako filozoficko-pedagogické východisko edukace romského žáka

Podobně jako v mnohých filozoficko-pedagogických problémech, stejně tak se i při řešení otázek multikulturní výchovy se zaměřením na romského žáka odborníci mohou s důvěrou obracet na filozoficko-pedagogické ideje **Jana Amose Komenského**. Pro pochopení systémového přístupu к výchově a vzdělávání, jehož filozofickým základem je humanismus, je možné se obrátit na myšlenku J. A. Komenského o škole jako dílně lidskosti. Myšlenky Komenského znějí i pro současnou multikulturní pedagogiku, ať už se uplatňuje ve školách základních či základních školách speciálních a praktických, jako velmi moderní. V obecné podobě vyjadřují potřeby rovnoprávného vřazení kvalitního a celistvého vzdělávání Romů do výchovně vzdělávací soustavy. V **Obecné poradě o nápravě věcí lidských** hovoří Komenský o tom, aby Evropané společně pracovali pro nápravu všech lidských záležitostí, к čemuž patří i utváření lepšího lidství v rodinách, ve školách a v životě vůbec. К tomu by mělo sloužit pojetí školy jako dílny lidskosti, v níž by byl všestranně zdokonalován každý jedinec i všichni lidé bez jakékoliv diskriminace ve spojení se zdokonalováním celku společnosti, která by se tímto procesem přetvářela v „tvořivé dělné spolupracující společenství mírové' [Čapková 1991, s. 554].

Rok 1989 jako rok nula pro romské komunity a pro edukaci romských dětí

Romský básník, žijící v České republice **Jan Horváth**, bohužel nedávno zesnulý, nazval rok 1989, kdy se uskutečnila v Československu tzv. sametová revoluce, pro romský národ rokem nula. Jeho básnické srdce tento nový počátek vidělo, a také vyslovilo, v básni **Černá růže**. Zlom v chápání roku nula básník viděl především v otázce komunikace mezi Romy a majoritou, v tom, že Romové nejsou sami, že černá růže a bílá vedle ní porostou spolu a jedna druhé nedá zahynout [Horváth 1997, s. 5].

Jan Horváth **KAĽI RUŽA**	**Jan Horváth** **ČERNÁ RŮŽE**
Kaľi ruža bariľa, **ňiko la na sadzinďa,** **ňiko la na vičinďa,** **kaske kampiľa?** **Kale jakha, kale jakha,** **soske jon roven?** **Ňiko pre kaľi ruža** **paňi na čhivel,** **lačho lav na phenel.** **Dikhen ake! Mek dživel.** **Kale jakha, kale jakha,** **soske jon roven?** **O šil, a bokh, o mariben,** **andro jilo o phariben –** **savoro chalas e kaľi ruža,** **mek adaj barol.** **Kale jakha, kale jakha,** **soske jon asan?** **Koja kaľi ruža** **imar nane korkori,** **hin la parňi pheňori,** **savi zor, savo šukariben,** **te hine jekh paš aver!**	Černá růže vyrostla nezvaná, nechtěná, nezasazená. Komu je třeba? Černé oči, černé oči, proč pláčou? Není, kdo by černou růži zalil, kdo by jí dobré slovo dal. Podívejte! Přece roste dál! Černé oči, černé oči, proč pláčou? Zakoušela hlad a bídu, mráz, vyprahlost, žal – kdo se slitoval? A přece roste dál. Černé oči, černé oči, Proč pláčou? Že ta černá růže už není sama, vedle ní sestra bílá, jaká krása, jaká síla,

Savoreha pen ulaven, **jekh paš aver chudela,** **kamiben, paťiv dela,** **te merel la na dela.**	když jsou pospolu! O všechno se dělí, jedna druhou nezradí, úctu a lásku k sobě mají a jedna druhou nenechá zajít.[55]

Pro optimalizaci výchovně vzdělávací soustavy, která by zahrnovala i optimalizaci vztahu к romským žákům a к romské komunitě, je inspirující také Komenského teorie, jak zušlechťovat všechny lidi ve vzájemné interakci a komunikaci sdíleného prostoru a času ve škole jako dílně lidskosti, v níž je člověk chápán jako průsečík světového dění a má vazbu na světové dění, na celý kosmos. Pojetí školy jako dílny lidskosti evokuje nejenom potřebu humanizovat školu i ve vztahu к dětem odlišné národnosti a kultury, ale i potřebu chápat školu jako součást složitého systému, jako dílnu, ve které, aby dobře fungovala, musí být určité harmonické vztahy, optimální vazby mezi subjektem výchovy, učiteli, a objektem výchovy, jejich žáky. A v tomto vztahu nesmí absentovat vztah к rodičům. Je to jakýsi nezbytný trojúhelník, který je základnou úspěšnosti žáka i východiskem pro formování současných i budoucích mezilidských vztahů ve společnosti. Z hlediska potřeb speciální základní školy o tomto vztahu píší slovenští specialisté: pedagog **Tomáš Turzák** a psycholožka **Jana Vaněčková**: *Úroveň komunikace školy a rodiny a angažovanost rodičů, ve školním prostředí je významnou determinantou úspěchu dítěte ve škole. Podpora angažovanosti rodiny ve škole je už dlouho palčivým problémem pedagogické teorie a praxe. A jestliže má žák diagnostikované speciální potřeby, vzájemný vztah mezi rodinou a školou by měl být o mnoho intenzivnější* [Turzák, Vaněčková 2011, s. 271]. Škola jako dílna pedagogické tvořivosti není osamělá, je vázána na přírodní a společenský systém, její výsledky jsou determinovány řadou činitelů. K tomu, abychom i v multikulturní výchově se zaměřením na romského žáka mohli dosahovat optimálních výsledků, je nezbytné tyto činitele jako prvky systému i fungování celého systému dobře poznat a účinně využít. A samozřejmě s vědomím řady protichůdných tendencí, které humanismus ve vztahu к romským žákům brzdí, které vytvářejí přímo nepřátelské prostředí pro interetnické vztahy, jako je tomu v řadě míst vyhroceného napětí mezi romskou minoritou a minoritou (nepokoje ve Šluknovském výběžku, na Slovensku přímo vyúsťující ve vraždy Romů nebo opačné rasové incidenty

[55] Výběr z veršů Jana Horvátha: Kaľi ruža, Černá růže. In *Dživav vaš o Roma. Žiju pro Romy (Portrét Jana Horvátha).* In *Romano džaniben*, VI – 1-2/ 1999, s. 92.

Romů ve vztahu κ českým a slovenským občanům zejména zpočátku devadesátých let, v nichž sehrálo svoji roli hnutí skinheads v čele s Danielem Landou a Davidem Matáskem).

Současný stav

V roce 2008 můžeme zaznamenat v České republice a Slovenské republice již řadu vysoce pozitivních výsledků. Není cílem této statí podrobně tyto výsledky rozebrat. Ale i κ tomu dozrála situace v edukaci romských žáků, protože ve společnosti existují i názory, že výchova a vzdělávání romských žáků nedosahuje potřebného efektu. Tedy prý je zbytečné do ní vkládat peníze daňových poplatníků. Pokusím se v přehledu podat přehled některých důležitých výsledků:

- Od roku 1990, kdy byla uznána romská komunita jako romská národnostní menšina, byla učiněna v oblasti edukace romských žáků řada radikálních změn na úrovni vlády, ministerstva školství, i v neziskovém sektoru.
- Byla vydána řada prací o romské kultuře, historii i politickém vývoji, které mohou sloužit jako pomůcky pro edukaci romských žáků ve školách i pro učitele romských žáků jako obsahoví a metodičtí průvodci.
- Byla vydána řada prací odborníků v oblasti edukace romských žáků v pedagogice, psychologii i dalších souvisejících oborech, které mohou sloužit jako základ nejen pro další akademické zkoumání, ale i pro přímou aplikaci ve školách s převahou romských žáků (významné jsou i nové metodické přístupy- viz Balvín 1997; Balvín 2008a; Balvín, 2008b).
- Do publikační činnosti i do politiky prosazování rovných práv v edukaci romských žáků se zapojila řada romských odborníků a specialistů, přičemž jejich počet roste a zvyšují se řady vysokoškolsky připravených Romů.
- Na úrovni vlády a ministerstvech vznikly rady vlády České republiky a Slovenské republiky pro záležitosti romské národnostní menšiny za účasti samotných představitelů Romů (se vzrůstající tendencí zapojit stále mladší romské intelektuály), které zaručují komplexní a systémové vřazení otázek edukace do řešení otázek Romů ve společnosti.
- Žádná koncepce vlád České republiky a Slovenské republiky se neobejde bez podrobné koncepce vzdělávání romské národnostní menšiny.

- Obecně platné koncepce vzdělávání jako na Slovensku Milénium a v Čechách Bílá kniha zahrnují i multikulturní výchovu i aplikaci edukace na národnostní menšiny, nejvíce menšinu romskou.
- Vzdělávání Romů je důležitou a sledovanou otázkou realizace tzv. Romské dekády.
- Otázkám edukace romských žáků se věnují i univerzitní týmy, které realizují svoji výzkumnou činnost i v národních a mezinárodních projektech. Na Slovensku na univerzitách v Nitře, Bratislavě, Banské Bystrici, Prešově, v Čechách nejvíce v Praze, Ústí nad Labem, Ostravě, Českých Budějovicích a Brně.
- Vytvářejí se i mezinárodní projekty a spolupráce mezi univerzitami hlavně v rámci tzv. Vyšehradské čtyřky - Česká republika, Slovenská republika, Polská republika, Slovenská republika, Maďarská republika. Velkou naději vkládáme i do spolupráce s Bulharskou republikou, kde má největší zkušenosti a mezinárodně uznávané výsledky docent **Hristo Kjučukov** (z velké řady publikací např. Kjučukov 2007),
- Významné je, že na Slovensku i v Praze existují romologická pracoviště. V Nitře je to Ústav romologických štúdií.
- Na Slovensku se stalo převratným krokem, že byl 29.07.2008 standardizován romský jazyk. To vytváří předpoklady κ jeho uplatnění ve školách prvního i druhého stupně. K tomu připravuje Státní pedagogický ústav v Bratislavě projekt na tvorbu učebnic romského jazyka a romských reálií, i na přípravu romských učitelů, kteří ve školách budou učit romské děti. Ústav romologických studii na univerzitě v Nitře se na tomto procesu bude podílet jako garant i konkrétní tvůrce,
- Do procesu výuky ve školách českých i slovenských s převahou romských žáků se účinně zapojují i romští pedagogové. Zatím hlavně jako asistenti, ale i učitelé, kteří mají ukončené univerzitní pedagogické vzdělání. Nejvýznamnějším výsledkem je práce romských asistentů ve školách,
- Důležité je, že v současné době se zúročuje dlouhodobá práce učitelů romských dětí, kteří této práci obětovali celý svůj profesionální život (např. učitel Miroslav Dědič).

- Důležité je, že se zúročuje práce romských i proromských sdružení v oblasti edukace. Mezi nimi významné místo mělo od devadesátých let občanské sdružení **Hnutí spolupracujících škol R.**
- Důležité je, že se zúročuje práce předních odborníků na romistiku jako byla Milena Hůbschmannová a Eva Davidová.
- Podstatné je, že vyrostla nová mladá romská inteligence, která začíná „brát věci do svých rukou".
- Velmi důležité je, že se i ve vztahu κ edukaci romských žáků prosazuje, sice postupně a často za cenu překonávání negativních společenských překážek, nová filozofie výchovy romského žáka založená na tvořivě humanistické pedagogice. (srov. o tom více Balvín 2008).

Budoucnost?

Amen Roma, Na Kames Buter, Ča Sikhľa Than Andre Kaj Ulia. My Romové nechceme nic víc, jen kousek místa v zemi, kde jsme se narodili. (Botošová, 2008, s. 15).

Pro budoucnost ve vztahu κ romským žákům je důležité využití zahraničních zkušeností. Na Slovensku jsou to práce **Ladislava Horňáka** (Horňák, článek v tomto čísle Speciální pedagogiky), **Milana Portika** [Portik 2003], **Mirona Zeliny** [Zelina 2006] a dalších. Je dobré, že oceňujeme zahraniční zkušenosti. Avšak má i česká pedagogika sílu postavit se κ edukaci romských žáků humanistickým způsobem? To, že to může dokázat a že má oporu v díle významných pedagogů, ukážu na přístupu třech sociálních pedagogů: **Františka Štampacha, Miroslava Dědiče a Přemysla Pittra**. Známý je postoj meziválečného specialisty na edukaci romských žáků **Františka Štampacha**. V knize se symbolickým názvem Dítě nad propastí píše na základě dlouholetých zkušeností **ministerského inspektora**, že dítě romské (dobově cikánské) není zaostalé geneticky, ale především sociálně a jen na vztahu učitele κ němu záleží, jak se bude postupně vřazovat (moderně řečeno inkludovat) do školského kolektivu [Štampach 1933]. V jednom ze svých četných vystoupení píše jiný sociální pedagog **Miroslav Dědič**, učitel a vychovatel žáků různých národností, a zejména dětí romských, autor vynikající knihy **Květušínská poema** [srov. Dědič 2006] píše: *Cikánské dítě má v rámci třídy specifické postavení... Vždycky bude záležet na učiteli, do jaké míry se mu podaří ovlivnit a zformovat mínění třídy a zda bude schopen získat cikánské dítě pro aktivní práci ve třídě...* [Dědič 2005, s. 30]. Pro budoucnost je významná myšlenka

Miroslava Dědiče, který nazval svůj článek symbolicky: I malý krok kupředu je lepší, než přešlapování na místě. *„Pro romské společenství, ale nejen pro ně, i pro všechny občany naší republiky, je významné, jaká je situace mladé a nejmladší generace. V ní je ukryta budoucnost, jaké budou současné děti za deset, dvacet let, tak bude vypadat celá společnost"* [Dědič 1996, s. 63]. A že se na tomto procesu budou stále více podílet romští učitelé, o tom a o jejich roli svědčí i vyjádření romského učitel **Karola Semana**, který se stal po sametové revoluci jedním z prvních poslanců v parlamentě a také prvním vedoucím Katedry romské kultury, založené na Slovensku v roce 1991. Seman o roli romského učitele píše: *Romský učitel nemůže být jedním z nich. Je podanou rukou mezi černým a bílým. Je rukou. Je víc rukou, než sám sebou. Každý učitel se rozdává. Přestává být sám sebou. Co je v něm, co každý den od něho proudí z pramenů lidskosti, musí ze sebe vydat žákům do poslední kapky. Jen tehdy může být učitelem* [Seman 1991, s. 34].

Možnosti a bariéry další edukace romských dětí

O tom, že edukace romských dětí je možná a úspěšná, svědčí i to, že romský národ má řadu osobností, které mohou sloužit jako vzor pro edukaci romských dětí. Učitel by si podle našeho soudu uvědomit, kolik možných osobností sedí před ním ve třídě a podle toho by se měl k dětem chovat. Z hlediska perspektivy a pedagogického optimismu.

O romských osobnostech nich psala i přední romistka **Milena Hůbschmannová**, která v těchto osobnostech viděla řadu možností při používání metod progresivní edukace romských dětí. Nejznámějšími romskými osobnostmi jsou:

1. **Cinka Panna**, houslová virtuózka (1711-1772).

2. **Jožko Piťo**, legendární primáš (1800-1886).

3. **János Bihári**, největší hudební interpret, houslista první poloviny 19. století.

4. **Matéo Maximoff**, romský spisovatel z rodu kalderašů, žijící ve Francii (1917- 1996).

5. **Menyhért Lakatoš**, spisovatel z rodu maďarských Romů (nar. 1926).

6. **Dezider Banga**, známý romský básník na Slovensku (nar. 24.08.1939).

7. **Rajko Djurič**, romský básník, sociolog, novinář a politik z bývalé Jugoslávie (nar. 1947).

8. **Róza Taikonová**, romská výtvarnice z rodu kalderašů (nar. 1926).

9. **Ruda Dzurko**, romský výtvarník, samouk (nar. 1941).

10. **Jánosz Balász**, romský výtvarník, samouk z Maďarska (1905-1977).

11. **Svatý Barbar**, pravděpodobně první romský světec z Byzance (za vlády Michala IL V 9. století).

12. **Ceferino Jimenez Malla, také známý jako el Pelé**, romský mučedník ze Španělska, popravený v roce 1936, blahořečený 1997 v Římě.

13. **Prof. PhDr. lan Hancock-O. Yanko le Rodžosko**, jeden z nejvýznamnějších romských vědců, lingvista, historik, politik. Profesor Austinské univerzity v Texasu, USA. (nar. 1942 v Anglii).

14. **Bratři R.S. a P.S. Demeterovi**, romští lingvisté z rodu kalderašů v Rusku. (Vynikající Cygansko-russkij i russko-cyganskij slovar, Moskva, 1990).

15. **Django Reinhardt**, hudebník, považovaný za zakladatele romského jazzu (1910-1953) [Hübschmannová 1996, s. 55-58]. [56]

Závěr

Můj příspěvek byl zaměřen na prezentaci především pozitivních výsledků v edukaci romských žáků v České republice a Slovenské republice. Do roku 1993 tyto republiky byly v jednotném Československu. To umožňovalo společnou práci slovenských a českých odborníků. Avšak po rozdělení se začaly směry zkoumání v oblasti vědy a jejích praktických aplikací rozlišovat. Vznikla zajímavá situace kdy se i edukační výzkumy začínají odlišovat podle objektu výzkumu. Na Slovensku např. děti z chudých romských osad, v Čechách romské děti z městských ghett. Výchova a vzdělávání romských dětí je posuzována však nejenom z hlediska rovnoprávné humanistické pedagogiky. Existují i teorie, které zdůvodňují určitou mentální nedostatečnost romských dětí a obyvatel romských komunit [Bakalář 2003, 2004] a zjednodušují výklad romské kultury na kulturu chudoby [Jakoubek, Poduška 2003]. Takové teorie jsme v textu analyzovali a kritizovali. Tyto teorie jsou doprovodným pohledem, který je třeba objektivně posoudit jako jeden z přístupů z mnohých, které tvoří tzv. romologický a pedagogický diskurs. Také mezi učitelskou veřejností existují různé přístupy к Romům. Nejenom pozitivní, tvořivě humanistické, ale i velmi kritické, které hraničí s vyhořením profesionálního étosu. Myslím si však, že tato rozporuplná situace ještě více

[56] In: Balvín, Jaroslav a kolektiv: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov, 28.-29. dubna 1995. Hnutí R, Ústí nad Labem 1996, ISBN 80-902149-1-6.

zaktivizovala ty odborníky, učitele, kteří v této oblasti pracují. Výměna i spolupráce prospěla. V současné době se prosazuje v základním i speciálním školství inkluze žáků se speciálně výchovnými potřebami. V textu jsme ukázali přínos slovenských odborníků do této problematiky (Turzák a další). Evropa vytváří nový prostor a ještě větší možnosti pro komparaci. V tomto směru je důležitá i spolupráce s polskými specialisty a institucemi, jako je např. spolupráce s wroclawskou organizací **Fundacja Prom** [Balvín, Kwadrans 2010, 2011]. Výbornými možnostmi je i komunikace s Katedrami speciální pedagogiky v Polsku, kde je možnost získat i pro edukaci romských dětí řadu inspirací o smyslu speciálně pedagogické práce s dětmi se speciálně výchovnými potřebami [Srov. Wojnarowska 2011; Krause 2011]. I další země EU mají řadu zkušeností v oblasti edukace romských žáků. Česká republika ani Slovenská republika se v tomto proudu neztrácejí. Naopak mají velké možnosti mnoho ze své teorie a praxe nabídnout. A toho je třeba využít i v nové situaci, kterou jsme chtěli ve svém článku nastínit.

Bibliografie

BAKALÁŘ P. (2003), Tabu v sociálních vědách. Rozdíly mezi rasami/Judaismus jako evoluční skupinová strategie/Eugenika, Praha.

BAKALÁŘ P. (2004), Psychologie Romů, Praha.

BALVÍN J. (1996), Multikulturní výchova romských žáků, [in]: Výchova κ evropanství, Sborník příspěvků z mezioborové konference s mezinárodní účastí konané ve dnech 17.-18. září 1996. Technická univerzita Fakulta pedagogická, Liberec, s. 115-120.

BALVÍN J. a kolektiv. (1997), SPOLEČNĚ (Spolu s Romy κ multikulturní výchově ve školství). Setkání romské i neromské mládeže s pedagogy a přáteli v Brně 12.-14. dubna 1996, Hnutí R, Ústí nad Labem-Brno.

BALVÍN J. (1995), Romský žák a osobnost učitele, [in:] ROMANO DŽANIBEN, II, 3, s. 3-8.

BALVÍN J. a kolektiv. (1997), Romové a zvláštní školy, Hnutí R, Ústí nad Labem.

BALVÍN J. (2004), Výchova a vzdělávání romských žáků jako pedagogický systém, Radix, Hnutí R, Praha.

BALVÍN J. (2007 a), Metody výuky romských žáků, Radix, Praha.

BALVÍN J. (2007 b), Romové a romská otázka v českých zemích. 7. kapitola, [in:] Rýdl K., Nezel I. Rasismus a nacionalismus v současném životě. Informační příručka pro školy a

veřejnost, IPP ČR, Praha, s. 138-174. Poznámka (JB). V této publikaci nejsou autoři u jednotlivých kapitol uváděni. Potvrzení autorství 7. kapitoly Jaroslava Balvína písemně i ústně podal jeden z řešitelů, prof. PhDr. Karel Rýdl, CSc., dnes Univerzita Pardubice.

BALVÍN J. (2008a), A different - Romany (Gypsy) pupil requires a different teacher. And vice versa, [in:] Miejsce innego we współczesnych naukách o wychowaniu. 'Wyzwania praktyki, pod red. I. Chrzanowskiej, B. Jachimczak, SATORI, Łódź. s. 264-270.

BALVÍN J. (2008b), Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka, Radix, Praha.

BALVÍN J. (2012), Pedagogika, andragogïka a multikulturalüa, Hnutí R, Praha.

BENEŠ E. (1995), [in:] Pasák T., Život Přemysla Pittra, Praha.

BLÍŽKOVSKÝ B. (1997), Systémová pedagogika pro studium a tvůrčí praxi, Ostrava.

BLÍŽKOVSKÝ B. (2008), Jak lidem pomáhat - Jak je kultivovat? [in:] InteRRa 5 Interkulturalita a rómska národnostná menšina v sociálnych a pedagogických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25.-26. septembra 2007v Spišskej Novej Vsi. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva Ústav romologických štúdií, s. 36-41.

BOTOŠOVÁ A. (2008), Úvodný príhovor Splnomocnenkyne vlády SR pre rómske komunity, [in:] InteRRa 5 Interkulturalita a rómska národnostná menšina v sociálnych a pedagogických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25.-26. septembra 2007 v Spišskej Novej Vsi. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva Ústav romologických štúdií, s. 15.

CINA S. (2008), Analýza príčin neprospievania rómskych žiakov na I. stupni ZŠ, zapríčinených sociálním prostredím, [in:] InteRRa 5 Interkulturalita a rómska národnostná menšina v sociálnych a pedagogických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25.-26. septembra 2007 v Spišskej Novej Vsi. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva Ústav romologických štúdií, s. 80-90.

ČAPKOVÁ D. (1991), Škola a utváření lidství v pojetí J. A. Komenského, „Pedagogika", 5-6.

DĚDIČ M. (2005), Problémy s adaptací na školní prostředí, [in:] Metody výchovy a vzdelávaní ve vztahu k národnostním menšinám. Sestavil a redigoval J. Balvín. Mezinárodní konference 4. setkání národnostních menšin 23. setkání Hnutí R 11.-12. listopadu 2004. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, s. 30-31.

DĚDIČ M. (2008), Príhovor dlhoročného pedagoga rómskych žiakov, [in:] InteRRa 5 Interkulturalita a rómska národnostná menšina v sociálnych a pedagogických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej 25.-26. septembra 2007 v Spišskej

Novej Vsi. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva Ústav romologických štúdií, s. 16-18.
HANCOCK I. (2005), My rómsky národ Ame sam e Rromane džene, Bratislava.
HAVELKA M. (2010), Ideje - dejiny společnost. Studie k historické sociologii vedení, Brno.
HLADÍK J. (2009), Paradigmatický dualismus ve výzkumu v multikulturní výchově, „Pedagogická orientace", č. 4, s. 40-45.
HLADÍK J. (2011), Vztah kognitivní a afektivní složky multikulturních kompetencí, „Pedagogika", č. 1, s. 53-65.
HORŇÁK L. (2005), Poslanie asistenta učiteľa v triede z pohľadu pedagógov vzdelávajúcich rómskych žiakov, [in:] Metody výchovy a vzdelávaní ve vztahu k národnostním menšinám. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. Mezinárodní konference 4. setkání národnostních menšin 23. setkání Hnutí R 11.-12. listopadu 2004. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, s. 265-269.
HORVÁTH J. (1997), Kali ruža-Černá růže, in Balvín, J. a kolektiv, SPOLEČNĚ (Spolu s Romy κ multikulturní výchově ve školství). Setkání romské i neromske mládeže s pedagogy a přáteli v Brně 12.-14. dubna 1996, Hnutí R, Ústí nad Labem-Brno, s. 5.
HORVÁTHOVÁ J. (2006), Devleskere čhave - svedectvom starých pohľadníc, Poprad.
HÜBSCHMANNOVÁ M. (1995), Mezinárodní konference v Athénách Vzdělávání Romů - pokrok ve vyučování, „Romano džaniben", 3.
HÜBSCHMANNOVÁ M. Osobnosti romské kultury ve světě a ČR a SR. In Balvín, J. a kolektiv. Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů. 3. Setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov 28.-29. dubna 1995. Ústí n. L. 1996, s. 55-58.
GRABOWSKA-DĄBEK A. (2012), Wykorzystanie elementów dramowyčh w profilaktyce uzależnień młodzieży, „Niepełnosprawność", nr 8, Gdańsk.
KLÍMA P. (1997), Psychologické vyšetření romského dítěte v poradenském systému, [in:] Balvín J. a kolektiv, Romové a zvláštní školy, Hnutí R, Ústí nad Labem.
KRAUSE A. (2009), Teoretyczne i empiryczne problémy pedagogiki specjalnej, „Niepełnosprawność", nr 1, Gdańsk.
KYUCHUKOV H. (2007), Turkish and Roma Children learning Bulgarien. Psycholinguistic Aspects of Second Language Acquisition in a Multicultural Environment, Studies in Romani Bilingualism Series 2. Diversity Publications, Faber.
LIÉGEOIS J. P. (1995), Rómovia Cigáni Kočovníci. Dejiny a súčasnosť v európskom kontexte, Rada Európy, Academia Istropolitana, Bratislava.

POLÁKOVÁ J. (2005), Integrace dětí rozdílného kulturního původu do základní školy - „Grundschule" v SRN, [in:] Metody výchovy a vzdělávání ve vztahu κ národnostním menšinám. Sestavil a redigoval Jaroslav Balvín. Mezinárodní konference 4. setkání národnostních menšin 23. setkání Hnutí R 11.-12. listopadu 2004. Praha: Komise Rady hl. m. Prahy pro oblast národnostních menšin, s. 108-115.
PORTIK M. (2003), Determinanty edukácie rómskych žiakov - asistent učiteľa, Pedagogická fakulta Prešovské univerzity, Prešov.
ROMANO DŽANIBEN (1995), Časopis romistických studií, 3.
RYŠKA T. (2012), Učit se být horalem: Etnografie vzdělávání Akhaů prostřednictvím křesťanských dětských domovů v současném Thajsku, [in:] Speciální pedagogika, časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky, ročník 22, číslo 2, s. 120-138.
SEMAN K. Romský učitel. (1991), In Romská matka, Pedagogická fakulta, Nitra.
Situation of Roma Minority Czech, Hungary, Poland and Slovakia (2010), ed. by Balvín J., Kwadrans Ł., Wroclaw.
Situation of the Roma Minority in in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia, vol. 2. (2011), ed. by J. Balvin, M. E. Kowalczyk, Ł. Kwadrans, Wroclaw.
Sternberg R.J. (2000), Úspešná inteligencia. Ako praktická a tvorivá inteligencia rozhodujú o úspechu v živote, Bratislava.
ŠTAMPACH F. (1933), Dítě nad propastí, nakladatelství Marie Lábkové, Plzeň.
TURZÁK T., VANĚČKOVÁ J. (2011), Cooperation with socially disadvantaged Roma families in the process of school inclusion from the view of teachers, [in:] J. Balvín, M.E. Kowalczyk, L. Kwadrans (ed.). Situation of the Roma Minority in the Czech Republic, Hungary, Poland and Slovakia, Foundation of Social Integration Prom, Wroclaw, vol. 2, s. 271-278.
VALIŠOVÁ, A. a kol. (1998), Autorita jako pedagogický problém, Praha.
VAVREKOVÁ L. (2008a), Interkultúrna spolupráca inštitúcií v obci ako podmienka edukácie rómskych žiakov, [in:] InteRRa 5. Interkulturalita a rómska národnostná menšina v sociálnych a pedagogických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konaném 25.-26. septembra 2007 v Spišskej Novej Vsi, Univerzita Konstantina Filozofa v Nitre.

PŘÍLOHA ČÍSLO 8

Pedagogika a andragogika v interkulturní komunikaci mezi Romy a majoritou

PŘEDNÁŠKA PRO ODBORNOU VEŘEJNOST 10. 10. 2012

JAROSLAV BALVÍN

MOTTO

Veškerý skutečný život je **setkávání**

Martin Buber

ABSTRAKT

Interkulturní komunikaci mezi majoritou a Romy je možno ovlivňovat výchovou a vzděláváním jako jednou z determinant, které ovlivňují optimální vývoj společnosti. V tomto procesu sehrává roli nejenom vztah učitele a žáka (pedagogika), ale i vztah učitele a dospělého (andragogika), rodiče romského žáka. V rámci tohoto „pedagogicko-andragogického trojúhelníku" jsme v devadesátých letech vytvářeli školu pod názvem **Hnutí spolupracujích škol R**. Ta se z původních šestnácti konkrétních škol v severočeském regionu, které měly ověřovat učebnice pro romské žáky, rozvinula ve skutečnou školu s „žáky", učiteli romských dětí, odborníky zaměřujícími se na zkoumání možností začleňování (inkluzi) Romů do multikulturní společnosti a samozřejmě také s rodiči romských žáků. Prostředkem rozvoje školy se stala setkávání na základních a speciálních školách a později od od **devátého setkání**, které se konalo **na katedře pedagogiky Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně** (z tohoto setkání vznikl sborník Romové a volný čas – viz Balvín a kol. 1997) i na univerzitách ČR a SR. Sborníky, které vznikly pod redakcí **Jaroslava Balvína, předsedy Hnutí R** odroku 1993 až do současné doby, se staly významným zdrojem kolektivních vědomostí o řešení otázek inkluzivní edukace. Systémový přehled těchto výsledků je předmětem přednášky.

Škola Hnutí spolupracujících škol R (zkráceně Hnutí R) pokračovala ve svém rozvoji i v dalších jejích etapách: v setkávání národnostních menšin v Hlavním městě Praha a v rozvoji programu InteRRa. Tímto způsobem dojde v příštím roce k setkání, které se bude konat

v květnu roku **2013 na Univerzitě v chorvatském Zadaru** a jehož tématem bude **Národnostní menšiny v sociální, edukační a zdravotnické práci**. Bude to **InteRRa 20 a již 40. setkání národnostních menšin…**

Škola Hnutí R byla založena a fungovala nejenom formálně, ale přinesla i své důležité výsledky. Jedním z nich je i existence konkrétních pokračovatelů: nových členů školy, doktorandů, nových sekcí Hnutí R ve Spišské Nové Vsi, v Nitre a Českých Budějovicích. Tento fakt je konkrétním výstupem školy, o které bude pojednáno v inaugurační přednášce pro veřejnost. Tato přednáška je také vstupem do analýzy vztahu pedagogiky a andragogiky v interkulturní komunikaci mezi Romy majoritou, kterou je možno vyabstrahovat i z podrobnéhorozboru výsledku dvacetileté práce Školy Hnutí R ve sbornících, výstupech ze setkávání učitelů, odborníků v oblasti romologie, politiků ve sféře komunální i vládní, sociálních pracovníků a také pracovníků v oblasti zdravotnictví.

KLÍČOVÁ SLOVA

Andragogika. Bariéra. Hnutí spolupracujících škol R (zkráceně Hnutí R). Integrace. Interkulturní komunikace. Majorita. Pedagogika. Program setkávání Hnutí spolupracujících škol R. Program setkávání národnostních menšin. Program InteRRa. Romové. Schola. Století dítěte. Škola Hnutí R.

JMÉNA

BALVÍN, Jaroslav, BLÍŽKOVSKÝ, Bohumír, BŮŽEK, Antonín, HELUS, Zdeněk, VOMÁČKA, Jiří, KEYOVÁ, Elen, KOMENSKÝ, Jan Amos, MINÁČ, Matěj, NEČAS, Ctibor, PITTER, Přemysl, PŘÍHODA, Václav, ŘÍČAN, Pavel, WINTON, Nicholas, a další

OBSAH

1 K objasnění pojmů a vztahů

1.1 Pedagogika a interkulturní komunikace mezi Romy a majoritou

1.2 Andragogika a interkulturní komunikace mezi Romy a majoritou

1.3 Pedagogika a andragogika jako základna pro zkoumání působení školy na zlepšování interkulturní komunikace mezi Romy a majoritou

2 Škola Hnutí R: K teoretickým východiskům

2.1 Století dítěte

2.2 Komenského pojetí školy

2.3 Převrat jako základ pro vytvoření společenských podmínek k realizaci demokratizace i ve vztahu k romským žákům

3. ŠKOLA HNUTÍ R:

PRVNÍ ETAPA - Vytvoření programu setkávání Hnutí spolupracujících škol R

3.1 Vznik Hnutí spolupracujících škol R a jeho prvotní cíl

3.2 Duchovní zdroje Školy Hnutí R

3.2.1 Českobratrská tradice (linie Husa, Komenského, Masaryka)

3.2.2 Ideje sociální pedagogiky (Miroslav Dědič, Přemysl Pitter)

3.2.3 Tradice romské kultury, romské identity a vývoje ve směru emancipace Romů

3.2.4 Zahraniční duchovní, odborné zdroje

3.3 Rozvoj Školy Hnutí R v devadesátých letech

3.3.1 Vymezení bariér, negativních jevů jako východisko pro integraci a inkluzivní vzdělávání romských žáků

3.3.2 Vymezení duchovního zdroje pomoci a cesty k evropské dimenzi inkluzivního vzdělání a výchovy Přemysla Pittra v evropsky významném poválečném projektu společné edukace německých a židovských dětí

3.3.3 Analýza metod multikulturní výchovy prostřednictvím setkávání učitelů a odborníků na různých základních a zvláštních školách v ČR a SR

3.3.4 Analýza možností pedagogiky, alternativní pedagogiky a sociální pedagogiky ve vztahu k inkluzivnímu vzdělávání Romů

4. ŠKOLA HNUTÍ R:

DRUHÁ ETAPA – Vytvoření programu setkávání národnostních menšin v Hlavním městě Praha

4.1 Vznik setkávání národnostních menšin v Hlavním městě Praha a jeho prvotní cíl

4.2 Duchovní zdroje setkávání národnostních menšin v Hlavním městě Praha

4.3 Rozvoj setkávání národnostních menšin v Hlavním městě Praha v letech 1998-2006

5. ŠKOLA HNUTÍ R:

TŘETÍ ETAPA - Vytvoření a rozvoj programu InteRRa

5.1 Vznik programu InteRRa a jeho prvotní cíl

5.2 Duchovní zdroje programu InteRRa

5.3 Rozvoj programu InteRRa na univerzitách v Čechách, na Slovensku a v Evropě

6. ŠKOLA HNUTÍ R:

Kontinuita – Možnosti pokračování a rozvoje Školy Hnutí R v jeho třech programech

6.1 **Možnosti pokračování a rozvoje Školy Hnutí R –Hnutí spolupracujících škol R**

6.2 **Možnosti pokračování a rozvoje Školy Hnutí R –setkávání národnostních menšin**

6.3 **Možnosti pokračování a rozvoje Školy Hnutí R -InteRRa**

ZÁVĚR

LITERATURA

1 K OBJASNĚNÍ POJMŮ A VZTAHŮ

1.1 PEDAGOGIKA A INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE MEZI ROMY A MAJORITOU

1.2 ANDRAGOGIKA A INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE MEZI ROMY A MAJORITOU

> *„Andragogika má s pojmem výchova problémy.* ***Výchova se po dosažení svého cíle, totiž autonomní osobnosti, stává přebytečnou. Ovšem socializace a učení se dospělého jsou celoživotními procesy****. Zároveň výchova implikuje vztah podřízenosti, někdo zralejší má nárok někoho nedokonalého vychovávat. Ani to se pro andragogiku nehodí. Andragogika preferovala vždy pojem vzdělání.* ***V posledních letech se stává hlavním andragogickým pojmem učení se dospělých****“.*
>
> **Beneš, 2008, s. 6**

1.3 PEDAGOGIKA A ANDRAGOGIKA JAKO ZÁKLADNA PRO ZKOUMÁNÍ PŮSOBENÍ ŠKOLY NA ZLEPŠOVÁNÍ INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE MEZI ROMY A MAJORITOU

Existuje zde přímá úměra, ***čím více se zlepšuje komunikace mezi učiteli a rodiči romských žáků, tím kvalitnější společnost se vytváří****.*

Napětí, o kterém jsme v poslední době neustále informováni mediálními cestami, je možné takto eliminovat.

BC VEVERKOVÁ, studentka andragogiky ve Zlíně

PEDAGOGIKA A INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE

ANDRAGOGIKA A INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE

PEDAGOGIKA A ANDRAGOGIKA

2 ŠKOLA HNUTÍ R: K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM

2.1 STOLETÍ DÍTĚTE

„Před více než sto lety „švédská bojovnice za spravedlivější společnost, za práva žen a dětí,

Ellen Keyová (1849-1926), vydala roku 1900 svou památnou burcující knihu **„Barnets arhundrade“ (Století dítěte)**, ve které proklamovala **právo na dětství pro každé dítě**. Uvědomovala si nerovné postavení většiny dětí tváří v tvář společnosti, kde platila především

práva silnějších, a k těm děti zpravidla nepatřily. Často byly předčasně zaměstnávány námezdní prací za nepatrný výdělek, a i **pokud navštěvovaly školu, byly její metody namnoze necitlivé a poskytovaly málo radosti z učení, které místo aby uspokojovalo přirozenou zvídavost dětí, spíše ji potlačovalo stereotypním drilem a represivní kázní.** Keyová však byla optimistka a věřila v pokrok ve společnosti i ve výchově. Věřila, že nové století bude spravedlivější a vylíčila, jak by si v něm představovala novou výchovu, respektující dítě jako osobnost sui generis, s vlastními charakteristickými rysy, jež vyžadují specifický přístup psychologický a výchovný“. (Cipro, 2000, s. 15). Z dnešního pohledu lze snad říci, titul století dítěte byl do velké míry **proroctvím**, protože do rámce století dítěte se sice podařilo významné dokumenty k právům dítěte se vztahující zakomponovat, ale zcela je naplnit se nepodařilo. (Bůžek).

A nejenom nepodařilo, dítě bylo vystaveno tomu nejhoršímu: ztráty života. Ale bylo to i století, kdy dítě se stalo objetí **genocidy**… romské, židovské děti v koncentračních táborech… (**Ctibor Nečas** o romské škole v Uherském Hradišti, Nicholas Winton –záchrana 669 židovských dětí, **Přemysl Pitter**-záchrana židovských a německých dětí po II. světové válce a jejich společná výchova-ukázka evropské cesty integrace a inkluze).

Myslím, že špatné svědomí z toho, že nebylo možno zachránit všechny židovské děti v unikátní záchranné akci v Praze, působí i dnes. **Nicholas Winton** sice zachránil 669 dětí, ale poslední, osmý vlak s 252 dětmi již nevyjel. Začala válka a všecny děti spolu se svými rodiči skončily v kocentračních táborech…Podobně jako romské děti, které začaly na doporučení zemské školní rady s velkou slávou pracovat v samostatné třídě pro děti z místní romské osady ve Starém městě u Uherského Hradiště. Vyučování bylo zahájeno 5. 11. 1940. *„Výnosem zemského prezidenta na Moravě ze dne 29.1.1943 byla však romská třída s okamžitou platností zrušena. Litera zákona se prosadila 10. 2. 1943, kdy byly romské děti od školní docházky osvobozeny, aby krátce nato podstoupily se svými rodiči hromadnou deportaci do cikánského tábora v Auschwitz-Birkenau. Tam také všechny s výjimkou Heleny Malířové zahynuly.“* (Nečas, 1999, s. 85).

Stejný byl osud dětí **Janusza Korczaka**. Ačkoliv sám vymyslel koncepci dětství…

Podotýkám, že již v letech 1918 – 1939 v Polsku se vytvořila koncepce dětství, která vychází

z přesvědčení, že **dítě je autonomní člověk mající speciální potřeby, zájmy i práva**. Dítě není pouze objektem péče a starostlivosti, ale rovněž subjektem, osobností s jehož zájmy a právy je nutné počítat. Hlavním představitelem této nové koncepce dětství byl Janusz Korczak, lékař, spisovatel, filozof a vychovatel. (Łopatka, 2000).

Poznámka:

„Korczak byl hrdý člověk. Nijak neskrýval, že je žid, i když byl polským vlastencem a ortodoxní judaismus, stejně jako nacionalistický sionismus, mu byly naprosto cizí. Odmítal však nosit žlutou hvězdu a ještě dlouho po dobytí Varšavy nacisty chodil v uniformě polského důstojníka-lékaře. Tím spíše nemohl uniknout represi on, ani jeho ústav. V srpnu roku 1942 byl i s dětmi a personálem Domova vyvezen z Varšavy. Korczakův sekretář a spolupracovník Igor Newerly vzpomíná, jak „doktor“ reagoval na náznaky, že by se mohl zachránit včasným útěkem: „Přece neopustíš své dítě v neštěstí, v nemoci, v nebezpečí. A tady je 200 dětí. Copak je možné nechat je v zaplombovaném vagóně a v plynové komoře samotné? Copak je možné tohle všechno přežít? Korczak nemohl a nechtěl-bylo to poslední setkání s nejkrásnějším z lidí, jaké mi bylo dopřáno poznat.“ (Newerly, 1966, s. 454-455). *Zahynul se svými svěřenci v táboře smrti v Treblince, ve věku 54 let.“* (Cipro, 2002).

Rok 1989 vytvořil podmínky pro demokratizaci školy a humanizaci ve vztahu k dítěti. (**Zdeněk Helus**). Dítě se stalo v reálu centrem zájmu. (Srov. Helus, 1991, Helus, 2004).

Ale pro romské děti to byl zájem etopedů… Hnutí spolupracujích škol R se snažilo o skutečné prosazení demokratizace a rovnosti pro romské dítě…

Bylo potřeba najít prostředek k prosazení této demokratizace… Jedním z nich se stalo **Hnutí spolupracujících škol R….**

2.2 KOMENSKÉHO POJETÍ ŠKOLY

S sapienter	**Moudrost**
C cogitare	**Přemýšlet**
H honeste	**Čestně**
O operari	**Pracovat**
L loqui	**Hovořit**
A argute	**Svižně**

„Škola má vychovávat k tomu, aby byl člověk moudrý v myšlení, aby dokázal rozumně rozum využívat, aby byl rozvážný ve svých činech a komunikativní a pohotový v řeči. Také z toho vycházejíc, ***hlavním cílem reformy školství i u nás je přeměnit tradičně encyklopedicko-memorativní a direktivně neživotné školství na tvořivě humanistickou výchovu a vzdělávání a poznatkově hodnotné školství. Kde je důraz na aktivitu a svobodu osobnosti, její sílu vytvořit svůj progresivní, tvořivý způsob bytí pro život v novém tisíciletí“****.* (Pavličková, 2005, s. 170-171. Viz Balvín, 2008, s. 212).

2.3 PŘEVRAT JAKO ZÁKLAD PRO VYTVOŘENÍ SPOLEČENSKÝCH PODMÍNEK K REALIZACI DEMOKRATIZACE I VE VZTAHU K ROMSKÝM ŽÁKŮM

Rok 1989 vytvořil podmínky pro demokratizaci školy a humanizaci ve vztahu k dítěti. (Helus, Balvín). Dítě se stalo v reálu centrem zájmu. (Balvín, 2012, s. 80)

Ale pro romské děti to byl zájem etopedů… Hnutí spolupracujích škol R se snažilo o skutečné prosazení demokratizace a rovnosti pro romské dítě… (Helus, 1991).

Tradiční škola kontra demokratický model školy (Balvín, 2012, s. 79-85).

3. ŠKOLA HNUTÍ R:

PRVNÍ ETAPA - Vytvoření programu setkávání Hnutí spolupracujících škol R

3.1 VZNIK HNUTÍ SPOLUPRACUJÍCÍCH ŠKOL R A JEHO PRVOTNÍ CÍL

Zakladatel Hnutí R: doc. PhDr. **Jiří VOMÁČKA**, CSc., žák **Václava PŘÍHODY**:

Jaroslav BALVÍN se v roce 1993 stal vedoucím Ústavu pro studium romské kultury, kde Hnutí R vzniklo, a zdědil vedení Hnutí R. Toto hnutí rozvíjí v několika etapách jako specifickou školu zaměřenou na inkluzivní vzdělávání a začleňování Romů, jak dětí (pedagogika) i dospělých (andragogika), což rozvíjí dodnes jako předseda Hnutí spolupracujících škol R.

Původním cílem hnutí *„bylo teoreticky* ***prohloubit profesní přípravu ve styku s Romy v duchu integrace***, ***zobecnit zkušenosti*** *těchto učitelů a* ***umožnit jim výměnu ná****zorů s pracovníky, kteří se touto problematikou u nás (i v zahraničí) zabývají. Dále pak na základě zjištění potřeby* ***vytvořit pro toto integrované multikulturní působení alternativní učebnice****."* (Vomáčka, 1992. Viz Balvín, 2012, s. 84. Podtrhl JB).

Hnutí R bylo vytvořeno tedy jako škola, **prostředek integrace**. A stalo se postupně školou, která prosazovala **inkluzivní vzdělávání ve vztahu k žákům ze sociálně znevýhodněného prostředí.**

Poznámka:

„*V poslednej dobe sa podľa J. Michalíka (In Müller, O. a kol., 2001, s. 10) stále viac uvádza a operuje s termínom* ***inklúzia, ktorá je prekladaná ako začlenenie či prijatie dieťaťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami*** *napr. do prostredia tzv. bežnej triedy a niekedy je považovaná za nutný predpoklad integrácie. Inak povedané,* ***inklúzia znamená vytvoriť v triede také prostredie, ktoré víta, oceňuje odlišnosť v neohrozenej a otvorenej atmosfére bez diskriminácie a predsudkov*** *(Lang, G., Berberichová, Ch., 1998). Prikláňame sa k názoru V. Lechtu (2009, s. 10), podľa ktorého* ***„inklúziu" charakterizuje skôr pojem „akceptovanie".*** *J. Corbett (In Resman, M., 2003, s. 164) inklúziu vyjadruje formuláciou* ***„vstúp, tu si ctíme odlišnosti, tu môžeš byť taký, aký si****...".*

Pojem inklúzia (z lat. inclusio – zahrnutie) sa opiera o poznanie, že ***ľudské spoločenstvo je zložené, z viac či menej odlišných jedincov, ktorí spoločne vytvárajú rôznorodú jednotu,***

rešpektujúcu individuálne rozdiely v schopnostiach a premieňajú ich na prínos celku. Inklúziu môžeme chápať ešte širšie ako integráciu, pretože jej cieľom je začlenenie výnimočných jedincov do spoločenskej štruktúry. Usiluje tak o zmenu v spoločnosti, aby odlišnosť (výnimočnosť) bola považovaná za normálny, prirodzený jav *(Ivančíková, J., Grofčíková, S., 2005, s. 147).*

Podľa M. Resmana (2003) ***inklúzia je cielený dlhodobý spoločenský proces zameraný na začlenenie jednotlivcov a skupín ohrozených sociálnym vylúčením.*** *Usiluje sa o navodenie alebo vytvorenie optimálnych vonkajších a vnútorných podmienok na bezvýhradné prijímanie skupín, vykazujúcich – oproti väčšinovej časti spoločnosti – znaky inakosti, rôznosti. Inklúzia predstavuje zásadnú zmenu v myslení ľudí, v pohľade na život, spolunažívanie v spoločnosti a značí vyšší stupeň zaradenia než je integrácia.*

Inklúzia nie je pojem, ktorý by sa mohol aplikovať ako náhrada za pojem integrácia. A. Vančová (2010, s. 16, 412) sa zmieňuje o tom, že ***„kým integrácia sa poníma ako koncept, kedy sa má jednotlivec s postihnutím plne prispôsobiť, včleniť do existujúceho prostredia („nastaveného“ pre majoritnú intaktnú populáciu) bez jeho úprav, inklúzia znamená koncept, kedy sa majoritná aj minoritná komunita budú prispôsobovať navzájom a upravovať životné prostredie v najširšom zmysle slova tak, aby vyhovovalo obom komunitám“.***

Učitelia súčasnej školy sú postavení pred neľahkú úlohu napĺňať rôznorodé potreby žiakov bez najmenšieho pocítenia vylúčenia. ***Preto by sa v oblasti edukácie (ako i v ostatných oblastiach) mali vytvárať také systémy, stratégie i modely, ktoré budú rešpektovať individuálne potreby jednotlivca a umožnia každému viacero alternatív s možnosťou voľby.*** *Práve jednotlivci so špeciálnymi edukačnými potrebami vyžadujú väčšiu pružnosť systému, viac alternatív, širšiu možnosť voľby a prechodu od alternatívy k alternatíve ako ostatní intaktní jednotlivci. Má ísť o ponúknutie špeciálnych podmienok, ale len po potrebnú dobu a v oblastiach zohľadňujúcich ich špeciálne výchovno-vzdelávacie potreby.“* (Zdroj: Turzák, Polakovičová, 2012, rukopis. Podtrhl JB).

Škola Hnutí R se o inkluzi starala již při svém vzniku, neboť vycházela ze spolupráce s Romy a respektovala jejich přístupy a rady k otázkám změn v řešení vzájemných vztahů majority i minority. Proto se na stránkách sborníků Hnutí R nalézá velmi často místo pro koncepce ve vzdělávání i v širší politice, Jako byl Emil Ščuka, Karel Holomek, Vlado Oláh, Ladislav Goral a další.

HNUTÍ SPOLUPRACUJÍCÍCH ŠKOL R

HNUTÍ R

R – *ROMOVÉ, ROVNOST VE VZDĚLÁNÍ A SPOLEČNOSTI*

ŠKOLA HNUTÍ R

3.2 DUCHOVNÍ ZDROJE ŠKOLY HNUTÍ R

3.2.1 Českobratrská tradice (linie Husa, Komenského, Masaryka)

3.2.2 Ideje sociální pedagogiky (Miroslav Dědič, Přemysl Pitter)

3.2.3 Tradice romské kultury, romské identity a vývoje ve směru emancipace Romů

3.2.4 Zahraniční duchovní, odborné zdroje

3.3 ROZVOJ ŠKOLY HNUTÍ R V DEVADESÁTÝCH LETECH

3.3.1 Vymezení bariér, negativních jevů jako východisko pro integraci a inkluzivní vzdělávání romských žáků

3.3.2 Vymezení duchovního zdroje pomoci a cesty k evropské dimenzi inkluzivního vzdělání a výchovy Přemysla Pittra v evropsky významném poválečném projektu společné edukace německých a židovských dětí

3.3.3 Analýza metod multikulturní výchovy prostřednictvím setkávání učitelů a odborníků na různých základních a zvláštních školách v ČR a SR

3.3.4 Analýza možností pedagogiky, alternativní pedagogiky a sociální pedagogiky ve vztahu k inkluzivnímu vzdělávání Romů

4. ŠKOLA HNUTÍ R:

DRUHÁ ETAPA – Vytvoření programu setkávání národnostních menšin v Hlavním městě Praha

4.1 VZNIK SETKÁVÁNÍ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN V HLAVNÍM MĚSTĚ PRAHA A JEHO PRVOTNÍ CÍL

4.2 DUCHOVNÍ ZDROJE SETKÁVÁNÍ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN V HLAVNÍM MĚSTĚ PRAHA

4.3 ROZVOJ SETKÁVÁNÍ NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN V HLAVNÍM MĚSTĚ PRAHA V LETECH 1998-2006

5. ŠKOLA HNUTÍ R:

TŘETÍ ETAPA - Vytvoření a rozvoj programu InteRRa

5.1 VZNIK PROGRAMU INTERRA A JEHO PRVOTNÍ CÍL

5.2 DUCHOVNÍ ZDROJE PROGRAMU INTERRA

5.3 ROZVOJ PROGRAMU INTERRA NA UNIVERZITÁCH V ČECHÁCH, NA SLOVENSKU A V EVROPĚ

6. ŠKOLA HNUTÍ R:

Kontinuita – Možnosti pokračování a rozvoje Školy Hnutí R v jeho třech programech

***6.1* Možnosti pokračování a rozvoje Školy Hnutí R –Hnutí spolupracujících škol R**

6.1.1 Práce samostatných poboček.

Hnutí spoupracujích škol R si vytvořilo své **samostatné pobočky**, které rozvíjejí svou činnost jako samostatná občanská sdružení. Jsou to pobočky:

Hnutie-R Spiš na Slovensku pod vedením **PhDr. Lenky Vavrekové, PhD.** (absolventka doktorandského studia pod vedením Doc. Jaroslava Balvína),

Hnutie R Nitra na Slovensku pod vedením **Mgr. Ivana Ráce, PhD.** (absolvent doktorandského studia pod vedením Doc. Jaroslava Balvína, nyní docent),

Hnutí R České Budějovice pod vedením **PhDr. Davida Urbana, PhD.** (doc. Balvín oponoval jeho disertační práci a úzce s kolegou spolupracuje při organizování konferencí, publikačních aktivitách a projektech).

6.1.2 Spolupráce Hnutí R s Nadací Prom, Wroclaw, Polsko

V polské Wroclawi pracuje velmi dobře v otázkách sociální práce a ve vztahu k Romům **Fundacja PROM**, která prostřednictvím zejména jejího předsedy **Mgr. Janusze Balkowskeho** a **Doktora Lukasze Kwadranse**, známého polského specialisty na edukaci Romů. Hnutí R spolupracuje s touto nadací velmi úzce, jak Hnutí R Praha, tak jeho pobočky, realizují projekty a vydávají v rámci Vyšegradského fondu publikace s evropským dopadem. Jsou to monografie – sborníky , které jsou redigované Jaroslavem Balvínem a Lukaszem Kwadraqnsem. Zabývají se multidimenziálními otázkami situace Romů v Čechách, Polsku, na Slovensku a Maďarsku. (Viz Balvin, Kwadrans, 2009, Balvin, Kwandrans, 2010, Balvin, Kowalczyk, Kwadrans, 2011).

6.1.3 Rozvoj školy Hnutí R prostřednictvím konferencí v Česku, na Slovensku, v Polsku, Maďarsku a dalších zemích Evropy

Program Hnutí R se rozvíjí tak, že setkání Hnutíspolupracujících škol je vždy součástí každé nové konference pod názvem InteRRa. Tak se konference InteRRy stávají také rozvíjiteli ideí Hnutí R. Tak:

- InteRRa 16 ve Varšavě, konaná ve dnech 19.-21. 10. 2012, která je součástí větší konference s tématem Alternativní metody ve školství, a organizovaná prof. Sliwerským, je také 36. setkáním Hnutí spolupracujících škol R.
- InteRRa 17 v Sofii, kterou organizuje Fundacja Prom ve dnech 20.-24. 10. 2012 se stává také 37. setkáním Hnutí spolupracujících škol R.
- InteRRa 18 v Ružomberku, kterou organizuje Hnutí R a Katedra sociální práce Katolické univerzity v Ružomberku a Ústav pedagogických věd Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně ve dnech 29.-30. 11. 2012 je zároveň 38. setkáním Hnutí spolupracujících škol R.

- InteRRa 19 ve Zlíně za účasti chorvatských andragogů ze Zagrebu a dalších míst Chorvatska, která se bude konat v březnu 2012 bude současně 39. setkáním Hnutí R.
- InteRRa 20 se bude konat na Univerzitě v Zagrebu, Chorvatsko, spolu s výstavou fotografií **Jaroslava Balvína** a obrazů **Tomáše Turzáka** ve výstavní síni univerzitní národní knihovny ve spolupráci s **Asociací ředitelů andragogických učilišť** v květnu 2012. Tématem budou **Národnostní menšiny v sociální, edukační a zdravotnické práci**. Toto setkání v Chorvatsku bude zároveň jubilejním 40. setkáním Hnutí spolupracujících škol R.

6.2 Možnosti pokračování a rozvoje Školy Hnutí R – setkávání národnostních menšin

Škola Hnutí R se úspěšně rozvíjela na Magistrátě hlavního města Prahy v letech 1998-2006 formou mezinárodních vědeckých konferencí s názvem 1.-6. setání národnostních menšin. Pro každou konferenci, které se konaly od roku 2001 každoročně (v roce 1998 se konala konference s názvem Národnostní menšiny v Praze). Témata byla vybírána z hlediska pedagogického na témata politika samosprávy a vlády ve vztahu k národnostním menšinám a metody výchovy a vzdělávání ve vztahu k minoritám. Zaměření na pedagogický rozměr poskytovalo rozvoji Školy Hnutí R další možnosti jejího rozvoje především v oblasti multikulturní a interkulturní.

Po roce 2006, kdy Jaroslav Balvín odešel z Prahy na Univerzitu Konštantína Filozofa v Nitre, se setkávání národnostních menšin, konference pokračovaly každým rokem a vyšplhaly se k číslu 13. Avšak na obsah těchto konferencí neměl již Jaroslav Balvín žádný vliv. Význam jím založeného cyklu konferencí v Hlavním městě Praze svědčí o síle záměru, který se stal zajímavým pro odborníky, úředníky, učitele a univerzitní učitele z Čech, Slovenska , ale i ze zahraničí.

6.3 Možnosti pokračování a rozvoje Školy Hnutí R -InteRRa

Program InteRRa vytvořil po svém příchodu na Ústav romologických štúdií Fakulty sociálnych vied a zdravotníctva Jaroslav Balvín, který se stal docentem a ředitelem Ústavu romologických štúdií (2006-2009 ředitel), (2009-2011 docent). Nově vytvořený název vytvořil a prezentoval Jaroslav Balvín na InteRRa 5, mezinárodní vědecké konference 25.-26. září 2007 ve Spišské Nové Vsi. Ve své přednáčce s názvem *„Co je to InteRRa 5“* vysvětlil Jaroslav Balvín, autor názvu i koncepce, základní ideu konání systému konferencí InteRRa. *„Řada konferencí se vžila jako každoroční setkávání odborníků jednajících na určité odborné,*

vědecké téma…. V tomto směru se stává InteRRa 5 zahájením již třetího cyklu konferencí a seminářů. První se konaly pod názvem ***Setkávání Hnutí R****, druhé pod názvem* ***Setkávání národnostních menši Pražské konference*** *y ty třetí podsymbolickým pojmenováním* ***InteRRa****."* (Balvín, 2008, 22). Číslo 5 bylo přiřazeno k názvu konference proto, protože navazovala na čtyři předchozí konference, konané Ústavem romologických štúdií. Slovo InteRRa zdůvodnil Jaroslav Balvín ve svémvystoupení takto: *„InteRRa-In Terra… mají vlastně Romové v Evropě svoji vlastní zemi, na které mohou jistě a bez negativní reakce ostatní společnosti spočinout? Zřejmě nemají. A z tohoto smíšení mého pocitu… vznikla myšlenka o symbolu našich konferencí: InteRRa. In TeRRa. V zemi, která nám patří-nepatří. V zemi, která je naše-ne naše. Někde MEZI. Mezi nebem a zemí. Někde v prostoru, o kterém může kdokoliv kdykoliv říci: to místo, na kterém žijete, není vaše. Jděte dál!"* (Balvín, 2008, 23).

Literatura

BALVÍN, J. A KOLEKTIV. *Romové a volný čas.* Sborník z 9. setkání Hnutí R v Brně. Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Kulturní a vzdělávací středisko pro romské děti a rodiče 17.-18. října 1997. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1997.

BALVÍN, J. *CO TO JE InteRRa 5?* In InteRRa 5 Intekulturalita a rómska národnostná menšina v sociálnych s pedagogických súvislostiach. Zborník z medzinárodnej konferencie konanej 25.-26. septembra 2007 v Spišskej Novej Vsi. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva Ústav romologických štúdií, 2008, s. 21-29.

BALVÍN, J. *Pedagogika, andragogika a multikulturalita.* Praha: Hnutí R, 2012.

BENEŠ, M. *Andragogika.* Praha: GRADA, 2008.

BŮŽEK, A., MICHALÍK, J. Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělávání. Olomouc: Univerzita Palackého: 2002.

CIPRO, M. Děti a dospělí. In Výchova a práva dítěte na prahu tisíciletí. Sborník příspěvků z 8. konference ČPdS. Brno: KONVOJ, 2000.

CIPRO, M. Janusz Korczak. In Cipro, M. Galerie světových pedagogů. Encyklopedie výchovy. Třetí svazek Dvacáté století. Nákladem vlastním, 2002, s. 219-235.

DĚDEČKOVÁ, J., HRADEČNÁ, M. O právech dětí pro učitele. Praha: Český helsinský

výbor, 1995.

HÁJKOVÁ, V. – STRNADOVÁ, I. Inkluzivní vzdělávání. Teorie a praxe. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, 2010. 224 s. ISBN 978-80-247-3070-7.

HELUS, Z. Dítě jako východisko školské reformy. In *Nezávislá revue pro výchovu a vzdělání.* 6/1990-1991, s. 117-120.

HELUS, Z. *Dítě v osobnostním pojetí. Obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče.* Praha: Portál, 2004.

IVANČÍKOVÁ, J. – GROFČÍKOVÁ, S. 2005. Diferenciácia vo vyučovaní vzhľadom na schopnosti žiakov. In PETLÁK, E. a kol.: Kapitoly zo súčasnej didaktiky. Bratislava : Iris, 2005. ISBN 80-89018-89-0. s. 137-159.

JANOVSKÝ, J. Janusz Korczak. Lékař, pedagog, spisovatel. Praha: SPN, 1986.

Tamtéž (na s.182) je odkaz na periodikum Péče o dítě, 1923, č. 5.

ŁOPATKA, A. Dziecko jego prawa człowieka. Warszawa: iuris Polskie Wydawnictwo

Prawnicze Sp. z o. o., 2000

Tamtéž (na s. 182) je odkaz na periodikum Péče o dítě, 1923, č. 5.

ŁOPATKA, A. Dziecko jego prawa człowieka. Warszawa: iuris Polskie Wydawnictwo

Prawnicze Sp. z o. o., 2000

LANG, G. – BERBERICHOVÁ, CH. 1998. Každé dítě potřebuje speciální přístup. Vytváření integrovaných a inkluzivních tříd. 1. vyd. Praha : Portál, 1998. 152 s. ISBN 80-7178-144-4.

LECHTA, V. 2010. Inkluzivní pedagogika – základní vymezení. In: LECHTA, V. (ed.): Základy inkluzivní pedagogiky : dítě s postižením, narušením a ohrožením ve škole. 1. vyd. Praha : Portál, 2010. s. 20-41. ISBN 978-80-7367-679-7.

LECHTA, V. a kol. 2009. Východiská a perspektívy inkluzívnej pedagogiky. 1. vyd. Martin : Osveta, 2009. 127 s. ISBN 80-8063-303-5.

MÜLLER, O. a kol., 2001. Dítě se speciálními vzdělávacími potřebami v běžné škole. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci – VUP, 2001. 290 s. ISBN 80-244-0231-9.

NEČAS, C. Učitel Josef Brzický a romská třída ve Starém Městě. In Balvín, J. a kolektiv. *Romové a jejich učitelé*. 12. setkání Hnutí R v Květušíně 27.-28. listopadu 1998. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1999, s. 83-85.

NEWERLY. I. *Januš Korčak. Izbrannyje pedagogičesije proizvedenija.* Moskva, 1966.

PAVLIČKOVÁ, A. Komenského tradícia v pedagogickej činnosti Ľ. Riznera aj R. Kvačalu. In Perhácz, J. a kol. *Multidienziálne aspekty výchovy a vzdelávania.* Nitra: Univerzita Konštantína Filozófa v Nitre, 2005, s. 161-174.

PRŮCHA, J. 2006. *Přehled pedagogiky: úvod do studia oboru*. 2. vyd. Praha : Portál, 2006. 272 s. ISBN 80-7178-944-5.

RESMAN, M. 2003. Integrácia/inklúzia medzi zámerom a uskutočnením. In *Psychológia a patopsychológia dieťaťa.* ISSN 0555-5574, 2003, roč. 38, č. 2, s. 161-174.

VOMÁČKA, J. *Vzdělávání národnostních menšin. Závěrečná zpráva.* Rukopis, 1992.

SBORNÍKY ŠKOLY HNUTÍ R

ŠKOLA HNUTÍ R:

PRVNÍ ETAPA - Vytvoření a rozvoj programu setkávání Hnutí spolupracujících škol R

1. setkání Hnutí R v Ústí nad Labem 27.-28. května 1994

Téma: ***Multikulturní výchova romských žáků***

Organizátoři: ZŠ Předlice, SOU Krásné Březno, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R

Výstup: Ze setkání sborník nebyl vydán

2. setkání Hnutí R v Ostravě 25.-26. listopadu 1994

Téma: ***Alternativní přístupy ke vzdělávání romských žáků***

Organizátoři: Církevní základní škola Přemysla Pittra v Ostravě, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R

Výstup: Ze setkání sborník nebyl vydán

3. setkání Hnutí R v Mostě 28.-29. dubna 1995

Téma: Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů

Organizátoři: 5. Základní škola Most-Rudolice (Chanov), Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R

Výstup: Balvín, J. a kol. *Bariéry a negativní jevy v životě a vzdělávání Romů.* Sborník ze 3. setkání Hnutí R v 5. ZŠ Most-Chanov, 28.-29. dubna 1995. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1996. ISBN 80-902149-1-6.

4. setkání Hnutí R v Praze 1.-2. prosince 1995

Téma: Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků

Organizátoři: Základní škola Praha 3 Žižkov, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Pedagogické muzeum J.A. Komenského Praha, Hnutí R

Výstup: Přemysl Pitter a multikulturní výchova romských žáků. Sborník ze 4. setkání Hnutí R (Překonávání bariér ve vzdělávání). Sestavil Jaroslav Balvín. Ústí nad Labem: Hnutí R, 1996. ISBN 80-902149-0-8.

Setkání v Brně 12.-14 dubna 1996 (jako zvláštní setkání romské a neromské mládeže)

Téma: ***Alternativní přístupy ke vzdělávání romských žáků***

Organizátoři: Církevní základní škola Přemysla Pittra v Ostravě, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R

Výstup: Ze setkání sborník nebyl vydán

5. setkání Hnutí R v Karviné 9.-10 května 1996

Téma: ***Alternativní přístupy ke vzdělávání romských žáků***

Organizátoři: Církevní základní škola Přemysla Pittra v Ostravě, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R

Výstup: Ze setkání sborník nebyl vydán

6. setkání Hnutí R v Rakovníku 4.-5. října 1996

Téma: ***Alternativní přístupy ke vzdělávání romských žáků***

Organizátoři: Církevní základní škola Přemysla Pittra v Ostravě, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R

Výstup: Ze setkání sborník nebyl vydán

7. setkání Hnutí R v Kladně 13.-14. prosince 1996

Téma: ***Alternativní přístupy ke vzdělávání romských žáků***

Organizátoři: Církevní základní škola Přemysla Pittra v Ostravě, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R

Výstup: Ze setkání sborník nebyl vydán

8. setkání Hnutí R ve Františkově nad Ploučnicí a Děčíně 11.-13. dubna 1997

Téma: ***Alternativní přístupy ke vzdělávání romských žáků***

Organizátoři: Církevní základní škola Přemysla Pittra v Ostravě, Ústav pro studium romské kultury Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, Hnutí R

Výstup: Ze setkání sborník nebyl vydán

9. setkání Hnutí R v Brně 17.-18. října 1997

10. setkání Hnutí R v Ostravě 16.-17. ledna 1998

11. setkání Hnutí R v Liberci září 1998

12. setkání Hnutí R v Květušíně na Šumavě 27.-28. listopadu 1998

13. setkání Hnutí R v Brně a Rudňanech 6.-8.května 1999

14. setkání Hnutí R v Českých Budějovicích 2.-3. prosince 1999

15. setkání Hnutí R v Liberci 23.-24. března 2000

16. setkání Hnutí R v Liberci 2.-3. června 2000

17. setkání Hnutí R v Pardubicích 7.-9. prosince 2000

18. setkání Hnutí R v Přerově a v Levoči

19. setkání Hnutí R v Praze na MŠMT ČR 8.-9. prosince 2001

20. setkání Hnutí R v Praze, Magistrát hl. m. Prahy na Schole Pragensis 22. března 2002

ŠKOLA HNUTÍ R:

DRUHÁ ETAPA – Vytvoření programu setkávání národnostních menšin v Hlavním městě Praha

21. setkání Hnutí R v Praze, Magistrát hl. m. Prahy, v rámci mezinárodní vědecké konference na 2. setkání národnostních menšin

22. setkání Hnutí R v Praze, Magistrát hl. m. Prahy, Národní dům na Smíchově, v rámci mezinárodní vědecké konference na 3. setkání národnostních menšin

23. setkání Hnutí R v Praze Magistrát hl. m. Prahy, v rámci mezinárodní vědecké konference na 4. setkání národnostních menšin

24. setkání Hnutí R v Praze Magistrát hl. m. Prahy, v rámci mezinárodní vědecké konference na 5. setkání národnostních menšin

25. setkání Hnutí R v Praze Magistrát hl. m. Prahy, v rámci mezinárodní vědecké konference na 6. setkání národnostních menšin

TENTO PROGRAM POKRAČUJE DALŠÍMI KAŽDOROČNÍMI SETKÁVÁNÍMI NÁRODNOSTNÍCH MENŠIN

ŠKOLA HNUTÍ R:

TŘETÍ ETAPA - Vytvoření a rozvoj programu InteRRa

26. setkání Hnutí R ve Spišské Nové Vsi v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 5 ve dnech 25.-26.září 2007

27. setkání Hnutí R v Nitře v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 6 ve dnech 22.-23. října 2008

28. setkání Hnutí R v Nitře v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 7 dne 7. dubna 2009

Setkání Hnutí R (nečíslované, neuvedené) v Nitře v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 8 a konference Dni sociálnej práce ve dnech 11.-12. listopadu 2009

29. setkání Hnutí R v Českých Budějovicích v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 9 ve dnech 8. března 2010

30. (výroční) setkání Hnutí R v Ústí nad Labem v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 10 ve dnech 9.-10.prosince 2010 v Ústí nad Labem

31. setkání Hnutí R v Olomouci v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 11 ve dnech 23. - 24. března 2011

32. setkání Hnutí R v Hrabušicích v rámci teoreticko-praktického sympozia s polskými kolegy z Nadace PROM Wroclaw InteRRa 12 ve dnech 2011

33. setkání Hnutí R v Pardubicích v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 13 ve dnech 8.-9. prosince 2011

34. setkání Hnutí R v Spišské Nové Vsi v rámci InteRRa 14 ve dnech 2012

35. setkání Hnutí R ve Zlíně v rámci mezinárodního vědeckého sympozia InteRRa 15 dne 11. 10. 2012

36. setkání Hnutí R ve Varšavě v rámci mezinárodní vědecké konference Alternativní směry v pedagogice, sekce InteRRa 16 ve dnech 19.-21. října 2012

37. setkání Hnutí R v Sofii v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 17 ve dnech 20. - 24. října 2012

38. setkání Hnutí R v Ružomberku v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 18 ve dnech 29. - 30. listopadu 2012

39. setkání Hnutí R v Zlíně v rámci mezinárodního vědeckého sympozia InteRRa 19 ve spolupráci s chorvatským andragogickým sdružením a Univerzitou Zadar ve dnech 23. - 24. března 2013

40. setkání Hnutí R v chorvatském Zadaru v rámci mezinárodní vědecké konference InteRRa 20 ve dnech 23. - 24. května 2013

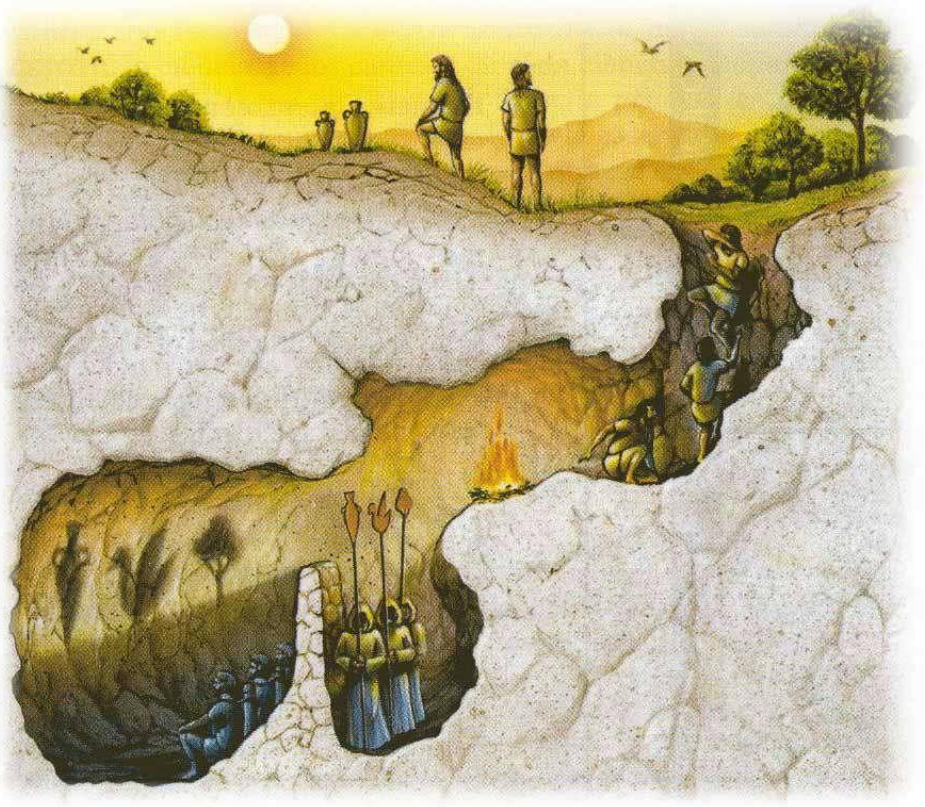

Platónova jeskyně jako symbol cesty člověka a lidstva ke vzdělání

Název: ROMOVÉ A ŠKOLA

Autoři:

Doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.

Ústav pedagogických věd

Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Email: balvin@utb.cz

Mgr. Monika Farkašová

Absolventka Ústavu romologických štúdií

Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva

Univerzita Konštantína filozofa v Nitre

Muzeum romského národního obrození v Praze

Email: 1monikafarkašová@gmail.com

Nakladatelství: Hnutí spolupracujích škol R

Rok vydání: 2021

ISBN: 978-80-86798-21-9

Celý název – pro citaci

BALVÍN, Jaroslav a Monika FARKAŠOVÁ. 2021. *Romové a škola*. Stráž pod Ralskem: Hnutí spolupracujících škol R. ISBN: 978-80-86798-21-9.